

Војвођански мозаик
- цртице из културе националних заједница Војводине -
I издање

© Аутори:
Александра Поповић
Золтан Арђелан

© Издавач:
Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу и националне мањине –
националне заједнице

© Суиздавач:
Издавачки завод „Форум“, Нови Сад

Рецензент:
Проф. др Жолт Лазар

Уредник издања:
Бојан Грегурић

Графичко уређење и припрема за штампу:
Управа за заједничке послове Покрајинских органа

Корице и дизајн:
Управа за заједничке послове Покрајинских органа

Лектори:
Александра Боројев
Сања Стричић

Илустрације:
Пал Лепхафт

Фотографије уступљене из архива:
- Покрајинског завода за заштиту споменика културе
- Музеја Војводине
- Музеја града Новог Сада
- Градског музеја из Суботице
- Ивана Кукурова
- Недељка Марковића

РЕПУБЛИКА СРБИЈА – АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА
Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу и националне мањине –
националне заједнице

Пројекат
АФИРМАЦИЈА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У ВОЈВОДИНИ
ПОТПРОЈЕКАТ „КОЛИКО СЕ ПОЗНАЈЕМО“

Тираж: 300 примерака
Нови Сад
2019. год.

ПРЕДГОВОР АУТОРА

Испричати причу о Војводини није лак задатак. Истаћи и обухватити све оно по чему је овај простор јединствен, препознатљив и специфичан, готово је немогуће. Док се упознајете са тим особеностима које су вековима надахњивале њене житеље и са делима значајних људи који су одавде потекли, отварају вам се и разгранавају нови путеви истраживања, размишљања и разумевања суштине војвођанске равнице.

Управо због тога, ни аутори ове књиге нису били претенциозни у намери да прикажу све оно што је Војводина била и што јесте. Пре свега, ово није књига о историји Војводине, те не пружа детаљан приказ бурне историје овог дела Панонске низије. Историјски сегменти у књизи служе само као неопходан оквир за боље разумевање контекста и живота народа на овим просторима, те се због тога не инсистира на исцрпном приказу историјских догађаја и њиховом тумачењу.

Аутори су, склапајући мозаик о различитим лицима Војводине, користили сву доступну литературу, желећи да је уклопе тако да књига буде приступачна пре свега младим генерацијама које одрастају на овим просторима, заједно или једни поред других, често се не познајући довољно. Због тога су у овом штиву људи, народи, стваралаштво, култура, живот - у првом плану. Све оно што је Војводина била и што јесте. Све оно што нас спаја, а не раздваја.

Књига о Војводини која је пред вама представља путоказ у којим све правцима треба размишљати у жељи да се суштински упознају нијансе живота на овим просторима. Некима ће бити подсетник, некима користан информатор, а некима подстицај за даље истраживање и учење.

Ако ова књига помогне да се заиста боље упознамо и разумемо, обогатимо новим искуствима и сазнањима, задивимо изнова лепотама Војводине и осетимо се поносним што потичемо одавде и сви заједно, у лепоти различитости градимо јединствену слику наше равнице, најважнији циљ аутора ће бити испуњен.

УВОД

Војводина се простире у југоисточном делу Панонског басена, у северном делу Републике Србије. Географски положај Војводине одувек је утицао на судбину народа на овим подручјима. Она се налази у сливу Дунава – главне артерије Европе која повезује средњу Европу с Балканским полуострвом.

Специфичност овог подручја јесте и у томе што – када год би се нашло у саставу неке државе (било да је у питању целина данашње Војводине или да је реч о њеним деловима) – углавном би било периферија те државе, погранични део, без јасно дефинисаног статуса. Такође, у административном смислу, постојале су различите територијалне јединице (од војне границе, жупанија, крунских дистрикта, слободних краљевских градова, до области и бановина). Често су се ту одвијале различите промене (демографске, социјално-економске, културне и политичке). Миграције, досељавања и сеобе постали су саставни део овог **подручја**. Бројни ратови потпуно су десетковали становништво, остајала су пуста поља и имања, а народ је спас тражио у неким удаљенијим, сигурнијим крајевима. На упражњена станишта долазили су нови, други народи, стварао се постепено конгломерат језика, култура и обичаја, што остаје карактеристика Војводине до данашњих дана. С временом, појам Војводине мењао је свој смисао, садржину и територију. Од првог прогласа Војводине (1848), у њен састав – делимично или у потпуности – улазили су Бачка, Банат, Барања и Срем.

Назив Бачка потиче од утврђеног града Бач, **назив** Срем потиче од назива античког града Сирмијума (данашња Сремска Митровица), док је Банат добио назив по титули бан, односно по историјској покрајини званој Тамишки Банат (Темишварски Банат).

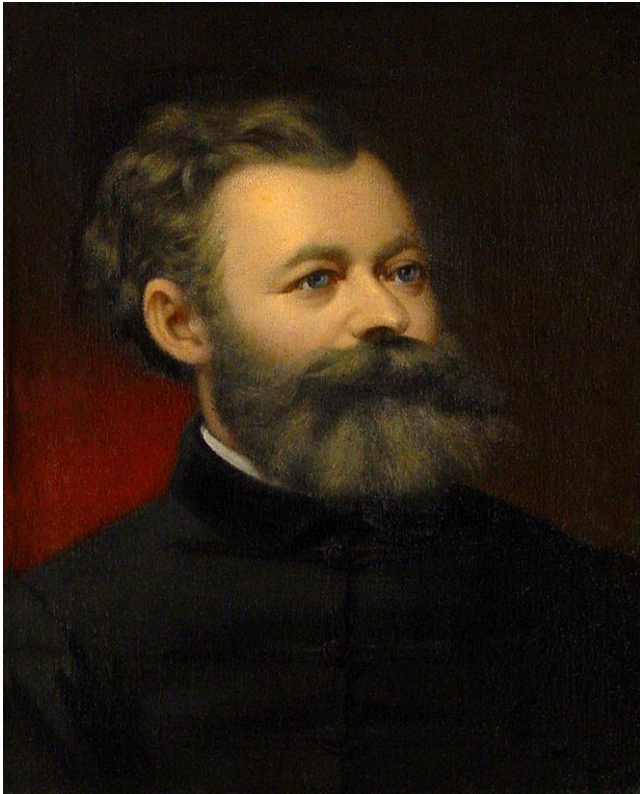
ПОРЕКЛО ИМЕНА ВОЈВОДИНА

Назив Војводина означава територију којом управља војвода и потиче из 1848. године, када је на подручју данашње Војводине проглашена Српска Војводина (1848–1849), а затим Војводство Србија и Тамишки Банат (1849–1860). Од 1945. године, назив Војводина је у службеној употреби. Иако је први пут формирана тек средином XIX века, идеја о аутономној српској области у оквиру Хабзбуршке монархије постојала је још од краја XVII века, од када су Срби организовано насељавали ове области, предвођени патријархом Арсенијем III Чарнојевићем. Тај захтев – први пут јавно формулисан на Црквено-народном сабору у Баји, 1694. године – постао је главни политички циљ Срба на овим подручјима, а поново ће бити истакнут на сабору у Темишвару 1790. године. С надом да ће учешће у револуцији 1848. године на страни Беча и исказана лојалност двору омогућити остварење жељене аутономије, представници српског народа, на Мајској скупштини (од 1/13. до 3/15. маја 1848) у Сремским Карловцима, прогласили су Српску Војводину.

Међутим, по окончању револуције, Бечки двор у потпуности мења концепцију Српске Војводине и 18.11.1849. године – уместо ње – формира област која ће само по називу бити српска. У састав новопроглашене области – Војводства Србије и Тамишког Баната – ушле су дотадашње жупаније Бачко-бодрошка, Торонталска, Тамишка и Крашовска (Банат и Бачка), као и Румски срез и Илочки срез. Новоформирана област није била оно што су Срби желели и за шта су се борили. Они су на том подручју били трећи народ према бројности (после Румуна и Немаца), а седиште Војводине било је у Темишвару. Титулу „великог војводе Војводства Србије” носио је сам цар, а званични језик био је немачки. Идеју Српске Војводине Беч је потпуно „изиграо”.

Војводство је укинута 27.12.1860. године. Иако Срби нису имали за чим да жале, овај гест изазвао је додатно разочарање. Тим поводом, јануара 1861. године, Светозар Милетић у

„Српском дневнику” објављује чувени Туциндански чланак, који постаје политички програм војвођанских Срба у наредном периоду. Нагласивши потребу раскида веза с Бечом и успостављања сарадње с демократским снагама Угарске и другим народима у борби за аутономију у уставним оквирима, Милетић је писао како је „Војводство у Бечу и Пешти сарањено”, али не и „у срцима честитих Србаља”, да не треба жалити због нестанка „Баховог Војводства”, али и да не постоје разлози за радост због његовог укидања: „Војводство је сарањено – али ми му нисмо „очи заклопили, и злосретан би Србин био, који би неверном ногом ковчегу Војводства приступио ма и само да га целива, а камоли да ликује”¹.

Слика: Светозар Милетић

Наредних деценија, у различитим сложеним историјским околностима, борба за остварење Војводине биће настављена.

ВОЈВОДИНА ДАНАС

Распадом Аустроугарске на крају Првог светског рата, Срем, Банат, Бачка и Барања улазе у састав Србије, односно Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (од 1929. године Краљевина Југославија). Наиме, Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена одржана је 25.11.1918. године у Новом Саду. На основу њених одлука, проглашено је присаједињење Бачке, Баната и Барање Краљевини Србији. Претходног дана, 24.11.1918. године, иста одлука која се односи на Срем донета је на Великом народном збору у Руми. Тријанонским споразумом (04.06.1920) и званично су дефинисане новоформиране границе с Мађарском. Након Другог светског рата, формирана је Аутономна покрајина Војводина – као саставни део Републике Србије, обухватајући простор Срема, Баната и Бачке. Комисија Политбироа Централног комитета Комунистичке партије Југославије, која је утврђивала границе између

¹ Дејан Микавица, *Милетићевци на путу формирања странке 1860-1869*, Нови Сад 2011, стр.3

Хрватске и Србије, Барању и западни Срем препустила је Хрватској. Административна граница покрајине према централној Србији одређена је тако што су општине Земун и Нови Београд (Југоисточни Срем) и део општине Палилула (Југозападни Банат) припојени Граду Београду, а заузврат, у састав Војводине ушло је шест села у Мачви.

Данас, Војводина се дефинише као аутономна покрајина грађанки и грађана који у њој живе, у саставу Републике Србије. Број становника на овом подручју јесте 1.931.809 (26,88% од укупног броја становника у Србији). Шароликости Војводине доприноси 27 етничких заједница, од којих су најбројнији Срби, Мађари, Румуни, Буњевци, Словаци, Хрвати и Русини.

Језици који су у службеној употреби у покрајинској администрацији јесу српски, мађарски, румунски, словачки, хрватски и русински.

Главне привредне гране јесу: пољопривреда, прерађивачка индустрија, велетрговина и малопродаја, грађевинарство, енергетика, транспорт и комуникације, текстилна индустрија, електромеханичка и пратећа аутомобилска индустрија, пословне услуге, логистика и туризам. Приоритетни сектор у Војводини јесте пољопривреда, с обзиром на то што плодно пољопривредно земљиште чини 84% територије Војводине.

Службени називи на осталим службеним језицима Војводине:

- *Vajdaság Autonóm Tartomány* – на мађарском језику
- *Autonómna pokrajina Vojvodina* – на словачком језику
- *Provincia Autonomă Voivodina* – на румунском језику
- *Автономна Покраїна Војводина* – на русинском језику
- *Autonomna Pokrajina Vojvodina* – на хрватском језику

На подручју Војводине има 45 општина и градова – као јединица локалне самоуправе, распоређених у седам округа, са седиштима у следећим градовима: Суботица, Зрењанин, Кикинда, Панчево, Сомбор, Нови Сад и Сремска Митровица.

1. Севернобанатски округ (седиште у Кикинди)
2. Средњобанатски округ (седиште у Зрењанину)
3. Јужнобанатски округ (седиште у Панчеву)
4. Западнобачки округ (седиште у Сомбору)
5. Јужнобачки округ (седиште у Новом Саду)
6. Севернобачки округ (седиште у Суботици)
7. Сремски округ (седиште у Сремској Митровици)

ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ И КЛИМА ВОЈВОДИНЕ

Војводина се налази у сливу Дунава – речне артерије Европе која повезује Средњу Европу с Балканским полуострвом. Захвата површину од 21.506 квадратних километара, односно 24,9% површине Србије. У Банату се налази највиша тачка – Гудурички врх (641 м висине), као и најнижи део Војводине – ушће Нере у Дунав, на 66 метара надморске висине. Подручје Баната ограничено је токовима реке Тисе на западу, Дунава на југу, српско-мађарском границом на северу и српско-румунском границом на истоку. Бачка захвата подручје између Дунава, Тисе и границе према Мађарској, а Срем се налази између Дунава (на северу и истоку), Саве (на југу) и границе са Хрватском (на западу). Подручје Војводине је равничарско (висине између 70 и 200 метара). Карактеристику рељефа чине алувијалне равни, лесне заравни, пешчаре и ниске планине (Фрушка гора и Вршачке планине).

Вршачке планине у нашој земљи простиру се на 14 км дужине – од укупно 19 км дужине, од којих преостали део припада Румунији. Виши делови обрасли су шумом, а на јужним обронцима налазе се виногради. Осим Гудурчког врха, ту су и врхови Лисичја глава (590 м), Баков врх (449 м) и Вршачка кула (399 м).

Национални парк Фрушка гора налази се у северном делу Срема и простира се ка десној обали Дунава, у правцу исток–запад (дужине 78 км, ширине 15 км). У њеном средишњем делу уздиже се највиши врх – Црвени чот (539 м). Назив Националног парка потиче од назива истоимене планине, а назив Фрушка гора потиче од речи Фруг, у значењу „Роман”, те тако назив ове планине чува успомену на једну етничку заједницу која је давно нестала из ових крајева. Ове планине припадају острвским планинама, јер су у неким периодима геолошког развоја представљале острва у некадашњем Панонском мору.

Специфичност војвођанског простора јесу и пешчаре, настале еолском акумулацијом песка и прашине. Суботичка пешчара налази се на северу Бачке и део је Бајске пешчаре у Мађарској. У неким деловима покривена је наслагама леса, а песак је муљевит, јер потиче из старијих језерских наслага Дунава и Тисе. Северни део пешчаре обрастао је багреном шумом, а јужни део прекривен је воћњацима и виноградима. Делиблатска пешчара захвата централни део Банатске лесне заравни (површине око 300 квадратних километара). Због јаке кошаве која

разноси песак, поједине дине дуге су и до 700 м, а високе од 10 до 60 м. Углавном је прекривена шумском и травнатом вегетацијом. На подручју Војводине налази се више природних језера (Обедска бара у Срему, Палићко језеро, Лудошко језеро, Слано језеро, Крваво језеро у Бачкој, Бело језеро и Русанда у Банату). Осим природних језера, у Војводини су бројна и вештачка језера, као што су седам белоцркванских језера и Вршачко језеро. На Фрушкој гори налази се шеснаест вештачких језера, углавном направљених планским акумулацијама за потребе наводњавања и ради спречавања плављења обрадивих површина.

Извор живота на тлу Војводине одувек је била земља. Од римског доба до данас, она је њено највеће богатство. Захваљујући плодној црници, овде успевају индустријске биљке, поврће, сточна крма, кукуруз, жито, шећерна репа, сунцокрет, уљана репица. Шуме

заузимају само 4% укупне површине Војводине (највише у Срему, а најмање у Банату). Од врста дрвећа, најчешћи су храст и багрем, затим буква, а потом и врба и топола. Од рудног богатства, овде се проналази лапор, од ког се прави цемент. Налазишта лапора су на потезу од Беочина до Хопова. Кречњаци се налазе код Ирига, Каменице и Лединаца, бели кремен – код Врдника, док угља (лигнита) има по целој Фрушкој гори, али у танким слојевима (један метар до два метара). Банат и Бачка су изразито низијског карактера, док је то у Барањи и Срему, с Фрушким гором, мање изражено. На подручју Војводине откривене су резерве нафте и земног гаса, које чине око 97% укупно откривених резерви Србије. Угаљ се експлоатише код Ковина.

Овакав рељеф формирао се током стотина хиљада година. Некада, тло Војводине било је покривено водом која је потом отекла према Црном мору. Почетком леденог доба, пре око 800.000 година, остало је подручје Војводине с данашњим рекама и неким мањим језерима. Много година касније, десило се таложење песка (леса), који је прекрио део Срема, велики део Фрушке горе, Телечку равн и Тителску равн у Бачкој, а у Банату – Банатску пешчару. Наслаге леса у Срему и Бачкој достижу некад дебљину од 30 до 50 метара, а у Банату и преко 100 метара.

Пошто се Панонско море повукло, на овом подручју остао је живи песак, звани вејанац, који се налази у Бачкој, у крају између Суботице, Станишића, Хоргоша и Кањиже, а у Банату – у подручју између Владимировца, Алибунара, Николинаца, Дубовца, Кајтасоца и Делиблата. То је једна од највећих површина наслага живог песка у Европи. Карактеристика биљног покривача Војводине јесу степске траве и житарице. Војводина лежи у умереном појасу, северно од 45 степени северне географске ширине, а припада панонско-континенталном појасу. Просечне разлике у годишњој односно дневној температури доста су изражене. Зими се температура спушта и до испод -20°C , док се лети подиже на $+35^{\circ}\text{C}$, па и $+40^{\circ}\text{C}$. Годишње висине кишних талога јесу 550–740 мм. Од ветрова, посебно је заступљен северац, односно кошава.

ВОДЕ ВОЈВОДИНЕ

Кроз Војводину теку међународне реке Дунав, Сава и Тиса. Осим ових већих река, Војводином теку и разне речице (Златица, Бегеј, Тамиш, Брзава, Караш, Чик, Јегричка, Нера, Босут). Дунав, као главна река средње Европе, протиче кроз Војводину односно њеним ободима дужином од 362 км. Ширина његовог корита је различита (од 380 м до 760 м код Батине, 1.100 код Новог Сада, до тока од Земуна до Банатске Паланке, где варира од 420 м до 2.000 м). У Србију Дунав утиче узводно од Бездана, на тремеђи Мађарске, Хрватске и Србије, а истиче код ушћа Тимока, на тремеђи Србије, Румуније и Бугарске. Дубина Дунава варира од три метра до двадесет метара. Развој живота на овом подручју одувек је зависио од вода и њихових ћуди. Стога, регулисање токова река веома је важно за Војводину и дан-данас. Регулисањем речних корита и изградњом насипа и канала, овај проблем умногоме је отклоњен.

ХИДРОМЕЛИОРАЦИОНИ РАДОВИ НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ

До почетка XVIII века, око 50% површина Војводине било је угрожено водом. Опасност су представљале поплаве река, као и подземне воде. Регулисањем тока река, одбраном од

поплава и одводњавањем, омогућено је њихово претварање у плодне њиве, тако да се данас, за потребе пољопривреде у Војводини, може користити око 92% укупне територије.

Почетком уређења водног режима у Војводини сматра се 1728. година, када је изграђен први одводни и пловни бегејски канал.

Међутим, до данас су сачувани, чак су и реконструисани за исту намену, канали прокопани још у време римског цара Пробуса (III век), када су извођени радови на одбрани од површинских вода из шире околине Сирмијума.

Велики радови предузети су почетком XVIII века у Банату, када су се почели копати канали и вештачко корито реке Бегеј.

На подручју Бачке, први значајни хидромелиорациони радови започети су реализацијом плана изградње Великог бачког канала од Бачког Моноштора на Дунаву, до Бачког Градишта на Тиси. Крајем седамдесетих година XVIII века, из Будима у Бачку долази Јожеф Киш (као главни инежењер коморске администрације за Бачку), где и остаје до своје смрти, 1813. године. Решавајући бројне проблеме на терену, уочио је и могућност повезивања Дунава и Тисе. Са својим млађим братом Габором, као идејни творац, Јожеф Киш завршио је 1791. године „Елаборат о основним техничким и економским карактеристикама Пројекта за изградњу пловног канала Дунав–Тиса–Дунав”. Изградња пловног канала од Бачког Моноштора до Бачког Градишта започета је јуна 1793, а завршена је јуна 1801. године. После свих провера, 1802. године почиње експлоатација канала, који је и данас најважнији хидросистем у Војводини. Упоредо с копањем канала, текли су и радови на изградњи насипа на обалама река, као и система за одводњавање.

И наредних година, одржавању и унапређивању канала посвећивана је велика пажња, а темељни радови на његовој реконструкцији и проширењу реализовани су између 1955. и 1977. године. Данас, његова дужина износи око 929 км и повезује близу осамдесет војвођанских насеља.

Тиса извире испод Карпата, у Украјини, те преко Румуније, Словачке и Мађарске улази у нашу земљу шест километара низводно од Сегедина. Кроз нашу земљу тече у дужини од 164 км и улива се у Дунав низводно од Титела код Старог Сланкамена.

Бегеј у нашу земљу утиче из Румуније, а за потребе пловидбе прокопан је и канал Нови Бегеј (дужине 114 км) од Темишвара у Румунији до Зрењанина.

Тамиш такође утиче у Србију из Румуније и улива се у Дунав (негде на 118 км).

Сава је најзначајнија притока Дунава по количини воде. Извире у Словенији, а кроз Србију тече дужином од 206,5 км. Као типично равничарска река, Сава гради меандре и мртваје. Пејзаж употпуњују и многе баре и ритови. По богатству птичјег царства, посебно се истиче Обедска бара. Површином од седам квадратних километара, она представља највећу мртвају у нашој земљи. Потковичастог је облика, а настала је у напуштеном меандру Саве. Позната је по птицама селицама и мочварицама. Због специфичних одлика, заштићена је још 1874. године, а на Унесковој листи светске баштине налази се од 1977. године.

Поред Обедске баре, специјални резервати природе на овим подручјима јесу и Царска бара, Засавица, Тителски брег и Карађорђево.

Поред бара, на овом подручју налази се и доста слатина (земље које су остале заслањене услед испаравања сланастих вода), нарочито у Банату и јужној Бачкој. Тих површина има око 180.000.

ЗНАЧАЈ ВЕЛИКОГ БАЧКОГ КАНАЛА

Велики пројекат браће Киш – Јожефа (1748–1812) и Габора (1751–1800), изградња Великог бачког (Францовог) канала, допринео је потпуном преображају живота на овом подручју. Изврсни инжењери, били су и значајни предузетници, који су учили велики значај који ће прокопавање канала имати за развој трговине, фабрика мануфактуре и пољопривреде.

Колико су радови на регулацији тока река били значајни, показује и податак да је подручје Бачке и Баната крајем XVII века – због мочварног подручја, нездраве климе и честих ратова – било изузетно слабо насељено. У јужној Бачкој, мочваре су заузимале преко 54% укупне површине, а у северној – око 35%. Око 1720. године, баре и мочваре прекривају око 35% површине целе Војводине.

Тиско плавно подручје било је широко око 60–70 км, а у Банату је око 500.000 катастарских јутара било под водом, па се саобраћај између насеља често одвијао водом. Војводину су покривале трске, ројеви инсеката, вода је била нездрава, а заразе – веома честе. Мађарски историчар Рајсиг наводи да је 1720. године у Бачкој било свега око 30.000 становника.

Историчари доводе у везу изградњу канала с таласом колонизације у XVIII веку и карактером вишенационалне Војводине. Почело је тада систематско насељавање Немаца на подручју Апатина, Сомбора, Црвенке, Куле, Врбаса, Србобрана и Бечеја, јер је била неопходна радна снага за његово одржавање, с обзиром на то што су Срби граничари углавном служили цару као војници. Изградња канала умногоме је олакшала живот становништву и подстакла даљи развој ових крајева.

СТАНОВНИШТВО ВОЈВОДИНЕ

Најбитније обележје Војводине – оно по чему је препознатљива у Европи – јесте њена етничка шароликост.

Војводина је на попису 2011. године имала 1.931.809 становника. У њој живе различити народи и етничке заједнице, у духу узајамног поштовања разноликости, традиције и обичаја.

Сложеност етничке структуре војвођанског становништва последица је бурних историјских збивања пре, а нарочито током ХVIIIИИ века, што је проузроковано досељавањем Срба у Великој сеоби 1690. године, као и колонизацијом бројних других народа коју је спроводила аустријска власт. Миграције након Првог и Другог светског рата као и након распада Југославије, мењале су структуру становништва Војводине, али она је задржала свој мултиетнички карактер.

Према званичним подацима на основу Пописа становништва из 2011. године, број становника у Војводини је 1.931.809, а структура становништва Војводине изгледа овако:

Попис становништва из 2011. године		
укупан број национална заједница	1.931.809 становника	
	број	%
СРБИ	1.289.635	66,76
МАЂАРИ	251.136	13,00
СЛОВАЦИ	50.321	2,60
ХРВАТИ	47.033	2,43
РОМИ	42.391	2,19
РУМУНИ	25.410	1,32
ЦРНОГОРЦИ	22.141	1,15
БУЊЕВЦИ ²	16.469	0,85
РУСИНИ ³	13.928	0,72
ЈУГОСЛОВЕНИ	12.176	0,63

² Све до пописа 1991. године, Буњевци, као и Шокци, приказивани су збирно с Хрватима.

³ До пописа 1971. године, збирно су исказани Русини и Украјинци.

МАКЕДОНЦИ	10.392	0,54
УКРАЈИНЦИ	4202	0,22
МУСЛИМАНИ	3360	0,17
НЕМЦИ	3272	0,17
АЛБАНЦИ	2251	0,12
СЛОВЕНЦИ	1815	0,09
БУГАРИ	1489	0,08
ГОРАНЦИ	1179	0,06
РУСИ	1173	0,06
БОШЊАЦИ	780	0,04
ВЛАСИ	170	0,01
ОСТАЛИ	6710	0,35
НИСУ СЕ ИЗЈАСНИЛИ	81.018	4,19
РЕГИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ	28.567	1,48
НЕПОЗНАТО	14.791	0,77

ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Према подацима пописа из 2011. године, од 1.931.809 становника у покрајини, највише је православних хришћана 1.357.137 (70,25%), а остале бројније вероисповести јесу католичка – 336.691 (17,43%) и протестантска – 64.029 (3,31%). Припадника исламске вероисповести у покрајини има 14.206 (0,74%). Последњим пописом забележено је 335 Јевреја, што чини 0,02% укупног становништва АП Војводине. Већина грађана мађарске националности јесу римокатолици, а мањи број – реформати или евангелисти. Римокатолици су углавном и припадници хрватског народа. Грађани словачке националности јесу католици или припадници Словачке евангелистичке цркве, док су Русини – гркокатоличке вероисповести. Такође, међу грађанима Војводине има и оних који се нису изјаснили о верској припадности, као и оних који су се изјаснили као атеисти. Српска православна црква у Војводини има три епархије: Бачку епархију – са седиштем у Новом Саду, Банатску епархију – са седиштем у Вршцу и Сремску епархију – са седиштем у Сремским Карловцима. Румунска православна црква организована је у оквиру Викаријата Румунске православне цркве у Банату – са седиштем у Вршцу, римокатоличка је подељена на Суботичку и Зрењанинску бискупију и Сријемски викаријат ђаковачко-сријемске бискупије – са седиштем у Петроварадину. Гркокатоличка црква организована је у оквиру Апостолског егзархата, са седиштем у Руском Крстур.

НАЦИОНАЛНИ САВЕТИ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

На територији Аутономне покрајине Војводине, своје седиште има 17 националних савета националних мањина.

рб	национални савет	седиште
1	Национални савет мађарске националне мањине	Суботица
2	Национални савет хрватске националне мањине	Суботица
3	Национални савет словачке националне мањине	Нови Сад
4	Национални савет румунске националне мањине	Нови Сад
5	Национални савет русинске националне мањине	Руски Крстур
6	Национални савет украјинске националне мањине	Кула
7	Национални савет буњевачке националне мањине	Суботица
8	Национални савет ромске националне мањине	Панчево

9	Национални савет црногорске националне мањине	Врбас
10	Национални савет немачке националне мањине	Сомбор
11	Национални савет македонске националне мањине	Панчево
12	Национални савет чешке националне мањине	Бела Црква
13	Национални савет ашкалијске националне мањине	Нови Сад
14	Национални савет египатске националне мањине	Нови Сад
15	Национални савет грчке националне мањине	Нови Сад
16	Национални савет руске националне мањине	Сремска Каменица
17	Национални савет пољске националне мањине	Остојићево

КРАТАК ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ВОЈВОДИНЕ – ОКВИР ЗА РАЗУМЕВАЊЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ЖИВОТА НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ

НАЈСТАРИЈА ПРОШЛОСТ – ПРЕИСТОРИЈА НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ

Научници сматрају да је геолошка прошлост Војводине била бурнија од њене политичке историје. Током милиона година, десиле су се драстичне промене у температури, рељефу, расподели воде и копна, флори и фауни. Некада су се овим равничарским простором протезале планине сличне Родопима. Касније, на том подручју излила се вода (Панонско море), која је кроз Ђердапску клисуру пронашла пут до Црног мора, чиме смо добили данашњи облик рељефа. У то време, становници овог подручја биле су животиње попут мамута, рунастог носорога и ирваса. Мамут је нестао пре око 20.000–30.000 година, а његови остаци налажени су у коритима Дунава и Тисе и на Фрушкој гори. То су остаци најстаријег становника који је живео на тлу Војводине. Преисторијске заједнице на овим просторима тесно су повезане са заједницама насталим у оквирима Карпатског басена, чији је Војводина – у географском смислу – саставни део.

Преисторија овог подручја почиње појавом првих људи. Будући да њихових остатака нема, живот првих палеолитских заједница научници покушавају да реконструишу на основу остатака материјалне културе. Детаљи недостају, имамо само оквире у које смештамо реконструисане типове кућа, изглед насеља, типове грнчарије, камено, коштано и метално оруђе и оружје, уметничке предмете, начин сахрањивања. Трагови палеолита пронађени су у лесним наслагама, у северној Бачкој и Банату. Од 8000. до 3500. године пре нове ере, Карпатска низија ушла је у фазу мезолита, па тиме и подручје Војводине. С временом, клима се мења и ово подручје постаје погодније за живот. Дешава се „неолитска револуција“, током које преисторијски становници долазе до открића која из темеља мењају стил и начин живота најстаријих заједница. Одвијају се револуционарне промене у свим сферама живота, које неолитску културу на овим просторима чине изузетно богатом. Појављују се прве земљорадничке седелачке културе, између 6000–3200. године пре нове ере, које се углавном налазе на обалама река. Према начину израђивања грнчарије, разликујемо домете старчевачке, бутмирске и српскокрстурске културе. Око 3500. године пре нове ере, појавиле су се заједнице које припадају керешкој култури, а чији су се представници бавили рибарством, пољопривредом и сточарством. Старчевачка култура простирала се по готово целој Војводини, а заступљене су и винчанска, потиска и ленђелска група.

Откриће бакра (енеолит, око 2600–1900. године пре нове ере) уводи нас у виши стадијум развоја преисторијског човека. Из тог периода, на овом подручју сачувана су артефакта вучедолске културе, чоканске и културе двоугубих чекића, а јављају се и нови етнички елементи из северне Паноније и Трансилваније, са специфичним начином сахрањивања у хумкама (Војловица код Панчева, Батка). Сматра се да су то први трагови Индоевропљана на овом тлу.

У бронзано доба (отприлике 1900–900. године п.н.е.), дошло је до великог напретка. Појављују се нови житељи, граде се куће од тврдог материјала, насеља се утврђују, појављују се зачеци трговине, занатства, рало за обрађивање земље. Најзначајнија култура овог периода јесте Тосег. Достигнућа ове културе посебно су изражена на подручју Баната (Ватин, Вршац, Дубовац). Ремек-дело дубовачко-жутобрдске групе јесу колица из Дупљаје, пронађена у истоименом селу, између Вршца и Беле Цркве. Развој металургије видљив је на налазиштима као што су Гомолава, Феудвар, Градина. Откриће гвожђа и савлађивање технике његове обраде, уводе историју овог подручја у нову епоху. Гвоздено доба заступљено је на тлу Војводине путем халштатске културе (од 1000. до 500. године пре нове ере) и латенске културе (од 500. године пре нове ере до отприлике почетка нове ере), чији су носиоци били Келти, тада присутни у великом делу Европе, па и на Балканском полуострву. Током овог периода дошло је до открића грнчарског точка, а почиње и ковање и употреба новца у трговини. Подижу се и утврђења од земље. Значајни остаци из тог периода јесу Крчедин, Гомолава, Обрежа, Врбас и други.

НАРОДИ НА ПОДРУЧЈУ ВОЈВОДИНЕ – ДО РИМСКОГ ДОБА

Пре доласка Римљана, Војводину су насељавала бројна племена (Илири, Трачани, Келти). Из VI века пре нове ере постоје подаци и о Агатирцима, који су насељавали Бачку и Срем. Подаци о њима губе се у II веку пре нове ере.

Много више података имамо о Илирима, који су живели између Јадранског мора, средњег Дунава и Епира. Римска провинција на тим подручјима по њима је и добила назив – Илирик. Они су се бавили сточарством и рударством, где је то било могуће. Источно од Илира, живели су Трачани. Дачани су дали име римској провинцији Дакији, коју је у II веку нове ере основао римски цар Трајан на подручју данашње Румуније и Баната, после низа ратова са овим ратоборним племеном.

Средином VI века пре нове ере, Панонску низију су населили и Скити, који су се стопили са староседеоцима. Селећи се из своје домовине Галије, Келти су провалили на Балкан у првој половини III века пре нове ере. Њихово досељавање проузроковало је велике промене. Имали су веома развијену културу коју је карактерисала употреба гвозденог оруђа и оружја и трговина. Једно њихово племе, Скордисци, населило се на простору данашње Србије и измешало се са илирским и трачким племенима. Скордисци су се најдуже одржали у Срему и околини. По племену Панона (били су илирског порекла или сродни Илирима), римска провинција на овим подручјима добила је назив – Панонија.

ВОЈВОДИНА ПОД РИМСКОМ ВЛАШЋУ

Римска освајања ових делова провинције Паноније започела су крајем I века старе и почетком нове ере. Део одбрамбеног појаса, лимеса, у оквиру Војводине, обухватао је и утврђена насеља: Земун, Сланкамен, Сурдук, Чортановце, Баноштор, утврђење код Бегеча и Петроварадин.

Остаци античког утврђења с пристаништем (*Castellum Onagrinum*) налазе се на левој обали Дунава, у насељу Бегеч. Подигнуто је крајем III века, као део утврђеног контралимеса, насупрот утврђењу *Vononia* (Баноштор). Мања археолошка ископавања обављена су 1902. године. Током истраживања 1967. и 1974/75. године, откривени су делови јужног бедема, куле и темељне стопе делова пристаништа на обали Дунава. На јужној страни комплекса налази се касносредњовековна некропола и гробови из доба сеобе народа, а на претпостављеном – северном беду – налази се сарматска некропола.

Римљани нису успели да успоставе своју власт над читавом територијом данашње Војводине. Најдуже, и то у потпуности, под њиховом влашћу био је Срем, а освојене области улазиле су у састав римске провинције Паноније. На подручју Срема водиле су се жестоке борбе између претендента на римску круну током II и III века. Римски писац Амијан Марцелин пише о тим сукобима, као и о ратовима против варварских племена које су водили цареви, стационарани са својим трупима управо овде, у пограничним деловима царства. У Срему, дуж Дунава, Римљани су држали своје пограничне трупе, као и речне посаде. За потребе тадашњег царства, изграђени су и путеви – један дуж Саве, ка Сирмијуму (Митровица) и Цибалу (Винковци), а други пут дуж Дунава ка Мурзи (Осијек) и даље. Бројни ратни догађаји одвијали су се око најважнијег римског насеља у Срему – Сирмијума. У римско доба, Срем је био веома напредна област, с развијеним градским животом. Осим Сирмијума, нека од важнијих места била су и Таурум (Земун), Бононија (код Баноштора), Акуминкум (код Старог Сланкамена) и Ритијум (код Сурдука).

Почетком II века нове ере, у време цара Трајана, Римљани су покорили племе Дачана, па у оквир нове провинције – Дакије, улази и територија Баната. Након што су Римљани изгубили Дакију (271. године), племе Алана појављује се на тој територији. Дачани, који су живели северно од доњег Дунава, сматрају се прецима румунског народа.

Територију Бачке Римљани нису укључили у оквир своје државе, јер им је одговарало да граница њиховог царства буде моћна река Дунав. Стога, осим спорадичних упада на територију с леве стране Дунава, озбиљнијих покушаја да се ови крајеви освоје није било.

Римска граница према сарматским племенима – која су живела на подручју данашње Бачке – била је река Дунав, односно његова десна обала, са утврђењима у којима су боравиле трупе римске војске. Једно од утврђења налазило се на месту данашње Петроварадинске тврђаве и називало се Кузум. Римљани нису живели на подручју између Саве и Дунава, али су повремено запоседали јужну Бачку и контролисали то погранично подручје у функцији контралимеса.

Доласком Римљана, спроводила се романизација староседелачког и новопридошлог становништва из свих делова царства.

Почетком I века нове ере, у Бачкој се појављују племена Сармати и Јазиги, народи иранског порекла. Истовремено, притисак германских племена на границе Римског царства постаје све јачи и одбрана граница од њихових упада један је од главних задатака римских царева од II века нове ере. Почетак Сеобе народа у другој половини IV века довешће до пада Западног римског царства 476. године и насељавања нових народа на овим подручјима.

ЦРТИЦЕ ИЗ СРЕДЊОВЕКОВОГ ПЕРИОДА

Народи који су живели на територији данашње Војводине били су изложени бурним историјским збивањима и током средњег века. Словени ово подручје преплављују током VI и VII века. Срби и Хрвати настањују се на Балкан уз сагласност византијског цара Ираклија, 630. године. У IX веку стижу и Мађари, који – након неколико продора ка западу – остају у Панонији и ту формирају своју државу. Тако настаје Краљевина Угарска (латински *Regnum Hungariae*, мађарски *Magyar Királyság*, немачки *Königreich Ungarn*, такође: Краљевина круне Светог Стефана, Краљевина Мађарска (у српској историографији уобичајено је да се за историју ове државе до 1918. године користи назив Угарска, а након окончања Првог светског рата – Мађарска). Краљевина Угарска – као самостална држава – опстаје до 1526. године. Након пораза у сукобу с Турцима у бици на Мохачком пољу, долази до распада и поделе државе.

У време владавине династије Немањића у Србији (1166–1371) и династија Арпадоваца (997–1301) и Анжуајца (1301–1387) у Угарској, српска краљевина и угарска краљевина биле су повезане бројним брачним, политичким и војним савезима. У неким историјским околностима, биле су и на сукобљеним странама. Међутим, опасност од Турака Османлија навешће их на сарадњу и на заједнички покушај отпора.

ШИРЕЊЕ ОСМАНЛИЈА – ОПАСНОСТ ЗА СВЕ И ЗАЈЕДНИЧКИ ПОКУШАЈ ОТПОРА

Брзи продор Османлија у Европу, који почиње од средине XIV века, олакшала је разједињеност хришћанског света. Бројни владари прихватају вазални однос према султану, као и обавезу да шаљу помоћне војне одреде и плаћају годишњи данак. После вишедеценијских покушаја да се држава сачува, Српска деспотовина губи независност 1459. године. У пружању отпора Османлијама, у првој половини XV века, заједно су учествовали угарски краљеви (Жигмунд Луксембуршки, Владислав Јагелонац) и српски деспоти (Стефан Лазаревић, Ђурађ Бранковић). У тим борбама, јунаштвом се посебно истицао Јанош Хуњади (1387–1456), у историјском памћењу српског народа познат као Сибињанин Јанко, а код Румуна као – *Iancu de Hunedoara*.

Припадници српског народа већ од краја XIV века, у мањим и већим групама, на позив угарских власти, насељавали су се северно од Саве и Дунава, уз обавезу да штите јужне границе Угарске. Након пада деспотовине, насељавање Срба на подручје јужне Угарске је интензивирано. С временом, избегли Срби постали су важан фактор у угарском одбрамбеном систему. Добијали су земљу, уз обавезу да ратују против Турака. У војсци су учествовали као хусари (лаки коњаници) и шајкаши (борци на речним лађама у дунавској флоти). У градовима далеко од границе, Срби су се бавили занатством и трговином. Многи угледни Срби, племенитог порекла, нашли су се међу избеглицама, и од угарског краља добијали су велике поседе и титуле, утапајући се постепено у угарско племство. Унук деспота Ђурађа Бранковића, Вук Гругуревевић, прешао је у Угарску 1464. године на позив угарског краља Матије Корвина и од њега је, уз поседе Сланкамен и Купиново, добио и титулу деспота (*Despotus Rasciae*).

Последњих деценија XV века и почетком XVI века, одвијају се непрекидни погранични сукоби између Мађара и Турака. У неколико наврата, Османлије су се залетале и ка Бечу. У тим тешким годинама, у оквиру заједничке, хришћанске војске, под командом мађарских

војсковођа, ратовали су народи са ових подручја. Територије на којима се ратовало, углавном пограничне, јужне области Угарске, биле су опустошене, становништво је било или расељено или је страдало у борбама. Последице тога јесу и сеобе народа ка северу, ка сигурнијим крајевима.

Велика опасност за европске земље наступила је кад се на османском престољу нашао султан Сулејман Законодавац, касније назван Величанствени (1520–1566). Његови планови предвиђали су освајање Угарске, која би послужила као база за даље нападе ка западу. На челу Угарске тада се налазио Лајош II (1516–1526), из династије Јагелонаца. Након темељних и дугогодишњих припрема, велики поход на Угарску започео је освајањем Београда и Шапца 1521. године, чиме су Османлије стекле упориште за даље нападе. Област Срема је потпуно опустошена, а хроничари су описивали турска разарања и наводили да су сви важнији градови – од Митровице до Петроварадина и Сланкамена – настрадали. Био је то само наговештај велике офанзиве на угарске земље, која ће уследити неколико година касније.

Након продора у Срем, јула 1526. године, освајања Петроварадина, Илока и Осијека, турска војска је 26. августа, преко понтонског моста, прешла реку Драву и приближила се Мохачу. Две војске судариле су се на пољу Мохачу, 20. августа 1526. године. У тој бици, погинуо је угарски краљ Лајош II, а српска војска – која је активно учествовала у бици под командом Павла Бакића и Радича Божића – није успела да спречи велику угарску катастрофу. Овим поразом запечаћена је судбина Угарске краљевине. Био је то крај њене средњовековне историје и увод у дугогодишњи унутрашњи сукоб, који ће – уз даља турска освајања – наредних година довести до цепања земље. Области кроз које је (уочи битке и после ње) прошла турска војска – опустошене су. Насеља су попаљена, становништво побијено или одведено у робље. И мађарски и турски извори слажу се у томе да је живот у некада многољудним и напредним областима потпуно замро. Јужни одбрамбени појас Угарске био је потпуно уништен, а бројне водеће личности из редова власти су погинуле, што је паралисало функционисање државних органа.

Резултат турских похода биће освајање Будима 1541. године, као и цепање Мађарске на три дела: на западу и северу некадашње државе налазила се тзв. Краљевина Мађарска („Краљевска Мађарска”), под непосредном хабзбуршком влашћу и са административним центром у слободном краљевском граду Пожуну; средишњи део државе окупирали су Турци, а административни центар те области био је у Будиму; у источним областима некадашње краљевине налазио се Ердељ, који је од 1526–1556. године функционисао као посебна држава под турском врховном влашћу. Седиште овог дела државе било је у Ђулафехервару, у данашњој Румунији (у том граду налази се и гроб Јаноша Хуњадија – Сибињанин Јанка). Од тог времена, Аустрија – којом владају Хабзбурговци – добија посебну мисију у угроженој Европи. Тежња Фердинанда Хабзбуршког да се домогне угарске и чешке круне добила је оправдање у овом историјском моменту, кад је требало сакупити све снаге и ујединити их у отпору против Турака.

Дугогодишње ратовање потпуно је исцрпило становништво изложено ратним дејствима. Многа насеља и села су уништена, а становништво – проређено. Све то ће подстаћи хабзбуршке власти да – након повлачења Османлија јужно од Саве и Дунава – иницирају насељавање и оживљавање ове територије

Прекретницу у историји овог подручја представља Велики бечки рат (1683–1699). Био је то последњи залет Османлија ка западу и први наговештај великих промена у односу снага између њих и западних сила. Османлије су поражене у сукобу са савезом хришћанских земаља – Светом лигом, а Аустрија је дошла у позицију да пређе у контраофанзиву и да преузме контролу над догађајима на Балкану. Током рата, победом над Османлијама код Сенте (1697), истакао се и војсковођа Еуген Савојски, који ће и у наредним ратовима успешно предводити аустријску војску. Велики бечки рат окончан је миром потписаним у Сремским Карловцима, 26.01.1699. године. Карловачки мир означио је почетак слабљења Османског царства.

Хабзбуршкој монархији припала је цела Угарска са Ердељом, Бачка, као и југоисточни Срем. Турци су изгубили и део територија у Босни и Далмацији.

У наредном периоду, дуж границе са Османлијама, хабзбуршке власти ће проширити одбрамбени појас – познат као Војна граница, који је већ постојао на подручју Хрватске и Славоније, а почетком XVIII века обухватиће и подручје јужне Угарске. Војна граница налазила се под директном надлежношћу Дворског ратног савета у Бечу. Становници на том подручју имали су статус војника, граничара, а у залеђу, у градовима и трговиштима, убрзано се развијао грађански слој. Након бројних реорганизација и реформи, а услед слабљења опасности од упада Османлија, започеће процес развојачења Војне границе, који ће коначно бити окончан 1881. године. Територија некадашње Војне границе и њено становништво доћи ће тада под надлежност цивилних власти.

КОЛОНИЗАЦИЈА И МИГРАЦИЈЕ

Још крајем XVII и почетком XVIII века, као последица ратних разарања, поједини делови Војводине били су веома слабо насељени, тако да су остављали утисак „пустиња”, како су их и називали и обележавали на тадашњим картама. Током XVIII века, етничка слика Војводине битно се променила, пре свега, захваљујући планској и организованој колонизацији. Циљ хабзбуршких власти био је да се појача економска и одбрамбена снага земље. Народ који је у том погледу највише одговарао властима, били су Немци. Они су били одлични земљорадници, поуздани у борби против Турака, а уједно и противтежа Мађарима. Цар Леополд I 1689. године издао је први колонизациони патент, којим је покренут талас колонизације. Колонизација се одвијала уз материјалну помоћ државе. У том периоду, Бачка се колонизује претежно Мађарима, док су у Банат долазили углавном Немци. И број Срба који живе северно од Саве и Дунава расте у овом периоду, што је последица организованих сеоба, под вођством патријарха. Померање Мађара из северних жупанија ка југу посебно је изражено након 1730. године. Први колонисти – Немци – били су досељеници из Швабије (Швапска), те их је домаће становништво звало Швабама.

До краја XVIII века, на ова подручја доселиће се око 150.000 Немаца, углавном из западне Немачке и из појединих области Аустрије. Осим Немаца и Мађара, на територију данашње Војводине долазе и Русини, Румуни, Словаци, Хрвати, Роми, Јевреји, Јермени, као и други народи, који се нису дуже задржавали или су с временом асимиловани (Французи, Италијани, Каталонци). Досељеници су добијали парче земље и неопходан алат, а одређен је и начин градње и типови кућа. Од средине XVIII века, примат преузима такозвана приватна колонизација коју спроводе највећи велепоседници, у потрази за радном снагом. Тако, током друге половине XVIII века, створена је национална, језичка и верска шароликост данашњег војвођанског подручја, што ће остати његово обележје до данас.

Народи који ће се овде задржати у већем броју, почетком XIX века проћи ће фазу буђења националне свести, те ће започети борбу за очување националног идентитета и матерњег језика. Томе ће велики допринос дати учени људи – најчешће свештеници и учитељи – подстакнути идејама просветитељства и националног романтизма. Својим настојањима, привукли су представнике националног препорода различитих народа и зачете су и идеје панславизма и илиризма. Борба за идентитет значила је и борбу за језик – који је у то време још увек био нестандардизован. С тим у вези, у овом периоду настаће значајне промене.

НАСЕЉАВАЊА ПОЈЕДИНИХ НАРОДА

РУСИНИ

На ово подручје, Русини су се доселили из североисточних жупанија тадашње Угарске, из Закарпатја. Посебно важан датум у процесу њиховог насељавања јесте 17. јануар 1751. године,

када је Франц Јозеф де Редл, администратор коморских имања Хабзбуршке монархије у Бачкој, потписао уговор о насељавању коморске пустаре Велики Крстур. Био је то официјелни почетак данашњег Руског Крстура, најстаријег, највећег и најпознатијег насеља Русина у Војводини и Србији. Слободни сељак Михајло Мункачи, из села Червенове у жупанији Берек, преузео је обавезу да на основу услова о насељавању из уговора врбује и насели две стотине русинских породица гркокатоличке вере из горње Угарске на ово подручје. Међутим, прве сеобе појединих русинских породица почеле су и раније, тако да се 1746. године у Кули спомињу прво три Русина, а затим и једанаест породица, за које се наводи да су дошле из околине Мишколца. До краја XVIII века, забележено је већ око две хиљаде Русина у Крстуру. Русини долазе као слободни људи, сељаци, насељени као поданици коморе, од које су добили плацеве за насељавање и земљу на коришћење. Први свештеници који су доносили и богослужбене књиге долазили су претежно из гркокатоличке Мукачевске епархије. Уговор о насељавању Руског Крстура настао је 1751. године. На основу њега, насељеници су четири године били ослобођени плаћања пореза, а после истека слободних година, Русини су у почетку плаћали цензус за земљу коју су добили од коморе на коришћење (300 форинти годишње) и давали су и седмину од произведених пољопривредних производа.

Прва парохија основана је у Руском Крстуру 1751. године. Талас колонизације настављен је и следећих година. Русинско становништво стизало је из жупанија Земплин, Боршод, Шариш и других, односно с територије 14 жупанија североисточне Угарске, на које се простирала јурисдикција Мукачевске епархије над гркокатолицима. Друго значајно место за насељавање русинског живља постаће Куцура. У контракту о насељавању Русина у Куцуру из 1763. године изричито пише да се у ово коморско насеље могу насељавати само Русини, гркокатолици, с правом слободног пресељавања. С обзиром на то што је комора била задовољна њиховим насељавањем, 1763. године упутила је Петра Киша из Крстура да врбује русинско становништво из жупанија са севера Угарске за насељавање овог села, што је он и учинио. Киш није успео да доведе 150 породица, колико је уговором било утврђено, али је током 1763. и 1764. године дошло око 80 русинских породица, а досељавање је настављено и следећих година. Како би Куцура остала чисто русинско насеље, а Обровац и Шове чисто српска насеља, Срби су 1777. године исељени из Куцуре у Шове и Обровац, а Русини из Обровца – пресељени су у Куцуру. Школа у овом месту основана је 1765. године, а гркокатоличка парохија – 1766. године. За мање од тридесет година, број Русина у Куцури утростучио се, те је 1792. године у њој живело 258 русинских породица. У потрази за послом, Русини насељавају и друга места у Војводини. Тако се осамдесетих година XVIII века бележи приличан број Русина у Новом Саду. Стога, 1780. године за њих се отвара у граду гркокатоличка парохија, а градња цркве започета је 1820. године. До прве деценије XIX века, мање групе Русина населиле су се у Футог, Кисач, Петроварадин, Каменицу, Карловце и Темерин.

Средином XIX века, с подручја североисточне Угарске (данашње Словачке) долази нови талас насељавања Русина у Сремску Митровицу и њену околину. Крајем XIX века, из Галиције и североисточне Угарске населиће се Русини у Бикићу и Привиној Глави. Кретања Русина на овим подручјима наставила су се током XIX века, тако да ће припадници овог народа населити многа насеља широм Шајкашке, а седамдесетих година – у већем броју – и Ђурђево, а нешто мање њих и Госпођинце. Револуција 1848/49. године подстиче русинске свештенике да истакну и русинске националне захтеве, који подразумевају очување матерњег језика Русина и школовање на русинском језику. Русинске заједнице биле су веома успешне у очувању свог идентитета, чему су допринеле бројне русинске конфесионалне школе, али и везе са Украјинцима у Галицији, одакле су – од седамдесетих година деветнаестог века – стизале новине, часописи и књиге. Центри русинске културе били су у Руском Крстуру и Куцури, где су осниване прве читаонице. Посебно значајан за историју Русина био је рад украјинског етнографа Володимира Хнатјука, који је 1897. године прикупио етнографске записе о Русинима и њиховој усменој народној књижевности и објавио пет томова својих истраживања, чиме су историја и култура овог народа умногоме систематизовани и сачувани од заборава. Према пореклу, Русини припадају источним Словенима и пишу ћириличким писмом. Њихова

национална припадност и везе са Украјинцима и дан-данас су предмет спорења научника. Сматра се да је Русин стари назив за Украјинца, који се одржао на деловима Хабзбуршке монархије (Галиција, Буковина, Закарпатје), одакле су у Војводину и стигли припадници овог народа. Хабзбуршке власти Русине су називали Рутенима, како би спречиле поистовећивање припадника овог народа са Украјинцима. Ипак, већина Русина крајем XIX и почетком XX века себе је називала Украјинцима. Због удаљености од матице, језик војвођанских Русина разликује се од украјинског књижевног језика.

Број Русина на овим подручјима је растао, што се може закључити на основу података о томе да их је 1765. године било 2.200, 1910. године – 13.457, док их је 1921. године било 13.664. Према резултатима пописа из 1971. године, Русина је у Војводини било 20.109. Смањење броја припадника овог народа примећено је крајем двадесетог века, те их је 2011. године забележено 13.928 (велика разлика у броју Русина настала је и због тога што је до 1971. године збирно приказиван број Русина и Украјинаца).

Према вероисповести, Русини су гркокатолици (унијати), дакле, негују источни обред, а за духовног поглавара признају римског папу. Од 1751. године били су под јурисдикцијом римокатоличке Калочке надбискупије, а од 1777. године припадали су Крижевачкој епархији. Посебан Апостолски егзархат за Србију и Црну Гору основан је 28. августа 2003. године, а од 2013. године надлежност овог егзархата сведена је само на Србију. Седиште тог егзархата налази се у Руском Крстуру.

СЛОВАЦИ

Миграције словачког народа из северних словачких региона, ка југу, ка такозваној Доњој земљи, како су називали подручје данашње Војводине, почињу крајем XVII века, и одвијају се у неколико етапа. У периоду од 1740. до 1790. године Словаци стижу на простор данашње Војводине, из Горње земље, како се тада називала Словачка, која је била у саставу тадашње монархије. Први документ о томе датира из 1745. године, када је импопулатор Мартин Чањи довео 128 словачких породица (2.000 људи) у Петровац, на тадашњи футошки посед. Ово насељавање спроведено је на основу договора с власником футошког властелинства Михајлом Чарнојевићем. Досељено становништво потицало је из Новограда (Новограда), Ораве, Липтова, Хонта, Зволена, Турца. С тог подручја, досељеници око 1755. године одлазе у Кулпин, на имање спахија, браће Стратимировић. Словачко становништво се тада насељава и у Бајшу, затим у Гложан и Селенчу, која је и протестантско и католичко насеље. У потрази за бољим условима за живот, Словаци насељавају и друга места по Војводини, где оснивају своја села, или се насељавају у већ постојећим насељима у којима живе Срби, Немци, Мађари, Румуни и други народи. Уз одређени проценат Словака римокатоличке вере, преко 90% досељеника били су евангелисти аугзбуршке вероисповести. Цар Јосиф II одобрио је 26. септембра 1769. године Словацима протестантима да се населе на територију Војне границе, у пустару Пазову, у коју они долазе 1770. године.

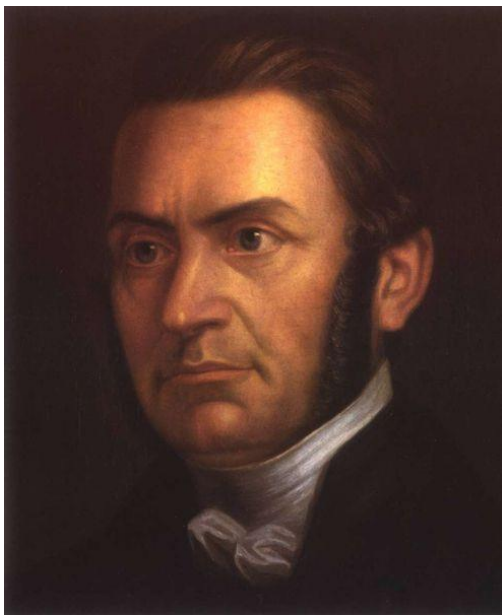
Словачки досељеници насељавају Кисач 1773. године, а двадесетак година касније – Пивнице и Лалић. Из села Селенче, у Бачкој, протерано је 1770. године 98 словачких протестантских породица које су се населиле према специјалној дозволи цара Јозефа II. Словачко становништво се 1782. године насељава на поседу Кристифора Нака у Банату и оснива насеље Нови Комлош. Велику улогу у организацији њиховог насељавања имали су учитељ Самуел Гершкович и свештеник Матија Барањи, који је део насељеника превео и у село Пардањ, одакле су потом они стигли и у Арадац, код Великог Бечкереча. Свештеник Јан Босиделерски предводи 1802. године словачке породице које стижу из Ечке у Ковачицу. У то време, Словаци насељавају Падину и Шандорф (Јаношик), одакле креће и пресељење у Хајдучицу.

Велики допринос националном освешћивању Словака почетком XIX века дао је Јан Колар (1793–1852), својим сонетима „Кћи славе”, у којима је опевао прошлост Словака. Колар је био словачки политичар, песник и писац, идеолог словачког и представник чешког народног

препорода. Уз то, био је и главни идеолог панславизма. Уз Колара, велику улогу у словачком народном препороду имао је и Људевит Штур (1815–1856), политичар, песник, публициста и реформатор словачког језика.

Припадници словачке интелигенције и на подручју данашње Војводине били су из редова свештеника и учитеља. Евангелистички свештеник Јурај Рохоњ саставио је последњих година осамнаестог века прву хрестоматију словачке војвођанске прозе, под називом „Кратке песме за привредну омладину”.

Носиоци просветитељских идеја код Словака делују у новооснованим словачким насељима, али остварују сарадњу и са Србима. На пример, први директори Карловачке гимназије биле су личности из Словачке, а 1819. године на ту функцију именован је познати словачки слависта Павел Јозеф Шафарик (Pavol Jozef Šafárik).

Слика: Павел Јозеф Шафарик

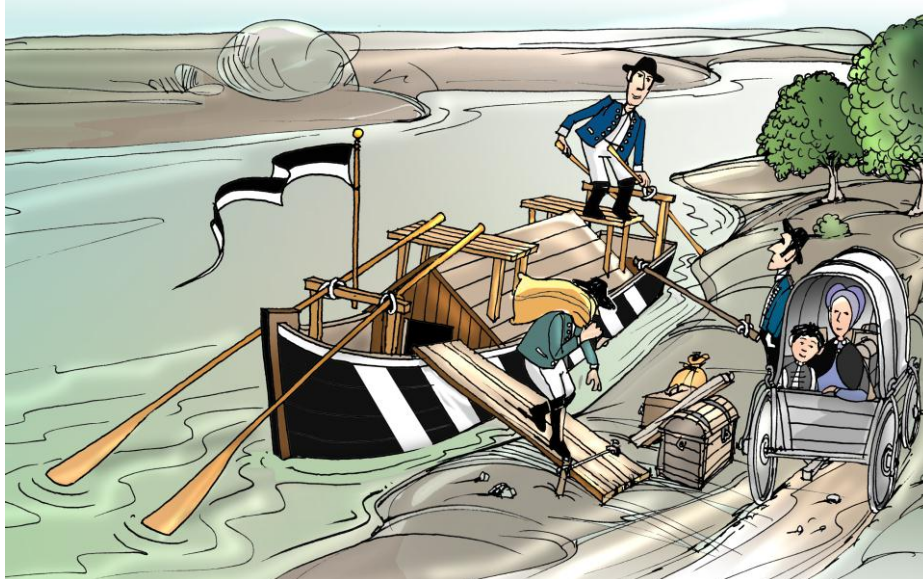
Велика заслуга за очување словачког националног идентитета припада и учитељу Јану Кутлику, који је радио у Старој Пазови. Овој породици припадао је и Кирил Кутлик (1869–1900), сликар, педагог, илустратор и оснивач прве сликарске школе у Београду 1895. године. Један од првих припадника словачке интелигенције с подручја Војводине био је Јан Блази (1783–1836) из Старе Пазове. Након завршеног школовања, радио је као приватни учитељ, а 1822. године основао је гимназију Бачко-сремског сениората, која је касније прерасла у гимназију у Врбасу. Након Првог светског рата, Словаци на овом подручју улазе у састав нове државе – Краљевине СХС (Краљевина Југославија од 1929. године). Током двадесетог века, па до данас, оснивањем бројних просветних и културних институција, Словаци успевају да очувају традицију, језик, обичаје и идентитет.

НЕМЦИ

Колонизација Немаца на ова подручја била је инспирисана, пре свега, економским мотивима и потребом јачања одбрамбеног појаса на југу Царевине, и одвијала се у три фазе: у време цара Карла VI, Марије Терезије и Јозефа II. Немци су превасходно насељавани као вредни земљорадници и веште занатлије, који су притом лојални и одани поданици. Бројни досељеници потицали су из швапске регије, те су отуда и називани Швабама. Немачко становништво највише се насељавало у Бачкој и Банату, а у знатно мањем броју стизали су и у Срем. Први талас колонизације започео је насељавањем Баната, одмах након закључења

Пожаревачког мира, 1718. године, а одвијао се према плановима грофа Клаудија Флоримунда Мерсија. Немци су већ 1717. године стигли у Темишвар и Белу Цркву, а 1723. године у Панчево. Мерсијева администрација у Темишвару подстицала је колонизацију, насељавајући чак и Италијане, Французе и Шпанце. Између 1722. и 1726. године, у Банат је дошло око 15.000 немачких колониста, а досељеници су смештени у 46 села. Нови рат против Османлија (1737–1739) десетковао је немачко становништво у Банату. Одржала су се само насеља Вршац, Бела Црква и Панчево, а одбегло немачко становништво није се вратило у ове крајеве. Од 1763. до 1773. године одвијао се други талас колонизације Немаца, који се назива „терезијански“. Подручје намењено за овај талас колонизације била је Бачка, али је део колониста поново населио и Банат. У том периоду, број немачког становништва је знатно увећан – досељено је 11.000 породица. Тада је колонистима куће градила држава, према тачно утврђеним плановима. Права и обавезе досељника регулисани су у време Марије Терезије „Патентом о колонизацији“, донетим 1763. године. Немачки досељеници долазе у Ковин (1770), у Глогоњ (1774), у Омољицу (1776), Јабуку и Мариоланум, у Модош (1784), а потом и у Црњу и Наково (1790). С обзиром на то што се немачко становништво насељавало и на простору Војне границе, 1765. године основан је Немачко-банатски пук.

Током „јозефинског“, трећег таласа колонизације, између 1782. и 1787. године, стигло је још три хиљаде немачких породица у Банат. Колонисти су сами подизали куће, али материјал су добијали од државе. „Патент о толеранцији“ из 1781. године омогућио је насељавање и Немаца протестаната, а не само католика. Досељавање Немаца у Бачку почиње, такође, од Пожаревачког мира, 1718. године. Забележен је долазак Немаца у Петроварадински Шанац 1739. године, Апатин 1750, док у Оџацима, убрзо након насељавања (1759), подижу и своју цркву. У наредним годинама, насељавају се немачки досељеници у Гајдобру, Каравуково и Гаково. Темерински феудалац Арпад Сечењи насељава их у Бачки Јарак, а у деветој деценији XIX века насељени су и у Црвенку, Врбас, Сивац, Кулу, Станишић и Чоноплу. Збивања у првој половини XX века, изазвана светским ратовима, распадом Аустроугарске и формирањем Краљевине СХС (Југославије), одразиће се на положај и живот немачког становништва на овим подручјима. Све до краја Другог светског рата, Немци ће овде бити присутни у великом броју. Међутим, због масовне подршке домаћих Немаца окупационом режиму, нове власти су 1945. године увеле репресивне мере према припадницима овог народа. Они који нису напустили Југославију до краја рата, одвођени су у сабирне логоре (Бачки Јарак, Крушевље, Гаково, Книћанин, Молин) у којима су многи страдали, а осталима је одузето држављанство и конфискована имовина. Последица тих мера биће исељавање преосталих Немаца с територије Војводине и Југославије.

Илустрација: Насељавање Немаца

ХРВАТИ

Најстарија хрватска заједница на подручју Војводине налази се у Срему, који се – у предосманлијском периоду – већим делом налазио у саставу Вуковске жупаније. Угарске власти бележиле су постојање католичког словенског живља у Бачкој и током средњег века, а њихово насељавање у вези је и с крсташким ратовима које су угарски владари водили у Босни у том периоду. Тако је 1222. године, у околини Бача, насељена већа група католичког становништва с подручја Усоре и Соли.

Османлијско освајање делова Срема, у ком су живели већином Хрвати, Мађари и Срби, подстакло је масовније миграције. Део Хрвата из Срема повукао се на запад и север, део се исламизирао, а део се очувао у подручјима око данашњих места: Сремске Митровице, Моровића, Руме, Ердевика, Голубинаца, Петроварадина, Сланкамена, Сремских Карловаца и Сремске Каменице. До сеоба хрватског становништва из Славоније у Бачку, долази и у време сукоба између Фердинанда Хабзбуршког и Јована Запоље, као и током османлијских похода почетком XVI века.

На простор Бачке и Баната крајем XVI века стижу веће групе католичког словенског становништва и с простора Далмације (1582. године у Темишвару постоји школа за свештенике Далматинце). Већа насеља у данашњој Бачкој, у којима су живели Хрвати католици под Османлијама, била су: Бач, Сомбор и Бајмок. На простор Подунавља досељава се – под османлијском влашћу исламизирано – становништво из Далмације, затим делова Босне и Херцеговен, Лике, али и хришћанско становништво с простора који су били под њиховом влашћу.

За време антихабзбуршког Ракоцијевог устанка, Хрвати у Бачкој остали су лојални Бечу, због чега су многи морали да се склоне у сигурније крајеве, све до Срема, где многи остају и након окончања устанка (Петроварадин). Након османлијског напуштања Срема 1737. године, у Хртковце и Никинце досељавају се Албанци католици из племена Клименте, са ширег подручја Проклетија, под вођством својих војвода Деда и Вата. С временом, они губе свој идентитет и у већинском хрватском окружењу бивају асимиловани. У средњи Банат Хрвати долазе након што је – током реорганизације Војне границе – Загребачка надбискупија изгубила поседе дуж реке Купе, па су они надокнађени земљиштем у Банату. Досељеници су били припадници кајкавског племства, надбискупских вазала. Сеобе се настављају, те се тако, 1803. године, становници три крашованска насеља настављују у Банатском Карловцу. Током XVIII и XIX века, у крајеве у којима су живели Хрвати, досељавају се немачки и мађарски колонисти, али и Словаци, Русини, Румуни и други. Током тог периода, асимилација се одвијала обострано, у зависности од тога који народ је био доминантан на одређеном подручју.

У овом периоду, Хрвати су имали свог реформатора народног језика. Био је то Људевит Гај (1809–1872), који је у оквиру своје реформе, тридесетих година XIX века, покренуо и Илирски покрет. Рођен је у Крапини, 1809. године. На студијама у Пешти упознаје Јана Колара и прихвата његове пансловенске идеје. У Будиму, 1830. године, штампа први општеприхваћени хрватски правопис „Кратка основа хрватско-словенског правописа“, двојезички – на немачком и хрватском језику. За сваки глас увео је један знак у латиничком писму.

Гај се залагао за културно и политичко јединство јужнословенских народа, па користи термин „илирски“, да њиме означи све јужне Словене. Радио је на стварању хрватског књижевног језика; био је политичар, лингвиста, новинар и књижевник. Око њега су се окупљали млади интелектуалци, вођени истом идејом. Успео је да се избори за сагласност за издавање хрватских дневних новина с књижевним прилогом, тако да су се 6. јануара 1835. године појавиле „Новине Хорватске“, а 10. јануара исте године и њихов књижевни прилог „Даница Хорватска, Славонска и Далматинска“. Ускоро, новине ће променити назив у „Илирске народне новине“ и „Даницу илирску“. Од 1835. године, његов лист штампан је новим правописом и

штокавским наречјем. Јануара 1843. године објављена је наредба о забрани употребе илирског имена, те су се и новине вратиле на стари, хрватски назив. Гај се није бунио, а његов покрет полако је почео да јењава педесетих година XIX века.
Умро је у Загребу, 1872. године.

Један број Хрвата долази у Војводину унутрашњим миграцијама за време Аустроугарске, али и у време Краљевине и послеретне Југославије. Организованом колонизацијом од 1945. до 1948. године, највише је досељено далматинских Хрвата с подручја Метковића, Сиња, Врлике, Дрниша, Бенковца, Сплита, Шибеника, Трогира, из залеђа Далмације и острва (укупно око 4.000). Хрватски досељеници су стизали и из осталих делова Хрватске, углавном из Горског Котара и Босне и Херцеговине. Далматински Хрвати углавном су насељени у Станишић и Риђицу, у мањем броју у Сивцу и Гудурици. Хрвати из Босне, Горског Котара и Херцеговине насељени су у Бешку, Светозар Милетић и Петроварадин.

О присуству Хрвата сведоче и топоними – насеље Хорвати из XIV века (спомен из 1322. године), насеље Хрватско село на подручју данашњег Новог Сада у XVIII веку, у Банату почетком XIX века Хрватска Кларија, Хрватска Бока, Хрватска Неузина, те новијег датума – Хрватски Мајур поред Суботице.

БУЊЕВЦИ

Масовније насељавање Буњеваца, народа католичке вере и икавског говора, са ширег подручја Далмације, западне Босне и Херцеговине, касније и из Лике, одвија се почетком XVII века на подручју око Суботице и Сомбора. Тада се помиње и парохија Буњевци у Калочкој архиепископији. Највећи талас селидби у Подунавље подстакнут је османлијским протеривањем из Бачке и дела Срема, али и хришћанским поразима у Босни. Из јужне Угарске и Срема, исламизирано становништво сели се у Босну, а досељавају се групе Буњеваца и Шокаца. Највећи број Буњеваца (око 5.000) населио се 1687. године на територију између Баје, Сомбора и Суботице. Као вође ових сеоба, истичу се капетан Ђура Видаковић и Дује Марковић, сомборски капетан. Досељено становништво се укључивало у војне операције хабзбуршке војске против Османлија. Буњевци постају граничари, служе Хабзбуршкој монархији, те се заједно са српском милицијом боре против Турака. Прве буњевачке школе основане су у Сомбору (1717), Бачу (1734) и Бођанима (1741).

ЈЕВРЕЈИ

На основу спорадичних података, може се закључити да Јевреји бораве на тлу Паноније још од римског времена. У Панонској низији боравили су и током средњег века, а опстали су и све време постојања средњовековне угарске државе. У доба краља Беле IV, 1251. године, добијају прве привилегије које су потврђиване све до пред крај XV века. У једном тренутку, током владавине краља Лајоша Великог, били су протерани из Угарске, али су се поново населили.

Кад су Турци дошли на Балкан, били су толерантни према Јеврејима, чак им је дозвољено и да тргују. Интензивније насељавања Јевреја у Војводини датира од турског повлачења са овог подручја. Јевреји долазе из разних крајева аустријске царевине. Њихов долазак је повећао густину насељености, што је било у интересу царских власти, због опустошених крајева под некадашњом турском управом. На ове просторе долазе из северних угарских жупанија, Моравске, Чешке, Словачке и Пољске. Сеобе су прузроковане наредбом цара Карла VI из 1725. године о ограничењу броја Јевреја у царско-краљевским наследним провинцијама, као и Законом о праву на склапање брака само једном детету. У жељи да обезбеде егзистенцију и заснују породицу, многи млади људи су се одлучивали да крену у Бачку, у време већ иначе изражене колонизације других народа.

Рацко село (Петроварадински Шанац, касније Нови Сад) прво је место које је 1693. године прихватило Јевреје. Када су Јевреји дошли у Рацко село, саградили су синагогу и имали су своје гробље. Прва породица која се спомиње у Рацком селу јесте породица Маркуса Филипа; уз њу, населиле су се још три породице. У то време, у Суботици и Сомбору Јеврејима је било забрањено настањивање, чак нису смели ни да преноће у граду. Став власти према насељавању Јевреја с временом се мења, те се они касније насељавају у друге мање и веће градове, где су углавном живели у посебним деловима града, званим гето. Први евидентирани Јевреј у Суботици био је Јакоб Хершл, а 1764. године било је 15 јеврејских породица у граду. Током 1709. године, Јевреји насељавају Кулу, а потом и Сомбор (1735), Бач (1736), Бездан (1740), Каравуково (1776) и Сенту (1783). У Бачком Петровцу 1737. године живело је 15 јеврејских породица.

У Банату је најстарија јеврејска заједница била у Панчеву, где су Јевреји боравили још од турског периода (1494–1734). Први Јевреји евидентирани су у Новом Кнежевцу 1718. године, Великом Бечкереку 1747, у Вршцу 1766, те у Новом Бечеју 1825. године. Мање јеврејске заједнице налазиле су се и у Меленцима, Ковину, Банатском Аранђелову, Падеју, Санаду, Ковачаци, Алибунару.

У Срему, као и Банату и Бачкој, било је Јевреја још у време турске владавине, почетком XVII века. Најраније су се населили у Земуну. Насељавали су и Ердевик, Бачинце, Сремску Митровицу, Голубинце, а у Инђију, Стару Пазову и Марадик стигли су након 1739. године, када се аустријска војска повлачила из Београда, а Јевреји заједно с њом. Положај јеврејског народа у Војводини није био нимало лак, а мењао се у појединим историјским периодима. Став Хабзбуршке монархије према Јеврејима, генерално, био је веома рестриктиван. Бројни закони су врло ригидно ограничавали права и сужавали могућност егзистенције Јеврејима. Забрана бављења одређеним занимањима и поседовања некретнина, као и ограничавање слободе кретања и настањивања, веома су утицали не само на економску снагу и начин живота јеврејског живља, већ често и на сам опстанак у овим крајевима.

Марија Терезија је 1743. године увела порез за Јевреје, такозвану Толеранцијску таксу, која је сваке године повећавана, а укунуо ју је цар Јозеф II 1785. године, чиме је побољшао њихов положај. Међутим, укинувши стари порез, увео је нови порез, који се називао Камерална такса, и који се плаћао до средине XIX века. Патентом о толеранцији, од 2. јануара 1782. године, Јеврејима је дозвољено насељавање по градовима, бављење земљорадњом и занатством, али нису добили пуна грађанска права. Због разних ограничења која су и даље била на снази, основна делатност јеврејског становништва остала је трговина. У наредном периоду, остали аспекти свакодневног живота за Јевреје такође су били регулисани посебним законима које су доносили владари, односно Угарски сабор. Тако, 1840. године, Угарски сабор одобрава Јеврејима да се баве свим занатима и пословима, да поседују земљу, трговине и фабрике и предвиђа право на школовање. На територији Војводине, 1867. године, формално се изједначава положај Јевреја са свим другим становницима у земљи, те они полако почињу равноправно да учествују у политичком, друштвеном, економском и културном животу. Период еманципације Јевреја на овим подручјима наступиће између два рата, у оквиру Краљевине Југославије. Јевреји су у том периоду у потпуности уклопљени у живот локалне средине. Већ 1919. године, основана је кровна организација јеврејских вероисповедних општина – Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине СХС, касније Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије. Штампачу се часописи, оснивају удружења и спорстка друштва. Објављују се прве књиге о историји Јевреја на овим подручјима. Лист који се најдуже објављивао – Јеврејски лист (*Judische Zeitung*) – основан је у Новом Саду 1935. године и излазио је до 1941. године. У овом периоду делују књижевници Оскар Давичо, Станислав Винавер, Исак Самоковлија, Паулина Лебл Албала и други. Само 5% јеврејског становништва живело је на селу, углавном су насељавали градове. Убрзан развој јеврејске заједнице – и у Југославији и у Војводини – прекинуће Други светски рат и Холокауст, који ће покосити и Јевреје с наших подручја. Број припадника јеврејске заједнице драстично се смањио током рата. Према попису становништва из 1931. године, у Дунавској бановини живело је 18.518 Јевреја, а страдало је

њих 15.343. Преостали Јевреји из Војводине у великом броју напустили су земљу и преселили се у Израел након Другог светског рата.

МАЂАРИ

У Војводини, Мађари су присутни од 895. године, када су под вођством Арпада населили подручје између Дунава, Тамиша, Тисе и Мориша. Мађари су у Панонији били изложени утицајима Франачке и Византије, те је било неопходно ојачати централну власт и формирати државне институције како би се сачувала самосталност. То су били преваходни циљеви владавине кнеза Гезе, Арпадовог праунука, као и његовог сина Стефана (*Istvan*, 997–1038). Стефан је наставио систематску християнизацију свог народа, која се толико успешно одвијала, да је око хиљадите године упутио захтев папи да му пошаље круну, те је постао први крунисани мађарски владар. Током средњег века, највећи део Војводине био је у склопу угарске државе, а становништво је било мешовито. Велике промене настају током турских освајања, када се становништво помера више ка северу и губи ранији етнички карактер.

Долазак Мађара на подручје Бачке, Барање и Срема током XVIII века, у склопу је великих миграционих кретања и насељавања опустошених области након повлачења Османлија. Пре Мохачке битке, ови крајеви били су развијенији делови државе, али су турска освајања довела до пустошења територије и повлачења становништва. Иницијатори насељавања Мађара, након повлачења Турака, били су велепоседници којима је недостајала радна снага на имањима. Њихов долазак поспешен је након укидања Потиско-поморишке војне границе. Банат је 1779. године инкорпориран под власт Угарске, те се број Мађара на том подручју повећавао. Мађарско становништво у Бачкој насељавало је подручје Бачкободрошке жупаније и Потиског крунског дистрикта. Насељавање Суботице почиње 1746/47. године, 1748. насељен је Бездан, а 1749. године Кула. Након 1751. године, мађарски досељеници настајују се у Сенти, у наредне две године у Ади и Молу, а 1753. године Дворска комора насељава Мађаре у Кањижу. Убрзо потом, мађарским живљем насељени су и Бечеј, Чонопља, Купусина, Дорослово, а 1767. године и Петрово Село. Наредних година, следи насељавање Иђоша, Мартоноша, док је средином XVIII века мађарским живљем насељена и пуста Хоргош. Досељене мађарске породице биле су католичке, али и реформаторске вере, као 334 мађарске породице које су се 1786. године доселиле у Стару Моравицу. Гроф Сечењи населио је 1799. године мађарске сељаке из околине Пеште, Фехера и Толне на свој темерински посед.

Колонизацију поспешују и људи који су били задужени да врбују колонисте и убеђују их у предности насељавања одређених територија. Такође, сам двор обезбеђује законски оквир који омогућава моћним латифундистима да насељавају кметове на својим имањима. Почетком XVIII века, колонисти из скоро свих слојева мађарског становништва селе се у јужне жупаније. Након Патента о верској толеранцији (1781), на подручје Војводине долазе и реформати из средњег дела Угарске, те се оснивају насеља Фекетић, Моравица и Пачир.

На подручје Баната, мађарско становништво стиже у другој половини XVIII века у Нову Кањижу, Мајдан, Крстур, Торду. Јазово је основано 1760. године, Чока је насељена 1782, а Мађарска Црња – 1801. године. Мађари, реформаторске вероисповести, насељавају Дебелачу, 1794. године. У доба владавине Јозефа II, током насељавања Баната, истицао се град Сегедин, куповином посед на које је насељаван део сегединског становништва. Између 1782. и 1785. године, Леринц Марцибањи колонизовао је Чоку, Црну Бару и Врбицу; Падеј је 1784. године населио Иштван Ормошди, а Јанош Тајнаи је почетком XIX века населио Сајан.

Сеобе мађарског народа, унутар граница тадашње монархије, биле су узроковане углавном економским разлозима и потрагом за бољим условима живота. Положај досељеника – који је био бољи од кметова – био је додатни подстицај за даље сеобе. И сама држава формирала је насеља, а нека су настајала као последица секундарне миграције (на пример, Мужља, 1890). Из економских разлога, средином XIX века, Мађари су се кретали и ка Срему и ка Славонији. Миграције су трајале непрекидно, те су – због лоше економске

ситуације и нерешеног аграрног питања – крајем XIX века оснивана нова насеља (Будисава и Телечка, 1884). У то време, због регулације доњег тока Дунава, насељавали су се и Мађари из Буковине (Румунија), који су се настанили у Војловици, Скореновцу и Иванову.

Миграција мађарског становништва биће и током XX века, нарочито након Првог и Другог светског рата. Крај Првог светског рата битно ће изменити дотадашње границе, што ће се нарочито одразити на статус мађарског народа који ће се наћи ван граница матичне државе. Тада је понуђена могућност оптације (избора у којој држави појединац жели да живи), те је око двеста хиљада Мађара остало у саставу Краљевине СХС. Мађари су били насељавани у Бачку почетком Другог светског рата, у места из којих су претходно протерани колонисти, али су 1944. године морали да напусте та имања и куће.

Оптанти (латински *optio* = слободан избор, слободна воља) лица која су се – на основу међународног права – определила за то да се одрекну дотадашњег држављанства и да приме ново држављанство државе у којој живи већина њиховог матичног народа. После Првог светског рата, ово право признато је Мађарима и Немцима у Краљевини СХС, те су они су морали да се у року од две године изјасне о томе у којој ће држави живети.

РОМИ

Историјски подаци о Ромима нису ни довољно познати, нити прецизни, будући да не постоје записи о њиховом пореклу, узроцима сеоба ни о важним догађајима из њихове прошлости. Ови подаци фрагментарно су сачувани у различитим митовима и легендама које су се усмено преносиле с генерације на генерацију. О овом народу који насељава различите делове Европе постоји пуно историјских контраверзи и предрасуда, а целовито истраживање отежано је због чињенице да живе у различитим државама, говоре различитим језицима, као и због тога што су им и обичаји другачији. Сматра се да Роми потичу из Индије, одакле су се у неколико махова селили према Европи и другим деловима света, пролазиви територију данашњег Авганистана, Ирана, Јерменије, Турске. Сеобе су се одвијале у периоду од X до XIX века. У Европи се први пут спомињу у XI веку, на територији Византије (данашње Грчке). Овај народ назива се различитим називима, од којих су најчешћи Роми и Цигани. Назив Роми потиче из језика хинду, што значи МУШКАРАЦ. Корен термина Цигани потиче из грчког језика и значи ЧОВЕК, ЉУДСКО БИЋЕ (грч. *athiganos*). Припадници овог народа међусобно се називају Ромима (Ром, Рома), односно Синтима (Синто, Синтура). Ромски језик припада индоевропској групи језика. Сматра се да су се Роми на Балкан доселили у XIV веку. У великом броју, они се овде и задржавају, али и настављају са сеобама. У Србији и у Угарској Роми се спомињу од XIV века, а у средњој и западној Европи од XV века. Њихов положај у Угарској регулисан је документима које су издавали краљеви (Сигисмунд, Матија Корвин, Владислав II), у чије време се веровало да Роми потичу из Египта. Стога, Роме су називали и „народом фараона” (отуда и назив *Gipsy* на енглеском језику). У почетку, однос домаћег становништва према њима био је благонаклон, али убрзо почиње одбијање, неприхватање и маргинализовање припадника ове заједнице, пре свега, због њиховог номадског начина живота. За време турске власти, Роми су углавном живели у градовима, а у селима ређе, обично у одвојеним насељима, званим циган-малама. Уочљиво погоршање положаја Рома на овим подручјима започиње уредбама донетим у време Марије Терезије (1761. и 1767. године). Њима су покушали да забране даље номадско кретање Рома, склапање ромских бракова, док су мушкарци старији од 16 година упућивани у војну службу. Једна одлука је чак била у вези са одузимањем ромске деце и њиховим поверавањем сељацима и грађанима друге националне припадности на одгајање. Сличне мере донете су и у време Јозефа II, 1783. године, када им је забрањено да се служе матерњим језиком. Све недаће кроз које су пролазили народи на овим подручјима одразиле су се и на живот Рома, а они су – упркос великим искушењима, прогонима, чак и покушајима потпуног истребљења током Другог светског рата – сачували свој идентитет, своју културу и свој начин живота.

РУМУНИ

На подручје данашње Војводине Румуни се насељавају током стихијских миграција узрокованих турским зулумима, али и због економских разлога. Прва румунска насеља на територији српског дела Баната спомињу се у XIV веку, али највећи досељенички талас уследио је између XVII и XIX века, и то у Војну границу и на имања феудалаца. Румунско становништво долазило је из различитих крајева, највише из источног Баната, тако да су и насеља, након досељавања, била груписана према њиховом пореклу: становништво у доњем току Нере и Караша, као и у долинама Моравице и Месића, називали су *горанима*; *граничарима* су називани житељи насеља у Војној граници (у околини Панчева, Алибунара, Беле Цркве), а становници насеља у средњем Банату називани су *Румуни са пустаре*. Све до средине XIX века, уобичајено је било да Румуне на овим подручјима називају Власима.

Марија Терезија издала је патент (1765), на основу ког су сви Румуни који су живели у местима предвиђеним за немачку колонизацију морали да се иселе. Тако је румунско становништво напустило своја села око Темишвара и у долини Мориша, те се населило око Бегеја, у насељима Мали и Велики Торак, Јанков Мост, Ечка, Клек, Јабука, Глогањ. У Мали Торак и Велики Торак стигло је око 340 породица. Након продаје земље око Бегеја у спахилуке (1781–1782), румунска насеља око Бегеја ушла су у посед Лазара Куке и Исака Киша.

Такође, војне власти су колонизовале Румуне у Војну границу. Банатско Ново Село, Долово, Алибунар, Селеуш насељени су 1765. године, а крајем XVIII века и Уздин и Ковин. Румунско насеље Владимировац (Петрово село) формирано је 1808. године. Румуни из околине Вршца били су староседеоци. У многа насеља дошли су и становници из других делова румунског етничког простора, посебно из Олтеније, Трансилваније (Ердеља) и Кришане, тако да ни Румуни у Војводини нису јединствени по свом пореклу.

Насељени Румуни, исте вере као и Срби, припадали су српској црквеној организацији (у отоманско време – Пећкој патријаршији, а у Хабзбуршкој монархији – Карловачкој митрополији). Декретом цара Франца Јозефа I, 24. Децембра 1864. године, основана је посебна румунска православна митрополија у Трансилванији, са седиштем у Силбињу. Митрополија је имала две епископије (арадску и карансебешку). Данас, румунска православна црква у Банату канонски је повезана с румунском патријаршијом у Букурешту, а састоји се од три протопопијата (панчевачки, вршачки и Мали Торлак), с викаријатом у Вршцу.

За отцепљење румунске цркве од Карловачке митрополије посебно је заслужан Андреј Шагуна (1809–1873). Шагуна је гимназију завршио у Пешти, где је студирао и право, док је богословију завршио у Вршцу, 1832. године. Митрополит Стефан Стратимировић поставља га за професора богословије и секретара Митрополије у Сремским Карловцима. Убрзо постаје архимандрит Манастира Хопово. Викарни епископ ердељске епархије постаје 1844. године, а потом и епископ, када почиње и његова активност за верску и националну еманципацију румунског народа. Његова мисија окончана је успешно, 1864. године, када је румунска црква изузета из надлежности Карловачке митрополије. Шагуна је постао први румунски митрополит и ту дужност обављао је све до своје смрти. Припадници румунског народа га поштују као великог духовног и националног вођу. Одлуком Румунске православне цркве, Андреј Шагуна канонизован је 2011. године.

Слика: Андреј Шагуна

Подаци о пореклу Румуна били су тема истраживања Георга Синкаиа (1754–1816), значајног румунског историчара, преводиоца, лингвисте и песника.

СРБИ

Срби су подручје данашње Војводине насељавали континуирано још од краја XIV века, када је – након турских продора на Балкан – дошло до померања народа ка северу. Појединачне сеобе започеле су у време првих турских упада, а постале су масовније током XV века. Сеоба у Арадску жупанију била је предвођена сином краља Вукашина Мрњавчевића, Димитријем, кога је угарски краљ Сигисмунд именовоа кастеланом града Вилагоша. Већ средином XV века, Срби чине већину становништва у Срему и Банату. У већем броју, Срби се досељавају након пада Српске Деспотовине, уз дозволу угарских власти. Угарски краљ Матија Корвин, у писму упућеном папи 1483. године, наводи да је за последње четири године у Угарску насељено око 200.000 људи. Учестале сеобе Срба на ово подручје изазване су турским освајањима српске државе, војним походима, насиљем, пустошењима, немаштином, као и учешћем у бунама и устанцима. Како би придобио Србе за насељавање у Угарској, Матија Корвин признао је титулу деспота потомцима српског деспота Ђурађа Бранковића. Први који је ту титулу понео на територији Угарске био је Вук Гргуревић, његов унук. Вук Гргуревић, у српским народним песмама због изразитог јунаштва познат као Змај Огњени Вук, окупља српски народ на подручју јужне Угарске и води га у борбе против Османлија, заједно са угарском војском. Титулу деспота носиће касније и припадници других племићких српских породица, као што су Павле Бакић и Радич Божић.

Слика: Ђурађ Бранковић

Све до XVII века, траје досељавање српског народа, у већем и мањем броју, организовано и стихијски, све више ка северу, како се турска власт ширила и ка овим областима. Већ средином XVI века у неким нахијама (тителска, бачка и сомборска), бележе се искључиво особе словенских имена. Након уласка Угарске у састав Хабзбуршке монархије, Бечки двор подстицао је долазак Срба на ова подручја, како би штитили јужне границе царства, што су Срби граничари и чинили. Српски народ селио се с подручја Косова и Метохије, Рашке, Брда, источне Херцеговине и Македоније, а стизали су све до Будима, Сентандреје и Арада, насељавали Срем, Банат, Бачку, Лику, Славонију, Хрватску и Далмацију.

ШАЈКАШИ (шајке – дугачки, уски и брзи дрвени бродови)

Највише података о Србима – као војницима – има као о шајкашима, војницима у речној ратној флотили. Још је краљ Матија Корвин створио снажну речну флотилу од лађа званих шајке, за чување утврђења дуж Саве и Дунава. Војници који су служили на шајкама називали су се шајкаши. Њихови задаци били су да се супротставе непријатељској флотили, да помогну копненим трупама при изградњи мостова и да јој помажу у снабдевању ратним материјалом и храном.

Типова шајки било је више – с веслима у два и три реда, с двоструком палубом и кулама. Највише је било малих шајки, за посаду од 30 до 40 људи. Шајке су биле црне боје, с белом ивицом, зашиљеног кљуна, на који је касније стављан и мали топ. Шајкаши су били наоружани сабљама, копљима, стрелама, а касније и пушкама. На челу шајкашке флотиле налазили су се заповедници који су се називали обервајде. Поред редовне плате, шајкаши су имали и нарочите привилегије које су биле општег карактера или су важиле за поједина насеља.

Главне станице шајкаша на Дунаву биле су следеће: Коморан, Будим, Варадин, Рац, Ковин, Сланкамен, Земун, Београд, Смедерево, Голубац, а на Сави – Митровица и Шабац.

Данас, Шајкашка је регион који обухвата југоисточни део Бачке. Територија Шајкашке подељена је између четири општине: Титела, Жабља, Новог Сада и Србобрана.

Где год би се населили, Срби би подизали манастире и цркве, највише на Фрушкој гори и на подручју Мале Влашке (између Пожеге и Пакраца). У највећем броју, Срби долазе на подручје

тадашње монархије, предвођени патријарсима Арсенијем III Чарнојевићем (у време Велике сеобе, 1690) и Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом (у време аустријско-турског рата, 1737–1739). Срби су најчешће били граничари, директно потчињени цару, а један део народа живео је у провинцијалу, бавећи се пољопривредом, занатством и трговином.

Даља досељавања Срба била су узрокована ратовима против Турака – крајем XVIII века („Кочина крајина“) и сломом Првог српског устанка. У то време, у избеглиштву ће се наћи и породица Ђорђа Петровића Карађорђа, а и он сам ће 1813. године потражити спас преко саве Саве и Дунава, са избеглим народом и војводама. Према аустријским изворима, у време слома Првог српског устанка, у Хабзбуршку монархију прешло је више од 110.000 Срба. Многи су били у избегличким логорима, а око 20.000 људи настанило се у Срему, Бачкој и Новом Саду. Током XIX века, српско грађанство веома је ојачало, те је било носилац културног и просветног полета српског народа на овим подручјима, као и носилац политичке борбе за очување и проширење националних права. Српски национални покрет у Револуцији 1848/49. године истакао је захтев да се формира Српска Војводина, који – у тој форми – хабзбуршке власти нису прихватиле. Упркос томе, у наредном периоду, отворане су бројне културне институције, школе, покретани су листови, а Матица српска, основана 1826. године у Пешти, пресељена је 1864. године у Нови Сад. Године 1861. почело је да ради и Српско народно позориште. Најважнија политичка фигура и народни трибун српског народа у том периоду био је адвокат и градоначелник Новог Сада – Светозар Милетић.

Кључне личности српске интелигенције крајем XVIII и почетком XIX века потичу такође са ових подручја. Посебно битна била је делатност игумана ковиљског манастира Јована Рајића (1726–1801). Највредније његово дело јесте из области историје, под називом „Историја разних народа, најпаче Болгар, Хорватов и Србов“. То је озбиљан подухват да се прикаже историја не само Срба, него историја свих Јужних Словена. Веома значајна дела настала у том периоду јесу и дела Лукијана Мушицког (1777–1837), првог уметничког песника у српској књижевности. Услед различитих историјских околности, Срби насељавају подручје Војводине и током двадесетог века, нарочито након Првог светског рата (насељавање Солунаца –добровољаца). Потом, након 1945. године, у склопу планске колонизације коју је осмислила држава по окончању Другог светског рата, као и крајем двадесетог века – када се на ово подручје досељава углавном српско становништво с ратом захваћених подручја бивше СФРЈ.

КРАТАК ОСВРТ НА КАСНИЈА ИСТОРИЈСКА ЗБИВАЊА

У годинама које су уследиле након повлачења Османлија, подручје данашње Војводине убрзано се развијало, а њени народи су се еманциповали. Током XVIII века, спроводе се бројне реформе, подстиче се развој пољоприведе и трговине, отварају се мануфактуре, фабрике, граде путеви, развија школство, јача и развија се грађански слој. У најтежем положају и даље су сељаци, а све су гласнији и захтеви различитих народа за проширење њихових националних и верских права. Политички живот постаје све бурнији, национални покрети све гласнији, јача либерални, грађански покрет, а разлике у ставовима – поводом начина уређења Аустроугарске и решавања националног питања – кулминираће током жестоких сукоба у Револуцији 1848/49. године. Проблеми у међунационалним односима постојали су на различитим релацијама. Првенствено, бечки двор настојао је да избегне захтеве Мађара за већи степен аутономије у Монархији, те је гушење њиховог покрета било за Двор највеће искушење. Стога, Двор се обраћа за помоћ немађарским народима, показујући наводно разумевање према њиховим националним захтевима које је Пешта одбијала да уважи. Водећи се политиком „завади па владај“, Беч је успео да оствари своје циљеве.

Главни захтев српског националног покрета-формирање Српског Војводства, био је за вођу мађарског националног покрета Лајоша Кошута и његове сараднике неприхватљив. Након неуспешних преговора, долази до жестоких сукоба између ова два народа током 1848/49. године. Резултат правог рата који се распламсао између Срба и Мађара био је велики број жртава, разарање Новог Сада током бомбардовања са Петроварадинске тврђаве од стране

мађарске војске 12. јуна 1849. године и слабљење оба покрета. Мађарска револуција је интервенцијом Бечког двора угушена, али ни очекивања немађарских народа нису испуњена. Упркос великим жртвама и жестоким борбама, захтеви српског националног покрета, формулисани на Мајској скупштини 1848. године, такође су изневерени. Највећи међусобни сукоб народа на овим подручјима у дотадашњој историји није донео остварење националних циљева ниједној страни.

Ипак, након ових трагичних догађаја, поверење у Двор је пољуљано, учврстило се уверење о неопходности сарадње и заједничког наступа ненемачких народа, а услед репресивних мера Беча након Револуције 1848/49. године, почиње да преовладава уверење да се национална слобода и равноправност могу остварити само ван оквира Монархије.

Мађарски национални покрет 1867. године успео је да издејствује преуређење Хабзбуршке монархије на дуалистичком принципу. Предвиђено је да две државе – Аустрија и Угарска – имају своје засебне парламенте и владе, а заједнички су остали спољна политика, војска и финансије. За немађарске народе, овај догађај није донео никакав помак у њиховом статусу у Аустроугарској, јер национално питање није било решено на задовољавајући начин. Почетком XX века, јачају политички покрети мањинских народа и успоставља се њихова сарадња. У таквој атмосфери, бројних унутрашњих подела и великог незадовољства, дочекаће Аустроугарска почетак Првог светског рата, који ће довести и до распада ове државе – 1918. године.

ДВАДЕСЕТИ ВЕК РАТОВИ И ДАЉЕ МИГРАЦИЈЕ

Слом Аустроугарске, 1918. Године, омогућиће стварање нових држава на овим подручјима. Јужни делови некадашње Аустроугарске – Бачка, Банат, Барања и Срем – ушли су у састав Краљевине Србије, односно, након уједињења, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тријанонским уговором од 04.06.1920. године, Мађарској је остало 29% предратне територије. Бројни проблеми (економски, национални, политички) пратиће међуратни развој Краљевине СХС, па и Војводине. Међутим, до избијања Другог светског рата, Војводина је, уз Словенију, сачувала статус најразвијенијег дела државе. Краљевина СХС бројала је око 12.000.000 становника, највише Срба, Хрвата и Словенаца, али и велики број мањина, око 2.000.000. Војводина је била један од најгушће насељених региона у новој држави. Око 200.000 Мађара остало је у саставу Краљевине СХС, на подручју Бачке, Баната, Барање, Међумурја и Прекомурја; у Банату је живела румунска мањина, али и друге бројне словенске мањине широм Војводине (Словаци, Русини и други). Веома бројну и економски снажну мањину у Краљевини СХС чинили су и Немци. Економски развој отежавали су изразита разноликост наслеђа, стандарда, последице ратних разарања, политички сукоби око унутрашњег уређења, као и неразвијеност. Сви ови проблеми решаваће се постепено, уз успоне и падове изазване великим економским кризама које ће захватити и развијени западни свет у међуратном периоду.

Избијањем Другог светског рата, народи Војводине нашли су се у вртлогу ратних збивања. Уз велики број жртава и многа разарања током четири године окупације (1941–1945). Бачку и Барању заузела је мађарска фашистичка војска, Срем је припао Независној држави Хрватској, а Банат су окупирале немачке трупе, те је тако власт на тој територији припадала локалним представницима немачке националне мањине (фолксдојчери). Народи Војводине учествовали су у пружању отпора окупатору, а најразвијенији партизански покрет био је у Срему. Партизанске акције и сукоби с непријатељском војском праћени су одмаздама, у којима је страдало и цивилно становништво; оно је пљачкано, убијано и одвођено у логоре. Велики број недужног цивилног становништва страдао је током јануара 1942. године у акцији мађарске окупаторске војске Миклоша Хортија, познатој као Рација, организованој на територији Чуруга, Жабља, Ђурђевог, Госпођинаца, Гардиноваца, Вилова, Лока, Титела, Мошорина, Шајкаша, Кисача, Србобрана, Темерина, Новог Сада и Бечеја.

Након оба рата, уследио је период обнове и опоравка, а спровођена је и аграрна реформа којом се мењала власничка структура земљишних поседа. Такође, услед промене граница и расељавања, мењала се и етничка структура становништва. Дешавања током двадесетог века узроковаће нове миграције становништва на овим подручјима. Узроци сеоба биће различити: ратна збивања и њихове последице, измене граница, економски разлози.

Неки народи су одлазили, други су долазили, а сваки народ оставио је свој препознатљив печат и постао део великог мозаика који чини јединствену слику данашње Војводине.

КОЛОНИЗАЦИЈА ТОКОМ XX ВЕКА

Знатан прилив становништва, претежно српског порекла, с подручја Босне и Херцеговине, Хрватске и централне Србије, забележен је након два светска рата. Колонисти су добијали земљу у склопу аграрне реформе. Том приликом, насељавали су стара насеља, а стварали су и нека нова насеља. Тако је у Банату, после Првог светског рата, формирано 16 нових насеља и 14 колонија, уз већ постојећа насеља. Нека од њих јесу: Милетићево, Војвода Степа, Александрово и Банатско Карађорђево – највеће ново насеље на подручју Краљевине Југославије, које је формирало око хиљаду породица из Лике. Село Путниково формирали су српски оптанти из Мађарске. У периоду до 1931. године, на подручје Баната доселило се око 54.600 становника. На територији Бачке, подизана су такође нова насеља (њих 38), уз још 11 колонија, које су организовали колонисти-добровољци из Црне Горе, Лике, Херцеговине, Далмације (њих око 29.599). Нова насеља била су Нови Жедник, Алекса Шантић, Бачки Соколац, Сириг, Степановићево, Старо Ђурђево. Срем је населило преко 8.700 становника, формирано је пет нових насеља, а уз Инђију и Руму настале су и колоније досељеника.

Период прилагођавања новопридошлог становништва био је веома тежак, јер је подразумевао прелазак на нови начин живота и привређивања, навикавање на ново окружење и традицију. Колонисти су живели скромно, на земљи добијеној од државе, у једноставним кућама. Након неколико година и периода адаптације, нова насеља почињу да се развијају и унапређују се сви аспекти живота у њима.

Завршетак Другог светског рата такође је донео велике промене у етничкој структури Војводине. Због сарадње са окупатором током рата, велики број Немаца отишао је са ових подручја, а насељено је становништво из динарских крајева. После Првог светског рата, у Војводини је живело 321.602 Немаца, а након Другог светског рата, остало је њих 29.307. Знатно је смањен и број припадника јеврејског народа – услед страдања током током Холокауста, а и због исељавања у Израел. Од око 20.000 Јевреја – колико их је на подручју Војводине живело почетком XX века – до данас је остало свега неколико стотина. Закон о аграрној реформи и колонизацији донет је 23. августа 1945. године. Тим законом мењали су се аграрно-имовински односи, успостављањем земљишног максимума, предвиђена је национализација и експропријација велепоседничког земљишта и оног изнад предвиђеног максимума и планирана је колонизација и расподела земље свим заинтересованим лицима. На основу овог закона, на територију Војводине колонизовано је 258.405 лица, односно 37.616 породица, од чега 26.963 српске породице из Босне, Херцеговине, Лике, Баније, Кордуна, Далмације и Србије, 6.696 црногорских породица и 2.000 породица из Македоније. Стара насеља мењала су своје немачке називе, те је Филипово у Бачкој постало Бачки Грачац, Сарча код Зрењанина – Сутјеска, Хајфелд и Масторт код Кикинде – Нови Козарци. Право превенства у додељивању земље имали су учесници у Народноослободилачкој борби, а нарочито првоборци, из периода од 1941. до 1943. године.

ДАНАС

Срби су данас већина у тридесет једној општини у Војводини и у Новом Саду, чему су допринеле и миграције из ратом угрожених подручја, током деведесетих година XX века. Други

народ по бројности јесу Мађари, који чине апсолутну већину у Ади, Бачкој Тополи, Чоки, Кањижи, Сенти и Малом Иђошу, а релативну већину у Бечеју и Суботици. Војвођански Хрвати насељени су у северној и северозападној Бачкој, као и у Срему. Словаци чине апсолутну већину у Бачком Петровцу и Ковачици, али су насељени и у Новом Саду, Старој Пазови, Шиду и у селима око Бачке Паланке. Русини насељавају Руски Крстур, Куцуру, Шид, а Румуни углавном живе на подручју јужног Баната и делимично у средњем Банату (Алибунар). Највећи пораст броја становника бележи Нови Сад, као главни град Војводине, затим Панчево, Суботица и Зрењанин, док неки градови стагнирају или се број становника у њима смањује (Бечеј, Сечањ, Житиште, Сента, Кањижа, Ада, Нова Црња).

КУЛТУРНА ОБЕЛЕЖЈА ВОЈВОДИНЕ

Културну традицију и културно наслеђе Војводине богатали су сви народи који су се током векова деселјавали, те доносили, стварали и репродуковали своју културу.

Ликовна уметност има најдужу традицију – још од преисторије. Многе народне умотворине из древних времена сачуване су у различитим видовима – све до наших дана.

Најранија писменост била је у вези с католичким и православним манастирима. Народи који су овде живели међусобно су се сусретали, мешали и утицали једни на друге.

Према свом положају, Војводина се наша између утицаја две цивилизације – западне и источне.

АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ

Бурна времена сталних миграција и сеоба условила су то да се у равници Војводине, између великих река, установе стална насеља већ и у раним периодима првих људских цивилизација.

Прве људске заједнице појавиле су се у Војводини пре око 60.000 година, о чему сведоче станишта неандерталаца, пронађена на Петроварадинској стени. Археолошка истраживања и ископавања, започета још током XIX века, утицала су на то да је у Војводини до данас евидентирано више од две хиљаде археолошких локалитета из преисторије, више од петсто локалитета из периода антике и више од две стотине налазишта из средњег века.

Најзначајнија археолошка налазишта јесу:

- Сирмијум (1–4. в.н.е);
- Челарево – Чибска шума (8–9. в.н.е.);
- Бабијана код Руме (антички период);
- Старчево код Панчева (неолит).

Вишеслојна налазишта:

- Тителски плато;
- Гомолава код Хртковаца;
- Жидорар код Вршца;
- Дупљаја код Беле Цркве;
- Доња Брањевина код Оџака и друге.

Из античког доба, највећу вредност имају остаци града **Сирмијума** у Сремској Митровици. У самом центру садашњег града, нађене су рушевине римске царске палате, богато украшене лепим мозаицима, бројни стамбени и привредни објекти, храмови и цркве ранохришћанског периода, мноштво мозаика, различитих скулптура, надгробне и декоративне пластике и друго. Многи локалитети у самој Сремској Митровици, али и ван ње, још увек нису археолошки испитани до краја (на пример: мостови на Сави, летњиковци, храмови)

Један од најзначајнијих археолошких локалитета у Војводини јесте **Гомолава**, која се налази у Срему, на левој обали Саве код Хртковаца. Богатством разноврсних налаза, кроз неколико различитих археолошких слојева, сведоче о животу људи на овим подручјима још од преисторијског доба. Вишеслојно археолошко налазиште јесте насеље, где су забележени хоризонти становања из касновинчанског, енеолитског, рано бронзаног и гвозденог доба, тако да археолози могу да прате континуитет култура старих око 5.000 година.

Археолошко налазиште **Градина** на Босуту налази се у западном Срему, на периферији села Вашица. Градина представља вишеслојно преисторијско насеље које је егзистирало у континуитету око три и по миленијума од неолита до доласка Римљана у ове крајеве.

Богато археолошко налазиште налази се и у **Старчеву**, на левој обали Дунава, осам километара од Панчева. Због изузетног значаја откривених налаза на овом локалитету (нарочито специфичне керамике, сликане белом, црном и црвеном бојом), култура старијег неолита на подручју централног Балкана добила је назив *Старчевачка култура*.

Утицај и додири култура Истока и Запада могу се видети на остацима грарђевина из средњег века.

Између Петроварадина и Беочина, у селу Раковац, на једној градини, налазе се остаци утврђеног самостана из средњег века, званог **Домбо**. Домбо се први пут спомиње у документима из 1237. године – у оснивачкој повељи Беле IV. Домбо се сврставао у најбогатије бенедиктанске опатије. Веома су занимљиви очувани камени елементи самостана.

Рушевине бенедиктанске **опатије Арача** на Тиси, покрај Новог Милошева, представљају културно-историјски споменик првог реда, према мишљењу многих, најважнији са овог подручја. Подигнут је током XII и XIII века, данас је импресивни споменик остатака романске цркве. Најстарији писани документ који говори о овој цркви датира из 1256. године.

Фрањевички самостан, који се налази у центру **Бача**, сачувао је оригиналну средњовековну апсиду, иако је више пута рушен и обнављан.

Слика: Фрањевачки самостан у Бачу

Делимично је сачувана и црква Свете Марије, саграђена током XIII века. Она представља једну од најстаријих сакралних грађевина у Срему. На њој се могу јасно уочити две градитељске фазе, стилски везане за романско, односно готско архитектонско наслеђе. Према једној легенди, цркву је подигао први угарски краљ Стефан (чињеница јесте да је краљ Угарске Стефан саградио доста црквава сличног изгледа).

ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

Посебности Војводине свакако представљају и манастири на Фрушкој гори – јединствена културно-историјска целина, некада 35, данас 17 сачуваних и активних православних манастира, насталих у периоду између XV и XVIII века. Они су настали након што је – под притиском Турака – тежиште српске духовне и културне баштине померено на север. Угарска је тада српским племићима и српској властели поклањала поседе у Срему, како би у централном делу земље обезбедила одбрамбени појас од Турака. Сви манастири били су опустошени током Другог светског рата, а само њих пет није спаљено и разорено.

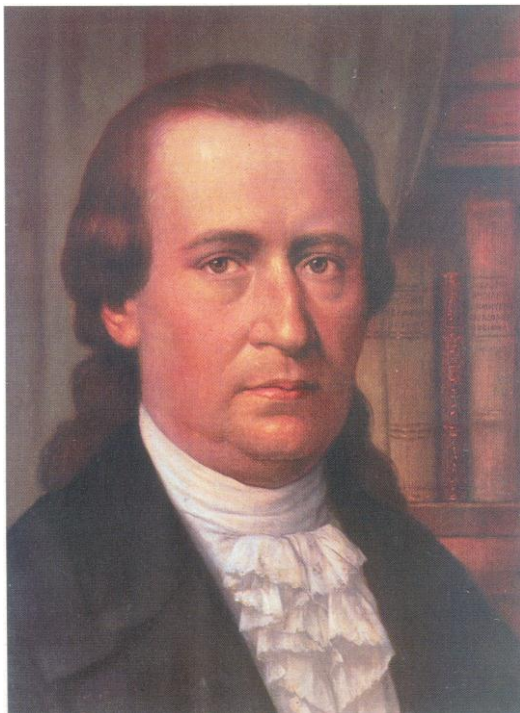
Најзначајнији манастири на Фрушкој гори:

- Крушедол;
- Ново Хопово;
- Старо Хопово;
- Гретег;
- Раваница – Врдник;
- Јазак;
- Мала Ремета;

- Велика Ремета;
- Кувеждин;
- Бешеново;
- Дивша (Ђипша);
- Привина глава;
- Беочин;
- Раковац;
- Шишатовац;
- Петковица.

Манастир Крушедол основао је деспот Максим Бранковић (1513–1516). На основу фресака из XVI века, које су на неким местима откривене, унутрашњост цркве осликана је уљаним сликама у XVIII веку. Део богате манастирске ризнице изложен је у очуваним коначима, заједно са експонатима који су припадали српској династији Обреновић.

Према предању, Манастир Ново Хопово је задужбина деспотске породице Бранковића. Први подаци о манастиру потичу из 1541. године. Грађен је класичним стилем, карактеристичним за све фрушкогорске манастире. Око цркве налазе се четворострани коначи који је окружују. Посебну пажњу привлачи архитектура храма (непознати градитељ успео је да обједини традиционални моравски градитељски стил и елементе европске и исламске сакралне уметности). Барокни иконостас Манастира Ново Хопово осликао је познати иконописац Теодор Крачун. У овом манастиру, од 1758. до 1761. године, као дечак, боравио је и започео своје образовање велики српски просветитељ Доситеј Обрадовић.

Слика: Доситеј Обрадовић

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ (1739/1742–1811), Димитрије Обрадовић, црквено име Доситеј, био је српски просветитељ, реформатор. Рођен је у румунском делу Баната. Након смрти родитеља, о њему се бринуо теча који га је дао на капамаџијски занат. Одатле, Димитријеј је побегао у Манастир Хопово, где се 1758. године закалуђерио и добио име Доситеј. Године 1760. побегао је из манастира и тада почињу његова путовања (Лика, Црна Гора, Света Гора, Албанија, Грчка, Аустрија, Италија, Молдавија, Немачка, Француска, Енглеска, Русија). Путујући, прихватио је

идеје европског просветитељства и рационализма. Понет тим идејама, радио је на просвећивању свог народа, преводио разна дела, међу којима су најпознатије *Езопове басне*. Касније, почео је и сам да ствара, првенствено дела програмског типа, међу којима је најпознатије – *Живот и прикљученија*. Доситеј је био први попечитељ (министар) просвете у Србији. Творац је свечане песме *Востани Србије*. Знао је шест језика. Залагао се за употребу народног језика у књижевности, поставио је основе модерној српској књижевности. Умро је у Београду, 1811. године. Његови посмртни остаци почивају у Београду, на улазу у Саборну цркву.

Манастир Беочин потиче из XVII века, а у њему се налази леп барокни иконостас, резан у дрвету, као и вредне иконе. Такође, у Манастиру Јазак има дубореза и изванредних икона.

На зидинама и иконама фрушкогорских манастира оставили су трага бројни уметници (Захарије Орфелин, Јов Васиљевић, Стефан Танацки, Станоје Поповић, Теодор Крачун, Арса Тодоровић, Димитрије Аврамовић, Павле Симић, Урош Предић, Стеван Алексић).

Као и градитељство, сликарска уметност такође представља водич кроз периоде од Византије до барока – ликове на златној позадини у византијском стилу, сменила је моделизација добро прописаних лица, увођење више просторних планова. Промењени су и олтари.

Фрушкогорски манастири били су места културе и писмености. Поред Доситеја Обрадовића, у манастирима су боравили и Лукијан Мушицки, Платон Атанацковић, Никонор Грујић, Иларион Руварац, Лаза Костић, Ђура Јакшић и други писци.

У Шишатовцима, код архимандрита Лукијана Мушицког, Вуку Караџићу су уз гусле певали Филип Вишњић и Тешан Подруговић. Научници Павле Јосиф Шафарик и Фрања Миклошић на овој локацији спровели су важна истраживања.

Иларион Руварац, један од најважнијих историчара са ових подручја, у Гргетегу је написао своја најпознатија дела.

ИЛАРИОН РУВАРАЦ (1832–1905) био је српски историчар, свештеник, архимандрит фрушкогорског манастира Гргетег, ректор Карловачке богословије, академик. Рођен је 1832. године, као Јован, у Сремској Митровици. Родитељи су му били Митровчани – Василије и Јулијана. Основну школу завршио је у Старом Сланкамену и Бечу. Већ у раној младости, био је заинтересован за историју. Занимало га је проучавање историјских извора и компаративно проучавање народне традиције. Завршио је Карловачку богословију 1859. године. Потом, 1861. године, замонашио се и добио монашко име Иларион. Под овим именом, објавио је и највећи број својих научних радова. Говорио је шест језика – латински, грчки, немачки, италијански, мађарски и српски. Може се рећи да је он први образован српски историчар. Године 1874. постављен је за архимандрита Манастира Гргетег, а следеће године – за ректора Карловачке богословије. Његовом заслугом обновљен је манастир у којем је иконостас радио његов пријатељ Урош Предић. Његово најзначајније дело јесте *О кнезу Лазару*. Руварац је утврдио начело да треба избегавати фалсификате и традицију као историјске изворе, те да пажњу треба посветити изворима који су – по времену и месту – близу догађајима о којима сведоче. Умро је у Манастиру Гргетег 1905. године.

У Бачкој, Манастир Бођани репрезентује домаћу варијанту Барокне архитектуре и ликовне уметности. Изузетну вредност имају фреске Христифора Жефаровића из 1737. године.

Манастир Ковиљ, код Новог Сада, подигнут је у част светих арханђела Михаила и Гаврила. Сам изглед цркве требало је да постигне сличност са средњовековном Манасијом, што је градитељима делимично и успело. Конак, из XIX века, налази се уз манастир. У њему се налази спомен-музеј посвећен Јовану Рајићу, архимандриту манастира и првом писцу историје Срба, Хрвата и Бугара.

ЈОВАН РАЈИЋ (1726–1801) био је српски калуђер, историчар, писац и педагог. Рођен је у Сремским Карловцима, где је похађао словенско-латинску школу. Гимназију је похађао у Коморану и у Шопрону. Након тога, кренуо је пешице у Русију. Жељан науке, отишао је у Кијев, где је завршио Руску духовну академију. Потом, одлази у Свету Гору ради скупљања историјске грађе. По повратку из Свете Горе, 1758. године, добио је место наставника у богословско-учитељској школи у Сремским Карловцима. Закалуђерио се у Манастиру Ковиљ 1772. године, где је – као архимандрит манастира – остао све до смрти. Рајић је највише радио као богословски писац. Написао је *Катихизис*, више хришћанских историја, обредних књига и полемичких богословских списа. Најзначајније капитално дело му је *Историја разних народа, наипаче Болгаров, Хорватов, Сербов*. Његова историјска дела први су озбиљни подухвати да се прошлост Јужних Словена прикаже у целини, упоредо са историјом других народа. Супротно ранијим кроникама, које почињу црквеном историјом и који догађаје и облике друштвеног уређења тумаче Божијим провиђењем, његова дела се ослањају на писана документа и критичко размишљање. Правог научног метода у његовој историји још нема, али дела су му представљала велики напредак у развоју српске историографије. Умро је 1801. године, у Манастиру Ковиљ.

У Бачкој су значајни још и католички самостан у Петроварадину, Сомбору, Суботици и Бачу.

Фрањевачки самостан у Бачу представља најстарију монашку насеобину у Војводини. Према историјским документима, изградили су га витезови темплари 1169. године. Самостан је више пута паљен и рушен, а обновљен је у XVIII веку. Услед честих обнова, у самостан су уграђени и разни архитектонски стилови – романике, готике и барока.

У Банату су значајни православни манастири Месић код Вршца и Војловица код Панчева, као и бенедиктански манастир Арача код Новог Бечеја и фрањевачки манастир у Панчеву.

Слика: Арача

АРХИТЕКТУРА У ВОЈВОДИНИ

Већа насељена места на подручју Војводине била су јасно урбанизована током XVIII века, посебно у његовој другој половини када већа насеља Нови Сад (1748), Суботица (1779), Сомбор (1749) и Вршац (1817) добијају статус слободних краљевских градова (*Regiae liberaeque civitatis*). Већина војвођанских градова већ је у то време добила уобличени изглед, бар када су

у питању њихови средишњи делови. Давање привилегије градовима значило је истовремено и противтежу феудалном селу и јачање градске привреде, те стварање озбиљнијих услова за даље напредовање занатства, трговине и грађевинарства, које је било тек у повоју. Формално и суштинско формирање војвођанских градова у целини припада периоду XVIII века. На стварање градова утицали су стална демографска померања, колонизације и националне борбе, из чијих се токова издвајала мултинационална грађанска класа – као носилац просперитета.

После рушења града током бомбардовања 11. и 12. јуна 1849. године, већи део Новог Сада – његове грађевине (приватне и јавне), као и већина црква свих конфесија – уништен је или је врло оштећен. Према тадашњим записима, од постојећих 2.812 зграда, после бомбардовања и пожара остало је свега 808 сачуваних објеката. Зајам који је убрзо одобрен из Беча за обнову града, допринео је томе да се Нови Сад поново изгради и поправи. Између 1850. и 1853. године, у потрази за послом, у град су стигли баумајстери (зидарски мајстори) из читаве тадашње монархије. Били су то градитељи оспособљени за подизање кућа за грађанство. По обављеном послу, градитељи су одлазили из града и после 1860. године не спомињу се у архивској грађи. Најзапосленији баумајстери били су Андреас Ханер, Лаурецијус Фојтнер, Антон Лесмајстер, Теодот Шифт, Јозеф Кимнах и други. Они су подигли или обновили велики број грађанских кућа у самом центру Новог Сада, које су замениле првобитне, обично скромне куће с доклатима и дрвеним степеништем у оријенталном стилу. Тако је центар града од скромног полуоријенталног места постао мања средњоевропска варош. У последњим деценијама XIX века, појавио се већи број домаћих мајстора и градитеља (Јозеф Цоцек, Мартин и Себастијан Сотић, Франц и Карл Лерер, Стеван Франк, Вилмош Линарић и други).

XIX век донео је значајне промене на подручју архитектуре и градитељства. Посебно у другој половини XIX века, војвођанска подручја захватили су урбанизација и рана индустријализација, те рађање нове, економски солидније грађанске класе која је била, уз ојачане и централизоване државне институције и цркву, кључни поручилац нових објеката. Грађевине, стамбене куће, јавне зграде и храмови разних конфесија подизани су углавном у мешавини неостилова до пред сам крај XIX века, када је нови стил мађарске архитектуре сецесије постао најпопуларнији у архитектури градова Војводине.

У последњој деценији XIX века и почетком XX века, Војводина је умногоме изменила свој изглед искључиво пољопривредног региона и житнице средње и западне Европе. У том периоду, Војводину је захватила позна индустријализација која се, између осталог, манифестовала подизањем фабрика за прераду пољопривредних производа и већим приливом становништва у већ оформљене градове. Већина капитала, улагана у привреду Војводине, била је немачког и мађарског порекла, с Бечом и Будимпештом као центрима финансијске моћи ондашње државе. Власти су у будимпештанским архитектонским бироима углавном поручивале пројекте за јавне зграде, болнице, школе и управне зграде, које су последњих деценија XIX века и почетком XX века грађене у јужним деловима државе. Надлазеће ратне недаће потпуно су зауставиле развој градитељства на подручју Војводине, док ће у периоду између два светска рата грађевинарство поново доживети процват.

Град Нови Сад свој процват доживео је крајем треће и почетком четврте деценије XX века, претварањем у културно и друштвено средиште нове Дунавске бановине (1929), поставши тако један од мањих центара нове државе (поред Београда, Загреба, Љубљане и Сарајева). Нови Сад тада има своје градитеље и архитекте, који су оставили низ значајних и вредних објеката. Тих година, подигнуто је неколико фабричких постројења, проширене су путничка и теретна железничка станица, почиње да се граде више периферних приземних насеља и вишеспратни Мали лиман. Сви објекти, јавне и стамбене намене, подигнути до краја те деценије, били су под утицајем позносецесијског концепта градње, али и разних других стилова. Права модерна архитектура у граду започиње у првим годинама четврте деценије XX века, појавом индустријалца Лазара Дунђерског и архитекте Ђорђа Табаковића, школованих у Бечу, односно

у Будимешти и Београду. У наредних неколико година, појављују се архитекте школоване у иностранству, које су – за кратко време – успели да изграде свој особени архитектонски израз модерног сензибилитета. У то доба, подигнуте су и неке од најзнаменитијих новосадских грађевина које ће остати архитектонски симболи модерне, не само Новог Сада, већ и читаве Војводине и шире.

ЛАЗАР ДУЊЕРСКИ (1833–1917) био је трговац, велепоседник, индустријалац и добротвор. Породица Дунђерски важила је за најугледнију и најимућнију породицу у Војводини. Лазар је био трећи, најмлађи син богатог економисте и земљопоседника, Гедеона Геце Дунђерског. Лазар је завршио основну школу у месту рођења Сентомашу (Србобран), а потом прва три разреда гимназије у Врбасу. Школовање, прекинуто револуцијом 1848. године, наставио је у Карловцима, затим је похађао више разреде (филозофију) у Пожуну, где је и матурирао 1853. године. Студије права у Бечу, после непуних годину дана, напустио је због болести, у двадесетој години живота, те се посветио привреди. Започео је да ради с капиталом од 240 ланаца оранице у Србобрану, после чега је куповао земљу око Новог Сада (у Хајдучици, Чибу, Кулпину). Подигао је две пиваре (у Чибу и Великом Бечкереку), две фабрике шпиритуса (у Чибу и Сентомашу), два млина (у Новом Саду и Инђији), откупио је ћилимару у Великом Бечкереку, велику гостионицу *Код царице Јелисавете* у Новом Саду. Држао је неколико хиљада ланаца земље под најмом у целој Војводини, узгајао свиње, краве и овце. Био је један од највећих трговаца храном и стоком у читавој Угарској. Имао је бродове на Дунаву, Тиси, Бегеју, који су транспортовали храну. Проширио је свој рад и имање у Босну и Србију. Поседовао је велики број привредних и индустријских предузећа, кречана, трговину кожом и вуном. Био је члан Управног одбора Матице српске. С његовим именом повезује се оснивање више српских новчаних завода – Централног кредитног завода у Новом Саду, Српске банке у Загребу, Опште привредне банке у Сомбору, Прве Сентомашке штедионице у Србобрану. Био је и велики донатор. За Саборну цркву у Новом Саду купио је велико звоно, тешко 2.666 килограма (звоно је током Првог светског рата скинуто да би се прелило у топове аустроугарске војске). Такође, подигао је нову зграду позоришта у Новом Саду, а током балканских ратова, Црвеном крсту Србије поклонио је 30.000 круна. Преминуо је у Србобрану, 1917. године.

ЂОРЂЕ ТАБАКОВИЋ (1897–1971), највеће име новосадске модерне архитектуре. Потиче из цењене српске породице која је генерацијама давала уметнике (отац Милан – познати арадски архитекта, стриц Александар – сликар и архитекта, брат Иван – сликар и професор). Рођен је 1897. године у Араду, где је завршио основну школу и гимназију. Започео је студије архитектуре у Будимпешти, али због избијања Првог светског рата, студије је завршио на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду (1922. године). Након тога, одлази у Париз, у атеље познатих архитеката, где је провео две године. Радио је код оца у Араду три године, а потом се породица преселила у Нови Сад, где је Табаковић провео остатак своје каријере. За само десетак година активног пројектантског деловања, Табаковић је само у Новом Саду пројектовао више од педесет грађевина различитих намена (као што су приватне куће и виле, вишеспратне стамбене зграде, јавне и културне установе, фабрике). У исто време, Табаковић ће широм Војводине градити као прави регионални архитекта, стварајући нека од најлепших дела српске модерне међуратне архитектуре. У Новом Саду, између осталог – хотел Парк, зграду Црвеног крста, Дом новосадске трговачке омладине, Клајнову палату, зграду дневног листа Југословенски дневник, велику Танурџићеву палату, Соколски дом (данас Позориште младих); у Зрењанину – Дечји дом, Берза рада; у Суботици – Берзу рада; у Кикинди – Ђачки дом и Соколски дом. За Српску православну цркву пројектовао је више мањих храмова у Стајићеву, Хоргошу, Руском Селу, Војводи Степи, Банатском Александровцу, а у Сремским Карловцима Патријаршијску библиотеку. За римокатоличку цркву извео је низ пројеката обнове и реконструкција. За време рата, Табаковић је престао с пројектантском делатношћу.

После рата, више се није активно бавио пројектовањем и градњом. Држао је стручна предавања, био је професор у уметничкој школи, бавио се фотографијом, дизајном, публицистиком, превођењем и повремено уређењем ентеријера (позориште у Зрењанину, уређење новосадске поште). Умро је у Новом Саду, 1971. године.

ТВРЂАВЕ У ВОЈВОДИНИ

Повољан географски положај, велике европске реке које су у Војводини пловне целом дужином, равничарски терен, омогућили су изградњу различитих фортификационих објеката на овим подручјима.

Најзначајније тврђаве:

- Петроварадинска тврђава;
- Бач (из XVI века, по овој тврђави је Бачка добила своје име);
- Сланкамен (XI век);
- Ковин (XI век);
- Врдник (XIV век);
- Вршац (XV век);
- Моровић (XV век).

Петроварадинска тврђава јесте ремек-дело војне архитектуре, налази се на десној обали Дунава, код Новог Сада. Постоје трагови да је још у римско доба ту постојало утврђење.

Садашњи изглед тврђава добија изградњом између 1690. и 1780. године. Грађена је по систему француског архитекте, Себастијана Вобана. Састоји се од Горње тврђаве (коју чини сама тврђава, опасана бредима – бастионима са стрмим серпентинастима и одсецима) и Доња тврђава (подграђе с мрежом уских улица и вишеспратних зграда, болницом, самостаном и православном црквом). Испод Горње тврђаве, изграђена је мрежа подземних лагуна и галерија, дужине 16 километара. Због свог атрактивног положаја, ову тврђаву називају и *Гиблартаром на Дунаву*. Петроварадинска тврђава данас је једина у потпуности сачувана тврђава ове врсте у Европи. Од 1950. године, тврђава је центар културних активности. На простору тврђаве од 2006. године одржава се најбољи музички фестивал у Европи – *Exit*.

СЕБАСТИЈАН ВОБАН (франц. *Sebastien Le Prestre de Vauban*; 1633–1707)

Био је један од највећих војних инжењера и био је чувен по свом умећу утврђивања и освајања тврђава. Говорио је: *Тврђаве се не подижу према правилима и системима, већ по здравом људском разуму и искуству.*

Непрекидни ратови Луја XIV око превласти у Европи дали су велики значај ратовању око тврђава. Многобројне тврђаве служиле су као осигурање новооснованих територија. Вобан је учествовао у свим ратовима које је Француска водила од 1651. до 1706. године. Као инжењер, учествовао је у 53 опсаде, од којих су 52 биле успешне. Такође, саградио је 33 потпуно нове тврђаве и реконструисао више од три стотине постојећих тврђава. Глас о његовом умећу у изградњи утврђења проширио се и ван граница Француске. Према његовим принципима, грађене су тврђаве широм Европе, па чак и у Северној Америци. Такође, његов систем напада на тврђаве коришћен је до краја XIX века. У Србији, тврђава у Нишу, Београдска тврђава и донекле Петроварадинска тврђава такође су грађене по Вобановим системима. Умро је у Паризу, 1707. године.

Илустација: Радови на петроварадинској тврђави

Тврђава у Бачу представља најзначајније и најбоље очувано средњовековно утврђење на подручју Војводине. Локалитет на коме је тврђава изграђена сведочи о дугом низу векова коришћења тог природно обрадивог терена, чија судбина је повезана с реком Дунав – природном границом међу народима и цивилизацијама. Ова тврђава саграђена је између 1338. и 1342. године, а за време Ракоцијеве буне (1703) спаљена је и више није обнављана. Налази се на острву, опкољена речицом Мостонгом, баром и вештачким каналима. Основа овог града у облику је неправилног четвороугла, на чијим угловима се дижу четири куле, с главном кулом високом 18 метара. Тврђава у Бачу добила је статус споменика културе 1948. године, те је тако заустављено њено даље пропадање и разношење материјала, а отворен пут ка организованој бризи за њено очување.

Слика: Тврђава Бач

Вршачка кула је тврђава из XV века, чији се остаци уздижу на висини од 399 метара надморске висине, на Вршачком брегу изнад града. Најочуванија је Донжон кула. Реконструкција овог вредног здања започета је 2010, а завршена током 2015. године.

На брду, пре самог уласка у Врдник, налази се **Врдничка кула**. Када се из Новог Сада долази у овај фрушкогорски градић, готово је немогуће не уочити ово велелепно средњовековно здање. Реч је о фортификацијском објекту који доминира читавим подручјем. Куле и зидине обрасле су густом шумом и заправо су остаци једног већег утврђења, веома значајног за историју читавог подручја.

Остатке средњовековног **утврђења града Сланкамен** налазимо на обали Дунава, на стрмом брегу изнад данашњег села Стари Сланкамен. Средњовековни град Сланкамен први пут се у историјским изворима спомиње у XI веку; такође, називан је и Залонкемен, Заланкамен, Заланкамент. Основа тврђаве је неправилног кружног облика. Иако су археолошка истраживања спроведена у неколико наврата, обухваћени су само делови овог великог локалитета. Данас, можемо видети сликовите детаље бедема и неких грађевина.

ДВОРЦИ И ЛЕТЊИКОВЦИ

Дворци и летњиковци у Војводини грађени су током XVIII, XIX и почетком XX века, на имањима велепосланика, салашима или у већим насељеним местима. Многи дворци су заиста прелепи, готово увек окружени пространим, утврђеним парковима.

Постоје разне легенде повезане са овим грађевинама, легенде о мистичном животу племића и њихових породица.

Најлепши и најзначајнији дворци:

- Челарево;
- Бајша;
- Велико Средиште;
- Голубинци;
- Кулпин;
- Нови Кнежевац;
- Сремски Карловци;
- Вршац;
- Конак;
- Хајдучица;
- Ечка;
- Сремска Каменица.

На ободима делиблатске пешчаре, налазе се шест банатских двораца чија лепота сведочи о великом културном благу Војводине. У селу Конак налази се дворец Данијел. Изградио га је гроф Ладислав Данијел, 1884. године. Дворец има и предивни парк. Недалеко од овог дворца, налази се дворец Јагодића, саграђен 1835. године. Јагодићи су били истакнути чланови Матице српске.

У близини војвођанског села Стари Лец, налази се дворец Капетаново. Саградио га је 1904. године ондашњи жупан Бела Ботка, а назив је добио по последњем предратном власнику дворца – Милану Капетанову.

У Старом Лецу, у центру села, један поред другог, налазе се два дворца које су изградили чланови јерменске велепоседничке породице Даниел. Велики дворец саградио је 1890. године гроф Пал Даниел, каснији велики жупан Тамишке жупаније. Мали дворец припадао је Еми Даниел, рођаци грофа Пала; изграђен је у другој половини XIX века. Оба дворца представљају културна добра од великог значаја.

Служба заштите споменика у Војводини евидентирала је до сада 28 двораца и летњиковаца – као културна добра, а четири од њих имају статус споменика културе од изузетног значаја.

Прохујала времена оставила су многе трагове на тим објектима. У последњих 60 година, промењена је намена двораца, те се у њима данас налазе културне установе, болнице, школе, верске заједнице, хотели, фабрике, па чак и дом за ментално оболела лица.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

Посебан значај овог насеља – удаљеног 15 километара од Новог Сада – заснован је на важности с почетка XVIII века, које је оно добило као економски, културни, духовни и политички центар српског народа северно од Саве и Дунава.

Најстарија грађевина у граду јесте **Стари двор** – резиденција православног митрополита, који је саграђен 1713. године. На месту тог објекта, данас се налази Патријаршијски двор, изграђен у барокном стилу, окружен парком.

Специфични изглед Сремским Карловцима дају следеће грађевине:

- Саборна црква (сазидана 1759);
- Доња црква;
- Горња црква (изграђена у првој половини XVIII века);
- Католичка црква (с почетка XVIII века);
- зграда Магистрата у неокласицистичком и неоготском стилу;
- Гимназија (прва српска гимназија, основана 1791);
- Дворац Илион (данас зграда у којој је смештена музејска збирка);
- зграда Народиних фондова;
- зграда Богословије;
- Стефанеум (данас Центар културе српског народа);
- чесма код Четири лава.

МАТИЦА СРПСКА

Матица српска најстарија је културна институција у Војводини. Основана је још 1826. године у Пешти, а 1864. године пресељена је у Нови Сад. Њено деловање, од самог почетка, било је усмерено на представљање српске културе у Европи, као и на просвећивање српског народа. С тим циљем, развијена је богата издавачка делатност. Основу је чинио чувени часопис *Летопис*, покренут 1824. године. Касније су настале бројне едиције, међу њима и једна с наглашеном просветитељском улогом и с називом – *књиге за народ*. Од четрдесетих година XIX века, стварани су услови за бављење науком. Тада је формирана библиотека с књижевним фондovima из различитих научних области и збирка рукописа.

Слика: Зграда Матице српске у Новом Саду

Матица српска је 1864. године пресељена у новосадски Платонеум. Од тада, Нови Сад је познат и као *Српска Атина*. Град је добио тај назив јер се сматрало да су се око Матице српске окупљали најобразованији и најмудрији људи. Матица српска постала је симбол грађанског друштва, високе културе и просветитељства.

Оснивачи Матице српске:

- Јован Хаџић (тада млади докторанд);
- Ђорђе Станковић;
- Јосиф Миловук;
- Јован Деметровић;
- Гаврило Бозитовац;
- Андрија Розмировић;
- Петар Рајић.

ЈОВАН ХАѢИЋ (1799–1869) био је српски књижевник. Рођен је у Сомбору, у богатој породици. Основну школу завршио је на српском језику, а потом је уписао једногодишњу немачку школу у Сремским Карловцима. У Пешти је уписао филозофију, али после три године студирања одустаје од тога и започиње студије права. Још током студирања филозофије, интересовао се за антику и старогрчки језик. У то време, Хаџић почиње да пише поезију под псеудонимом Милош Светић. Године 1822. наставља своје школовање у Бечу, на правном факултету. Звање доктора права стиче 1826. године, а у Србију се враћа 1837. Као један од водећих правника, био је истакнута личност јавног живота, учесник у политичким борбама и противник кнеза Милоша. Уживао је велику наклоност Беча, а сумњичавост Русије. Творац је првог српског грађанског законика, обнародованог 1844. године (а трећег законика те врсте у Европи). Био је значајна личност и у културном животу: оснивач Матице српске, уредник часописа *Летопис* и – у почетку – сарадник Вука Караџића. Међутим, средином тридесетих година дошао је у сукоб с њим, због несугласица око схватања књижевног језика. Хаџићев књижевни и научни рад је веома обиман. Осим правом, бавио се и поезијом, превођењем, историјом и филологијом. Умро је 1869. године.

Први приложници живели су у различитим срединама – од Беча до Темишвара, те од Дубровника до Пеште. Такође, припадали су и различитим слојевима друштва. Добротвори и чланови Матице српске били су и владар Србије – Милош Обреновић, његов брат Јеврем, племић Сава Поповић Текелија, барон Јован Николић, владар Црне Горе – Петар II Петровић Његош, припадници краљевске породице Карађорђевићи, али и писци, народни трибуни, научници (попут Михајла Пупина, на пример). Међу члановима, било је и припадника других народа. Због велике подршке из народа, Матица српска једно време била је најбогатија задужбинска установа у Угарској. Из њених фондова финансирани су капитални пројекти и школовање даровитих ђака и студената.

Матица српска била је узор многим народима. По угледу на њу, основане су: Матица чешка (1831), Матица илирска (1842), која је 1847. године названа Матица хрватска, Матица словачка (1863), итд.

Данас, Матица српска има око 2.000 сарадника, укључених у више десетина научних и развојних пројеката. Рад Матице српске организован је по одељењима – књижевност и језик, лексикографија, друштвене науке, природне науке, ликовне уметности, сценске уметности и музику и рукописно одељење. Сарадници припремају прилоге за десет матичиних научних часописа и раде на припреми публикација капиталног значаја за српску културу и науку (нпр. *Српска енциклопедија*, *Српски биографски речник*, *Речник српског језика*, *Правопис српског језика*). Библиотека Матице српске има више од 3.500.000 публикација, а галерија – веома богату збирку.

Матица српска сарађује с многим институцијама и појединцима – из свих крајева света.

МУЗЕЈИ, ГАЛЕРИЈЕ, АРХИВЕ

Први музеј у Војводини основала је Матица српска, 1847. године, *за чување свих старих знаменитости*, како је писало у оснивачком акту. Прва музејска збирка настала је из богате заоставштине Саве Текелије, а после вишедеценијског преданог рада, ова збирка прерасла је у Музеј Матице српске, који је отворен 9. јула 1933. године.

У настојању да се створи централни музеј с делокругом рада за целу Војводину, из Музеја Матице српске издвојен је део материјала и 30. маја 1947. године основан је Војвођански музеј. Овај музеј одговарајући простор добио је тек 1974. године, уселивши се у зграду бившег суда, подигнуту 1896. године, према нацрту будимпештанског архитекте Ђула Вагнера.

ЂУЛА ВАГНЕР (*Wagner Gyula*; 1851–1937), будимпештански архитекта. Његов отац, Јанош Вагнер, такође је био познати архитекта који је пројектовао многе значајне објекте, нарочито у Будимпешти. Ђула Вагнер имао је дванаесторо браће и сестара. Судирао је у Будимпешти и у Бечу, где му је ментор био Данац – Теофил Хансен (који је пројектовао предивни Бечки парламент). Зграду данашњег Музеја Војводине пројектовао је 1896. године, као судску палату, на месту легендарне гостионице *Код енглеске краљице*. Нацрт ове зграде чинио је 9.000 квадратних метара површине. Ова репрезентативна једносратна монументална зграда има разуђену основу и сложу структуру кровних маса. Реч је о типичном, добро опремљеном јавном објекту. Извођачи радова били су новосадски градитељи. Ђула Вагнер се специјализовао за објекте судова широм Угарске. Пројектовао је више од 150 значајних објеката. После Првог светског рата, преселио се у Беч, где је и умро 1937. године.

Војвођански музеј (од 1992. године – Музеј Војводине) отворен је као музеј који има комплексни карактер, с музејским поставкама за археологију; историју; етнологију и културну историју Војводине. На простору од 3.000 м², представљено је више од 6.000 репрезентативних експоната из археологије, опште историје, историје уметности и етнологије. Стална поставка пружа слику миленијумске прошлости овог подручја. Изложени предмети сведоче о трајању

људских заједница и култура од палеоита и мезолита, преко велелепних споменика из Римског доба, сеобе народа, смене етничких заједница – словенских, угарских, српских и других народа.

Други део сталне поставке, који говори о прошлости Војводине – од средине XIX века, па до средине XX века – налази се у згради бившег историјског музеја.

Три римска парадна шлема представљају јединствене примерке своје врсте на подручју Европе и деценијама се издвајају као неформални заштитни знак Музеја Војводине.

Постављене су и бројне сталне поставке:

- педагошка изложба у гимназији Јован Јовановић Змај у Новом Саду;
- спомен-изложба историчара и писца Јована Рајића (1726–1801) у Манастиру Ковину;

- поставка о научнику светског гласа Михајлу Пупину (1858–1935) у Идвору;
- завичајни музеј у Черевиху;
- музејске поставке у Руском Крстуру и Хртковцима.

Из окриља Војвођанског музеја, касније су произашле установе задужене за заштиту споменика културе и природе:

- Музеј радничког покрета и народне револуције;
- Музеј града Новог Сада;
- Покрајински завод за заштиту споменика културе;
- Покарајински завод за заштиту природе;
- Позоришни музеј Војводине;
- Пољопривредни музеј Војводине.

Коначно, 20. маја 1992. године, Војвођански музеј сјединио се са Историјским музејом Војводине у јединствену установу – Музеј Војводине.

Градски музеји налазе се у Новом Саду, Вршцу, Сомбору, Зрењанину, Панчеву, Суботици, Сремској Митровици, Сенти, Кикинди, Сремским Карловцима, Бачкој Паланци, Бачкој Тополи, Бечеју и Руми.

Музејске збирке постоје у Жабљу, Руском Крстуру, Бачком Петровцу, Шиду, Новим Бановцима, Сремским Карловцима, Пећинцима, Ковачици...

Меморијални музеји налазе се у Сремској Каменици (посвећен песнику Јовану Јовановићу Змају), Манастиру Ковил (посвећен историчару Јовану Рајићу), Челареву (стална поставка стилског намештаја) и Манастиру Бојани (меморијална изложба ликовног уметника Христифора Жефаровића).

Из српске народне збирке, основане 1847. године у Матици српској, произашла је и **Галерија Матице српске**, основана 1947. године. Ова галерија у Новом Саду поседује драгоцену уметничку благо – више од 2.500 дела српског сликарства од краја XVII до првих деценија XX века. Јавности се приказују дрворези, бакрорези, старо црквено сликарство, цртежи, слике и графике, што даје и данас трајни допринос развоју националне културе. Галерија Матице српске стално обогаћује своју колекцију и унапређује сазнања о српској националној уметности, путем изложби и публикација.

Познати дипломата и колекционар – Павле Бељански – поклонио је 1957. године Војводини своју збирку од 170 ликовних радова – слика, цртежа, скулптура и таписерија. Та дела изложена су у **Спомен-збирци Павла Бељанског**.

У Новом Саду постоје још две занимљиве галерије:

- **Збирка Рајка Мамузића**, с делима савременог сликарства;
- **Збирка страних уметности**.

Меморијална галерија Саве Шумановића, једног од највећих српских сликара, налази се у Шиду. Изузетно вредне јесу и **Галерија Милана Коњовића**, која се налази у Сомбору, те **Галерија Лазара Ворендића** у Сремској Митровици.

Галерија ликовних стваралаца Мађара на тлу Војводине, у периоду од 1830. до 1930. године, основана је 1973. године, у суботичком Градском музеју, а њен највећи легат јесу дела Лајоша Хушвета (*Husvéth Lajos*), сликара и вајара из Сомбора. У уметничкој збирци суботичког музеја налазе се и дела буњевачких сликара, преузета из Бачког музеја др Јована Милекића. Као културне вредности, поменимо још и **Меморијални музеј сликара и песника романтизма Ђуре Јакшића** у Српској Црњи, те **Спомен-збирку сликара Стојана Трумића** у Тителу.

У уметничким колонијама које се одржавају у Сенти, Бечеју, Бачкој Тополи, Ечки и другим местима, током година, настале су збирке слика и скулптура. Сlike наивних сликара могу се видети у центрима овог сликарства у Ковачици и Уздину, као и у галерији наивне уметности у Шиду.

На Петроварадинској тврђави налазе се атељеи више од четрдесет ликовних уметника. Педесетих година XX века, део простора Петроварадинске тврђаве напустила је војска и тврђава је „уступљена грађанима”. Петроварадинска тврђава постала је тада не само ликовни мотив за сликаре, већ и место за рад и стварање, па и – животни простор. Прве атеље добила су уметници Јован Солдатовић, Јован Бикички, Павле Радовановић, Емил Боб, Бошко Петровић, Богомил Карлаварис, а касније и други познати уметници. До 1960. године, Петроварадинска тврђава послужила је као отворени изложбени простор групи уметника, који су се називали *Простор 8*.

Оснивањем **Музеја града Новог Сада** 1954. године, почиње сакупљање уметничких дела са овог подручја, а 1963. године основана је Завичајна галерија при Музеју Новог Сада. Циљ те завичајне галерије био је сакупљање, чување, проучавање и излагање дела савремене уметности, насталих на овом подручју. Шездесетих година прошлог века, на Петроварадинској тврђави, отворен је *Атеље 61* – уметничка радионица за израду таписерија. У Новом Саду, крајем четрдесетих година прошлог века, отворена је школа за примењену уметност, а почетком педесетих – Ликовни одсек при Вишој педагошкој школи. Академија уметности отворена је 1974. године, те су неки од уметника с тврђаве постали професори и образовали генерације младих уметника. Већина њих и даље је стварала на Петроварадинској тврђави, па је по томе овај простор и дан-данас јединствена уметничка оаза, пуна шарма и лепоте.

ЛИКОВНА УМЕТНОСТ

Релативно брзо, током XVIII и XIX века, ликовна уметност у Војводини прешла је пут од зографског сликарства – ослоњеног на византијску традицију, до стваралаштва које се укључује у токове европске уметности.

У XVIII веку, барок је постао водећи стил у сликарству. Највећи уметници на путу европеизације, под утицајем касног барока, били су бакроресци Христифор Жефаровић, који се бавио фреско-сликарством, а најпознатији је по живопису Манастира Бођани, где је оставио дело у којем је „раскинуо” с традиционалним обрасцима фреско-сликарства. На уљаним сликама на зидинама Манастира Крушедола види се утицај западне уметности XVIII века. У другој половини XVIII века, замаха добија оријентација ка бароку. Међу првим мајсторима тог прелазног периода био је Димитрије Бачевић. Већ у другој половини XVIII века, даровити сликари одлазили су на школовање у европске центре, док су у Новом Саду отворане сликарске радионице. Познати сликар и најзначајније име барокног сликарства био је Теодор Дмитријевић Крачун.

ТЕОДОР ДИМИТРИЈЕВИЋ КРАЧУН (1732–1781) био је сликар, иконописац. Претпоставља се да је с родитељима дошао из јужних крајева Балкана, после пада Београда 1739. године, у Сремске Карловце. Касније је живео у Сремској Каменици. У Сремским Карловцима стекао је прва знања о сликарству. Од 1760. године сарађивао је на сликању иконостаса у Даљу, Крушедолу и Беочину. Касније, одлази у Беч, да усаврши своје ликовно образовање на ликовној академији, као и његов пријатељ сликар Јаков Орфелин. Крачун је осликао иконостасе у сремским селима Нештину, Лаћарку, у Манастиру Хопово, у Сомбору, те стари иконостас у капели Карловачке митрополије, као и иконостас Карловачке Саборне цркве, који је радио са Јаковом Орфелином. Бавио се и портретисањем. Током уметничког стваралаштва, прошао је различите фазе и утицаје. У његовим старијим делима, видни су елементи славенског барока, византијско-српског стила зоографског сликарства. Насупрот том архаичном начину изражавања, касније се примећује утицај западног барокног сликарства, нарочито на портретима које је радио по узору на западну ументност портретисања и на којима – за то време – показује необичне квалитете. Умро је у Сремским Карловцима, 1781. године.

Такође, ваљало би поменути Захарија Орфелина и бечког гравера Тому Меснера, који се својим радом повезао с Војводином.

Током XIX века, у Војводини стварају и Димитрије Поповић, Јанко Халкозовић (чији иконостаси красе бројне цркве), Никола Рашковић и банатски сликар Стефан Тенецки.

На делима Теодора Илића Чешљара видан је утицај венецијанске и француске уметности. На прелазу у XIX век, истиче се плодан и образован уметник Арса Теодоровић, у чијој радионици су се школовали многи сликари. У XIX веку, омиљене теме сликара су биле жанр-сцене, мртва природа и пејзаж. Међу сликарима из тог доба издвајају се Никола Алексић и Катарина Ивановић – прва сликарка у Срба, као и Константин Данил, један од највећих сликара овог века, иконописац, близак бечким класицистима, који је највећу уметничку снагу испољио као портретиста.

Андрија Петрић (*Petrich András*, 1765–1842), пореклом с подручја данашње Војводине, као сликар, али и инжењер, имао је сјајну каријеру. Такође, била је позната и породица Крановетер, а међу њима понајвише сликар Пал Крановетер (*Kranovetter Pál*). Веома су значајна и дела сликара Мора Тана (*Than Mór*).

МОР ТАН (THAN MÓR, 1828–1899), сликар, представник тзв. историјског жанра, рођен је у Бечеју као потомак племићке породице, досељеника из Немачке. Његов брат Карољ био је познати хемичар. Гимназију је завршио у Калочу, а у Пешти – филозофију и права. Упоредо са школовањем, био је ученик и Миклоша Барабаша (*Barabás Miklós*), мађарског сликара који је следио стил бидермајер и био у моди половином XIX века. Студије је прекинуо да би учествовао у мађарској револуцији 1848. године, када је направио бројне скице и слике. Пошто због болести није могао да се пријави у војску, одлучио је да почне озбиљно да се бави сликарством. Прво је отишао у Беч, где је под покровитељством Карла Рахла (*Karl Rahl*) наставио учење. Убрзо потом, 1855. године напустио је Беч и отишао у Париз, а одатле у Италију, да би се најзад 1860. године вратио у Мађарску, где је отворио сталну поставку (галерију). Заједно с Карољем Лоцом, од 1864. године у Пешти радио је на зидним фрескама у Вигадоу (*Vigadó*), па у Мађарском националном музеју (*Magyar Nemzeti Múzeum*), где је комплетно осликао зидове степеништа, те у Опери (*Operaház előcsarnoka*). У фокусу његових радова су историјски и митски догађаји мађарске историје и предања као што су *Атилина гозба* и *Моменат са састанка у Оноду*, али на његовим платнима уочавамо савременике и историјске личности српског народа, као што су *Лик Саве Текелије* (у Матици српској у Новом Саду), *Призор смрти Карађорђа* (Народни музеј у Београду). Римокатоличкој цркви у Бечеју – цркви у којој је крштен – поклонио је слику *Узнесење Маријино* (једно од његових најбољих

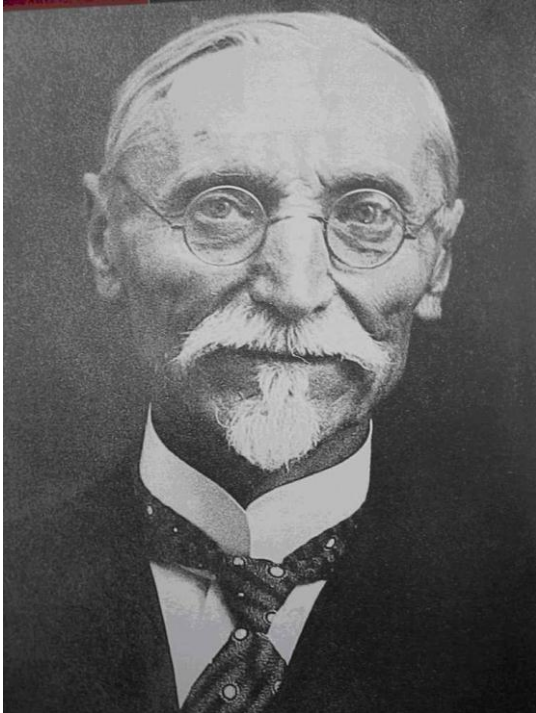
остварења), а граду Бечеју поклонио је слику великих размера – *Улазак Мађара под вођством кнеза Арпада*. Преминуо је 1899. године, у Трсту. У Бечеју постоји спомен-кућа Тхан.

Представници романтизма у сликарству били су Ђура Јакшић и Новак Радоњић. Поред домаћих сликара, у црквама се могу видети и дела западноевропских уметника, као што су Паул Трогер у Чоки, Маулберч у Ечки, Јожеф Шефт у Суботици.

ЂУРА ЈАКШИЋ – сликар, песник, приповедач, драмски писац и педагог – рођен је 1832. године у Српској Црњи, у Банату, у свештеничкој породици. Његово право име је Георгије. Отац Дионисије уписао га је у трговачку школу, из које је бежао три пута, да би се на крају уписао у нижу гимназију у Сегедину. Након тога, одлази у Темишвар да учи сликање. Уочи револуције, 1847. године, био је студент Уметничке академије у Пешти, али је због револуционарних догађања морао да напусти студије. У револуцији, иако је био тек шеснаестогодишњак, учествује као добровољац. Када се револуција завршила поразом, написао је: *Ах, зашта гину смо и страдамо – а шта добисмо!* Вративши се у родни крај, продужио је да учи сликарство у Великом Бечкерек, код Константина Данила, чувеног сликара тог доба, тражећи сопствени уметнички израз. Убрзо га немаштина приморава да прихвата разне послове, па се упућује у Беч да настави студије сликарства, где се креће у уметничким круговима с Бранком Радичевићем и Ђуром Даничићем. Тада су угледали дана његови поетски првенци. По повратку са студија, враћа се у Банат и живи од сликарства. Касније, прелази у Србију и ради у разним селима као учитељ, а у Крагујевцу, Београду и Јагодини – као гимназијски учитељ цртања. Ђура Јакшић био је свестрани уметник, али и бием. Своје прве песме потписивао је као Ђура Јакшић Молер. У сликарству, његов узор био је Рембрант. Његове познате слике јесу *Девојка у плавој*, *Кнез Лазар* и друге. Песнички узор били су му Петефи и Бајрон. Његове најлепше песме *На Липару*, *Падајте браћо*, *Мила*, *Кога да љубим*, *Пут у Горњак* и *Кроз поноћ нему* сврставају се у најбоље стихове српске поезије. Умро је у Београду, 1878. године. У Српској Црњи сваке године одржавају се манифестације посвећене Ђури Јакшићу. Том приликом, додељује се *Награда Ђура Јакшић* за најбољу збирку поезије, која је издата на српском језику претходне године.

Изузетне лепоте јесу и дела дуборезаца из XVIII и XIX века, на црквеним иконостацима у многим местима у Војводини.

Крајем XIX и почетком XX века, Војводина је изгубила примат у култури међу Србима. Привлачност Београда – као државног седишта и универзитетског центра – допринела је одласку аутора из Војводине у Београд. Томе је претходила немогућност ликовних уметника да се пробију у конзервативној и инертној средини, где се тешко прихватала модерна која је посредно стизала из Минхена и Будимпеште. Покушаји сликара да разбију традиционалне оквире (попут Данице Јовановић) нису успели. Почетком века, умро је последњи велики припадник романтизма – Аксентије Мародић, а у ликовној уметности водећу улогу преузели су ствараоци који су своју уметност изражавали академским реализмом. Међу њима, издваја се Ђорђе Крстић. Два сликара која припадају академском реализму јесу и Урош Предић – аутор више од хиљаду икона и Паја Јовановић – најпознатији по историјским жанр-сценама. Ова два уметника улазе дубоко у XX век, а њихова дела стекла су најширу популарност.

Слика: Урош Предић

УРОШ ПРЕДИЋ (1857–1953), поред Паје Јовановића, један од наизразитијих представника академског реализма. Рођен је у Орловату. Основну школу завршио је у Црепаји, а средњу – у Панчеву. Академију је завршио 1880. године, у Бечу. Први је прави реалистички жанр-сликар код нас. Насликао је портрете готово свих знаменитих личности из наше културе и политике XIX века. Посебно су познати његови портрети осморице председника Српске краљевске академије, чији је члан и сам био. Насликао је око 1.000 икона и израдио иконостасе у Бечеју, Перлезу, Орловату, у Манастиру Гргетегу, Руми, Панчеву... Његова најпознатија дела јесу: *Херцеговачки бегунци*, *Косовка девојка*, *На мајчином гробу* и *Набурена девојчица*. За време студија, освојио је Гунделову награду за портрет. Први је председник Удружења ликовних уметника у Београду (1919). Умро је у Београду.

Слика: Паја Јовановић

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ (1859–1957), уз Уроша Предића, јесте најзначајнији сликар српског академског реализма. Рођен је у Вршцу, где је завршио основну и средњу школу, те стекао и прва знања о сликарству. Касније, студирао је у Бечу шест година. Најпознатија дела Јовановића јесу: *Гуслар*, *Рањени Црногорац*, *Арнаутска стража*, *Црногорска крчма*, *Борба петлова* и *Кићење невесте*. Патријарх Бранковић за Миленијумску изложбу наручио је од Паје Јовановића слику *Сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем*. За потребе Вршца, за исту прилику, насликао је *Проглашење Душановог законика*. Након великог успеха те слике, наставио је да ради на декоративном историјском сликарству (*Свети Сава крунише Првовенчаног*, *Свети Сава измирује браћу*, *Душанова женидба*, *Спаљивање моштију Светог Саве*). Умро је у Бечу, 1957. године.

У периоду између два светска рата, афирмисали су се уметници инспирисани војвођанским поднебљем, који су обрађивали теме и тражили израз у контексту европских уметничких струја. Истакнути сликари такве оријентације били су Сава Шумановић и Петар Добровић.

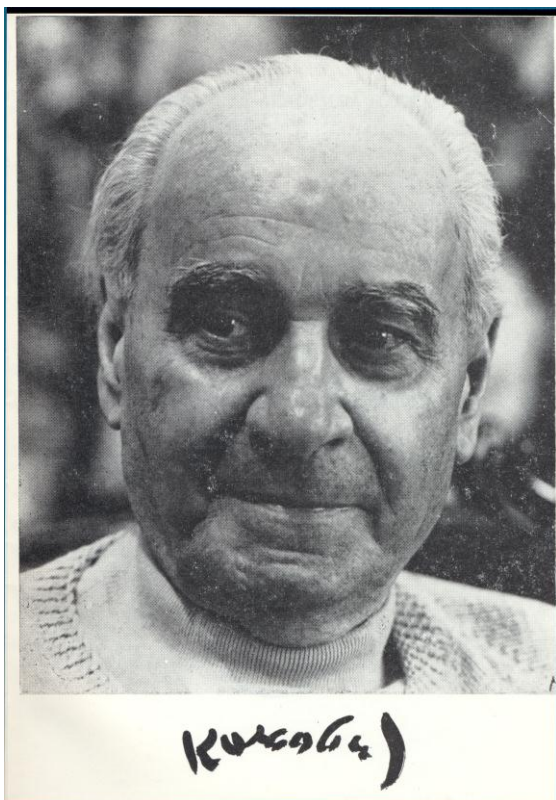

Слика: Сава Шумановић

САВА ШУМАНОВИЋ (1896–1942), познати српски сликар, рођен је у Винковцима, а основну школу завршио је у Шиду. Гимназију је похађао у Земуну и већ 1911. године уписује се на сликарски курс, код професора Исидора Јунга. Сава Шумановић учио се сликарству у Загребу и Паризу. У париском периоду, његов рад досеже пун сјај и пуну снагу, његове слике карактеришу фигуралне композиције у идиличној пејзажној конструкцији. Стварао је под утицајем европског кубизма, експресионизма и поетичког колоризма. Сликао је пејзаже, актове, мртву природу. Због болести, враћа се у Шид, где ствара *Шидски циклус*. Написао је познате књиге о уметности (нпр. *Сликар о сликарству*, *Зашто волим Пусеново сликарство*), а његови најпознатији радови јесу *Доручак на трави*, *Пијана лађа*, *Црвени ћилим*, *Мост на Сени*, *циклус великих платана Шиђанке...* Стрељан је у Сремској Митровици, 1942. године. Иза њега је остало око 1.400 дела. Од 1953. године, његове слике сакупља, чува и излаже **Галерија слика Саве Шумановића** у Шиду, у којој је изложено 417 радова, које је општини даровала уметникова мајка Персида.

У том периоду, стварају и Миленко Шербан и Стеван Боднаров.

У савременом сликарству, током готово читавог XX века, доминирао је **Милан Коњовић** (1898–1993), сликар чији су животни и ликовни пут обележили равница Војводине и родни Сомбор.

Слика: Милаа Коњовић

МИЛАН КОЊОВИЋ (1898–1993), један од најзначајнијих српских сликара у XX веку, школовање је почео у родном Сомбору. Сликаство је учио у Прагу, Бечу и Паризу, а после тога се усавршавао у Минхену, Дрездену и Берлину. Веома значајан период у његовом развоју – као сликара – био је период који је провео у Паризу (1924–1932), где је имао и неколико самосталних изложби. Након тога, враћа се у родни Сомбор. У свом обимном сликарском опусу, пролазио је кроз различите фазе и периоде. Један од најплодоноснијих сликара новијег времена – својим сликарством обележио је готово читав век у ликовној уметности Војводине. Сlike – пејзажи, портрети, композиције, мртва природа и ентеријер, мотиви из његове родне Бачке, израженим колоризмом приказују топлину Војводине. Већина Коњовићевих дела чува се у **Галерији Милана Коњовића** у Сомбору (1.060 дела), отвореној 1966. године, на основу легата који је сликар оставио свом родном граду.

У овом периоду, у сликарству се појављују закасна сецесија и симболизам – Бела Фаркаш (*Farkas Béla*) и Шандор Олах (*Oláh Sándor*) из Суботице, затим оријентализам и историјско сликарство – Павле Јовановић из Вршца, први српски уметник с међународном славом, Франц Ајзенхут из Бачке Паланке, по народности Немац, који представља и део мађарске историје уметности.

Слика: Франц Ајзенхут

ФРАНЦ АЈЗЕНХУТ (EISENHUT FERENCZ, 1857–1903) био је сликар оријенталних и историјских тема, у стилу академског реализма. Рођен је у Немачкој Паланци (данас Бачка Паланка), као припадник тамошњих подунавских Шваба. Матерњи језик био му је немачки, али је течно говорио и мађарски и српски језик. Представља уметнике који су стваралаштвом и животом били повезани с више нација и више држава. Радио је и живео у Будимпешти, у Минхену и у свом родном месту. Уметничко школовање почео је у Будимпешти, а наставио на академији у Минхену. Од 1883. године, путује по Азији и Африци, тражећи инспирацију за своје цртеже. Излаже у Будимпешти, Минхену, Паризу, Мадриду, а радове продаје и у Енглеској. Први велики успех постиже сликом *Смрт Ђул бабе* 1886, за коју – први међу мађарским уметницима – добија Велику златну државну медаљу. Нека од његових значајних дела јесу *Народно весеље у Кавказу* (фонд Галерије Матице српске у Новом Саду), *Пред пресудом и сан* (Национална галерија у Будимпешти). Слика *Битка код Сенте*, која се налази у Сомбору, највећа је слика историјског жанра у Војводини, а настала је поводом Миленијумске прославе 1896. године. Умро је 1903. године.

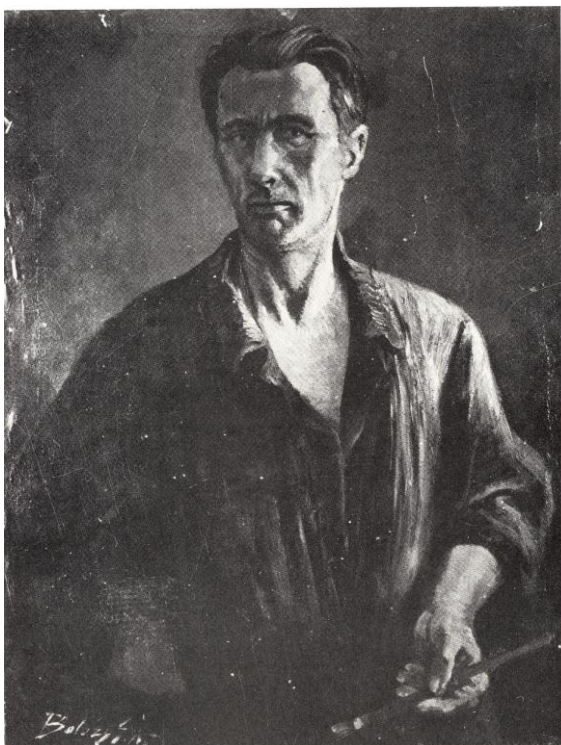
Стипан Копиловић био је буњевачки сликар из Бајмока, представник импресионизма, док је представник постимпресионизма био Јожеф Пехан, Немац из Врбаса. Појављују се и прве академски образоване сликарке – Даница Јовановић из Бешке, Јелена Човић из Суботице, Зуска Медвеђова из Бачког Петровца. Уметници у овом периоду школовали су се у Будимпешти, Минхену, Бечу, Паризу и Прагу, јер код нас још увек није било виших уметничких школа.

Слика: Портрет Зуске Медвеђове

ЗУСКА МЕДВЕЂОВА (ZUZKA MEDVEDOVÁ, 1897–1985), једна од првих словачких сликарки, рођена је у Бачком Петровцу. Први пут се представила на изложби слика и ручних радова у Петровцу 1919. године. Желећи да упише академију, 1921. године одлази у Праг и почиње да похађа школу професора Фердинанда Енгелмилера, познатог пејзажисте. Касније, одлази у Берлин, али пошто је недовољно познавала немачки језик, вратила се кући. Своју прву самосталну изложбу приредила је 1922. године, у згради у којој се данас налази галерија названа по њој. Уписала је студије у Загребу, па се вратила у Праг, где је уписала академију уметности коју је завршила 1929. године. Међу њеним портретима, пејзажима и мртвим природама, налазе се и прикази народног живота и народних ношњи. Њену уметничку заоставштину чува и приказује Галерија Зуске Медвеђове у Петровцу, која је отворена 1. јула 1989. године.

У међуратном периоду, Нови Сад – као нови административни центар – добио је монументална здања у стилу модерне архитектуре, од којих можемо издвојити Соколски дом и Дунавску бановину, рађене према пројектима новосадских архитеката Ђорђа Табаковића и Драгише Брашована. У том периоду, истичу се социјална графика Арпада Балажа (*Balázs G. Árpád*) и каритативни покрет подржавања социјално угрожених талената, Петера Кукаца Нађпатија из Бачке Тополе, Јожефа Тота из Сенте, Андраша Ханђе из Суботице. Петер Кукац Нађпати био је први стваралац у Војводини, чије сликарство су означили епитетом *наивно*, категоријом која се почетком века дефинисала у европском сликарству.

Слика: Портрет Арпада Г. Балажа

АРПАД Г. БАЛАЖ (BALÁZS G. ÁRPÁD, 1887–1981), истакнути графичар, уметничко школовање започео је у Баји, да би касније уписао Уметничку академију у Будимпешти, коју је морао напустити због рата. Дипломирао је 1924. године на Уметничкој академији у Прагу, уз препознатљив утицај кубизма. У Суботици постаје илустратор суботичког дневног листа *Vácszegyei parló* (Бачки дневник), а после тога прелази у Београд и постаје сарадник листова *Време* и *Дечије време*. Са Золтаном Чуком (Csuka Zoltán) 1927. године израдио је више од три стотине портрета тадашњих политичара, друштвених радника и уметника за књигу *Војвођанска галерија*. Од 1926. године посвећује се кубо-експресионизму и социјалним темама. По уметничким дOMETИМА, истиче се циклус илустрација песама мађарског песника Ендреа Адија (*Ády Endre*), настао 1930. године. Велики део његовог стваралаштва чува се у уметничком фонду Градског музеја у Суботици.

Међу уметницима који су снажно одражавали европска струјања и давали специфичне тонове војвођанског поднебља средине и друге половине XX века, истичу се Милан Кечић, Јован Солдатовић, Бошко Петровић, Милан Керац и други.

ЈОВАН СОЛДАТОВИЋ (1920–2005), српски вајар, скулптор, рођен је 1920. године у Черевиху. Његов отац Стеван био је обућар, који је занат завршио у Пешти и који је био веома образован (говорио је три језика, много читао). Када је Јован напунио десет година, породица се сели у Нови Сад, на локацију тадашњег *Малог лимана*. Отац је тврдио да ће тај део града ускоро бити центар града, и стварно, за пет година, недалеко од њихове куће почела је изградња зграде Бановине. Јован је матурирао у гимназији у Новом Саду, а касније је завршио школу за резервне официре у Марибору. После тога, уписује студије архитектуре у Београду. Рат прекида Солдатовићево студирање и он се враћа у Нови Сад. Учесник је НОП-а, по партијском задатку. Био је илегалац. После рата, завршио је Академију ликовних уметности – вајарски смер. Неко време радио је у Београду, али се 1953. године враћа у Нови Сад, где организује ликовни одсек на Вишој педагошкој школи и постаје први професор вајарства. Истовремено, предводи и иницијативу за оснивање сликарских атељеа на Петроварадинској тврђави и међу првима

отвара свој атеље, где ће непрекидно радити, све до своје смрти 2005. године. Најпознатија дела Јована Солдатовића јесу споменик жртвама рације *Породица* (Нови Сад), споменик жртвама рације у Чуругу, споменик стрељаним родољубима у Жабљу, Спомен-парк Сремски фронт, споменик деци жртвама рације *Мајка и дете*, споменик Ђури Јакшићу, итд.

У Суботици, око друштва *Népkör*, окупљали су се Јожеф Ач, Ђерђ Сабо, Габор Алмаши и други.

ЈОЖЕФ АЧ (*ÁCS JÓZSEF*, 1914–1990), сликар, ликовни критичар и педагог, рођен је у Бачкој Тополи, где је завршио основну школу, док је гимназију похађао у Суботици. Краљевску уметничку школу завршио је 1938. године, у Београду. Студије је наставио у истом граду, на Академији ликовних уметности. Радио је као наставник ликовног образовања у разним војвођанским местима (Сента, Бачка Топола, Нови Сад). Бавио се сликарством, графиком, писао је ликовне критике у војвођанском листу *Мађар со* (*Magyar Szó*). С директором Градског музеја у Сенти, Гезом Триполским (*Tripolszky Géza*), 1952. године основао је ликовну колонију у Сенти, која континуирано ради и данас. Пуно времена и енергије уложио је у оснивање и других војвођанских колонија (Бачка Топола 1953, Бечеј 1954, Ечка 1955). По свему томе, Ач представља типични лик војвођанског уметника: цео уметнички век провео је изван гравитационог поља Београда, као водећег културног центра послератне Србије. О његовом стваралаштву сведоче бројне награде и бројна признања.

Од педесетих година XX века, основане су бројне континуиране ликовне колоније у Сенти, Бачкој Тополи, Бечеју, Ечки... Њихова иницијална активност била је приближавање уметности народу. У овој генерацији сликара, поред већ поменутих Милана Коњовића и Јожефа Ача, истичу се још и Миливоје Николајевић, Зоран Петровић, Бошко Петровић, Тивадар Ванјек (*Wanyek Tivadar*), Стојан Трумић, Анкица Опрешник, Милан Керац, Имре Шафрањ (*Sáfrány Imre*), Ђорђе Бошан и други.

Првенствена идеја колонија била је сликање Војводине, пејзажа и људи, да би се касније јавила програмска уметност, са аграрним и привредним мотивима. Осниване су и специјализоване колоније, на пример, за керамичаре у Малом Иђошу (1958), те на Петроварадинској тврђави 1961. године – јединствена радионица за израду уметничке таписерије. Идејни творац био је Бошко Петровић. У Кикинди постоји колонија вајара Терра, а у Суботици – Графички атеље.

Зачетници концептуалне уметности деловали су у групама: група *Бош+Бош* у Суботици – Славко Матковић, Балинт Сомбати (*Szombathy Bálint*), Атила Черник (*Csernik Attila*), Ласло Салма (*Szalma László*), Каталин Ладик (*Ladik Katalin*) и група *Код* у Новом Саду – Славко Богдановић, Јанез Коцијанчић, Мирко Радојчић, Мирослав Мандић и Слободан Тишма.

Већи број вајара у Војводини ради од 1954. године. Поред поментутог Јована Солдатовића, ту су још и Радмила Граовац, Иванка Аћин Петровић и Габор Алмаши (*Almásy Gábor*). Велики утицај на развој вајарства у Војводини имала је изложба Хенрија Мура у Београду, 1955. године. Ана Бешлић и Нандор Гилд (*Nándor Glid*) такође се сврставају у војвођанске вајаре и аутори су више реализованих скулптура у простору. Поменућемо још и Ласла Силађија (*Szilágyi László*), Саву Халугина и Тибора Сарапку (*Szarapka Tibor*), као и словачког уметника Владимира Лабата, који од 1980. године настоји да оствари акустичну форму, тј. синтезу звука и скулптуре – скулптура је музички инструмент. Поред њега, међу војвођанским Словацима, истичу се и следећи уметници: Јан Агарски, Јозеф Клаћик, Павел Чањи, Михаљ Кираљ, Павел Попо и Јан Ступавски.

Светску славу шездесетих година XX века стекла је *Школа наивног сликарства Словака* из Ковачице, у којој се истичу Мартин Јонаш (*Martin Jonáš*), Зузана Халупова (*Zuzana Chalupová*) и Јан Књазовић (*Ján Knázovic*), као и *Уздинска школа наивног сликарства* Румуна, међу којима су најзначајнији Марија Балан (*Maria Bălan*), Анујка Маран (*Anuica Măran*) и Епуре Виорика (*Iepure*

Viorica). Обе школе почеле су да раде захваљујући посвећености сликара Бошка Петровића и Емерика Фејеша.

Слика: Мартин Јонаш

МАРТИН ЈОНАШ (*MARTIN JONÁŠ*, 1924–1996) био је сликар, наивац, најпознатији представник наивног сликарства и један од оснивача школе наивног сликарства из Ковачице. Живео је и стварао у родној Ковачици. Завршио је основну школу и нижу пољопривредну школу. Сликаством се почео бавити 1944. године. Као војник, уређивао је партизанске зидне новине. После повратка из рата и након оснивања *Школе наивног сликарства* у Ковачици, постао је један од њених чланова. Године 1952. први пут излаже у Ковачици, поводом 150 година долазака Словака у Војводину. Централни мотив његових слика јесте човек – ратар. Свака његова слика дочарава догађаје из широке банатске равнице. Ликови на његовим сликама имају гротескно велике руке и ноге, које симболизују посвећеност земљи. Његова поетика јесте једноставна, али је и веома дубока. У својим делима он приказује најдубље истине постојања. Његови пријатељи звали су га *Мајстор Јонаш*. Насликао је више од 2.000 слика које су излагане на више од 300 изложби у скоро педесет земаља света. Поред Војводине, највише је излагао у региону, и у Словачкој. Његов атеље посетиле су многе славне личности из целог света. За свој рад добио је бројне награде и бројна признања. Умро је 1996. године, у Панчеву.

Слика: Зузана Халупова

ЗУЗАНА ХАЛУПОВА (*ZUZANA CHALUPOVÁ*, 1925–2001), сликарка, најпопуларнија наивна сликарка из Ковачице, рођена је у сиромашној занатлијској породици, као Зузана Корењова. Основну школу похађала је у Ковачици и завршила пет разреда. Године 1942. удала се за Адама Халупу. Живели су од виноградарства, пчеларства и земљорадње; нису имали деце. Слика од 1964. године. У почетку, сликала је prizore из живота Словака у Ковачици и

аутобиографске призоре (*Смрт мужа*), али највећа инспирација у стваралаштву била су јој деца. У Њујорку су је назвали – *мама Зузана са хиљаду деце*. Прву самосталну изложбу имала је у Дубровнику 1968. године. Касније је излагала у Бону, Цириху, Копенхагену, Стокхолму, Женеви, Њујорку, Лондону, Бечу, Диселдорфу и другим градовима света. Већину својих слика продала је одмах. Сlike јој се налазе у многим колекцијама и галеријама широм света. О њој се писало у Француској и Немачкој, у часописима која се баве уметношћу. Дела су јој штампана и на УНИЦЕФ-овим честиткама и календарима. Матица словачка доделила јој је одликовање за животно дело – *Ђурило и Методије*, највеће признање из Братиславе, које се додељује успешним Словацима у дијаспори. Сликала је родну Ковачицу, њене људе, обичаје и свакодневне послове. Умрла је 2001. године, у Београду. Сахрањена је у Ковачици.

Слика: Марија Балан

МАРИЈА БАЛАН (MARIA BĂLAN, 1923–2008), сликарка, представница наивног сликарства, родила се у Уздину, где је завршила три разреда основне школе. Међу оснивачима је *Уздинске школе наивног сликарства*, позната у земљи и иностранству. Члан је Академије традиционалних уметности Румуније. Њени радови налазе се у Галерији у Уздину, Музеју наивне уметности у Јагодина, Музеју наивне уметности из Јена (Шпанија) и у бројним приватним колекцијама по целом свету. Излагала је у Њујорку, Вашингтону, Хагу, Београду, Напуљу, Болоњи, Риму, Модени, Мадриду, Загребу, Раковици, Вршцу, Торку, Селеушу, Банатском Новом Селу, Уздину, итд. Током четири деценије, насликала је преко хиљаду слика на којима приказује народне обичаје, пејзаже и сцене из живота сељака. О њој и њеним сликама писали су многи критичари уметности, снимљени су и многи филмови и ТВ репортаже. За свој рад добијала је и бројна домаћа и страна признања. Умрла је 2008. године.

Значајна је колонија у техници сламе у буњевачким селима Таванкуту и Ђурђину, захваљајући двојици ликовних стваралаца и педагога, војвођанских Хрвата – Ивана Јандрића и Стипана Шабића. Прве истакнуте сламарке су Мара Ивковић Ивандекић и Ката Рогић, сестре Милодановић, а истакнуте наивне сликарке Буњеваца – Хрвата јесу Марга Стипић и Цилика Дулић Касиба. Галерија наивних сликара у Ковачици основана је 1955. године, а 1970. године – на иницијативу истакнутог наивног сликара из Шида Илије Босиља Башичевића који је даровао своја дела – основана је галерија Илијанум.

КЊИЖЕВНОСТ У ВОЈВОДИНИ

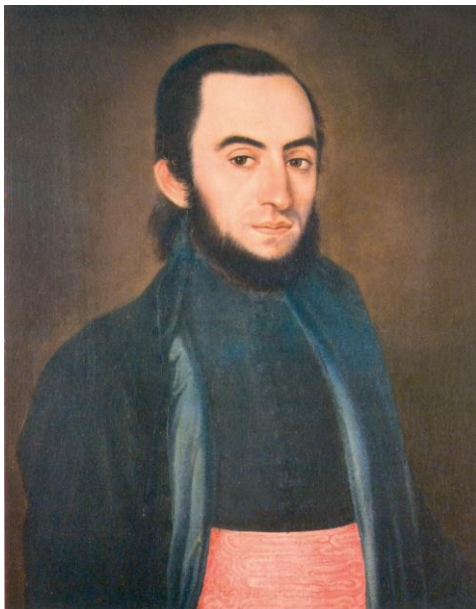
Књижевност Војводине јесте мултинационална, мултијезичка и мултикултурална. У њој се прожимају и укрштају многе националне књижевности – српска, хрватска, мађарска, словачка, румунска, русинска, ромска...

После Велике сеобе Срба (у XVII и XVIII веку), нова средишта српске културе формирају се у Сентандреји и Сремским Карловцима.

Византијско наслеђе српске књижевности најпре уноси писац Гаврил Стефановић Вецловић, као и песник, калиграф, бакрописац, издавач и штампар Захарије Стефановић Орфелин који је покренуо *Славеносербски магазин* (1768), први часопис у српској књижевности.

ЗАХАРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ ОРФЕЛИН (1726–1785), истакнути српски песник, историчар, бакрорезац, гравер, калиграф, писац уџбеника, рођен је у српској породици у Вуковару, 1736. године. Био је успешан као сликар, калиграф и бакрорезац. Урадио је више дела у бакрорезу, а на једном од њих представио је Светог Саву. За члана Уметничке академије у Бечу изабаран је седамдесетих година XVIII века. Као песник, Орфелин је најзначајнија појава у поезији у XVIII веку. Написао је десетак дужих песама, од којих је најзначајнија *Плач Србији* (1761). У тој песми, Србија жали за некадашњим сјајем средњовековне државе и критикује сународнике који заборављају свој национални идентитет. Орфелин је аутор првог српског буквара из 1767. године, по којем су училе бројне генерације деце. Аутор је и првих уџбеника латинског језика. Његово најопсежније дело јесте *Житије Петра Великог* (1772). Такође, написао је и први српски *Вечити календар*, где – уз стандардне календарске податке – даје и обимно поглавље о астрономији. Запазио је и значај лековитог биља и написао (недовршену) књигу *Велики српски травник*, у којој је обрадио око пет стотина биљака, стављајући уз сваку латински и народни назив – с подацима о лековним дејствима и терапијама. Умро је у Новом Саду, 1785. године.

Према својим класицистичким назорима, централно место касније заузима свештеник и талентовани песник Лукијан Мушицки, познат као сарадник Вука Караџића, Доситеја Обрадовића и Јернеја Копитара (на лингвистичком пољу).

Слика: Лукијан Мушицки

ЛУКИЈАН МУШИЦКИ (1777–1837), српски песник и владика, основну школу учио је у родном Темерину, а гимназију – у Новом Саду и Сегедину. Након тога, завршио је права и филозофију у Пешти. По завршеним студијама, постао је администратор митрополијске канцеларије у Карловцима, наставник богословије, а након тога се закалуђерио и постао архимандрит Манастира Шишатовца. Од 1828. године до смрти био је владика Карловачког владичанства, са седиштем у Плашком. У Војној крајини постојале су школе с наставом на немачком, а он је

отворио прве школе с наставом на српском језику. Основао је и Богословску школу у Карловцу, где је предавао науку. Мушицки је био један од најобразованијих писаца свог времена. Поред грчког и латинског језика, говорио је и неколико европских језика и познавао је дела песника античког и новог доба. Мушицки је покушавао да архаичан старословенски језик – који није имао књижевне традиције – прилагоди новим тенденцијама. Покушао је да, независно од народне песме, створи нове ритмичке облике. Живећи у доба Вукове реформе језика и правописа, Мушицки се бавио и питањем језика. Он је за слово **ј** и уноси у српску азбуку слово **ђ**, изјашњава се за народни језик, али – као црквени човек – он је и за рускословенски: *Словенски, сербски језик – два су пута, к једној цели воде нас* – говорио је. Он се залагао да рускословенски језик треба да остане језик цркве и науке, а народни језик да буде за народ и популарну књижевност. Написао је четири књиге лирских песама родољубивог, моралног и дидактичког садржаја. Он пева о карактеру, родољубљу, даје моралне поуке младом нараштају. Умро је у Карловцима, 1837. године.

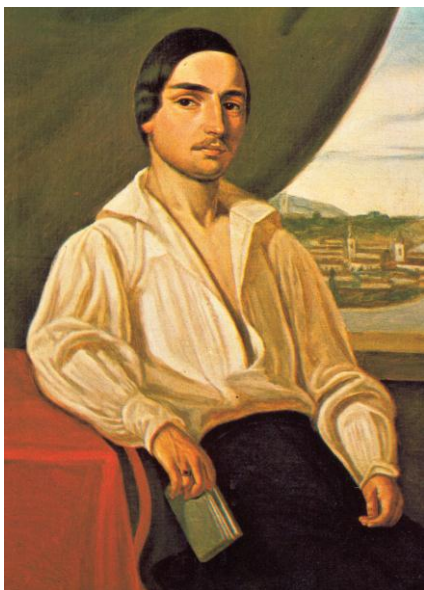
Класицизму припадају и дела Јована Стерије Поповића, песника, романсијера и драмског писца, који је оставио неизбрисив траг у српској драми.

Познати су и комедиограф Коста Трифковић, као и др Симеон Пишчевић, историчар, који је својим мемоарима инспирисао многе песнике и књижевнике за стварање њихових капиталних дела.

Појавом и делом Доситеја Обрадовића, српска књижевност у Војводини у XVIII веку стиче обележје модерне књижевности. Био је велики ерудита, путник, познавалац језика. Књижевно-просветитељски рад, на широком плану и на новим основама, започео је делима *Писма Харалампвију* и *Живот и прикљученије*.

Прва жена песник била је Милица Стојадиновић Српкиња из Врдника. Велики романтичарски песник Бранко Радичевић, својим делом *Песме* (1847), уз Вука Караџића, Његоша и Ђуру Даничића, остварио је триумф Вукове реформе народног језика.

МИЛИЦА СТОЈАДИНОВИЋ СРПКИЊА (1828–1878), српска књижевница, образовала се углавном сама, учећи стране језике и пишући. Рођена је у сремском селу Буковцу, као ћерка сеоског свештеника у Врднику. Живела је сеоским животом и била је поносна на то. Страсно је читала и писала. Објављивала је песме већ у тринаестој години. Била је жарки родољуб и поздравила је пламен који је 1848. године захватио целу стару Европу, као прву светлост младе слободе српске. Од 1848. године, њено име се појављује у српским листовим и часописима оног доба. Њене песме објављене су у три књиге: 1850, 1855. и 1869. године. Вук Стефановић Караџић волео ју је као своје дете и називао ју је *моја кћи из Фрушке*. Када је упознао лепу, младу и талентовану Милицу, Његош је рекао: *Ја појета, она појета, да нијесам калуђер, ето кнегиње Црној Гори!* Кнез Михаило био јој је одан пријатељ и заштитник, а ценили су је и Љубомир Ненадовић, Иван Мажуранић, Јован Суботић и други знаменити ствараоци тог времена. Милица Стојадиновић оставила је трајни спомен својим песничким дневником *У Фрушкој гори*, писаним 1854. године и издатим у три свеске. Била је сарадница многих часописа и прва жена – ратни извештач. Њену репортажу, под насловом *Срце и барикаде*, из Београда који је 1862. године био поприште ратних сукоба, објавио је *Маджарски дневник* исте године. Пред крај живота, напустивши Врдник, прелази у Београд, где је и умрла, потпуно заборављена и у крајњој беди. Кости су јој 1905. године с Ташмајданског гробља пренете у Пожаревац, где јој је живео брат. У Врднику јој је постављен споменик, 1905. године, поред Манастира Сремска Раваница. Сваког октобра, Милицу у част, одржава се песничка манифестација *Милицу у походе*. Ова манифестација одржава се неколико дана и има програме у Новом Саду, Буковцу (где је рођена) и Врднику (где је живела). У оквиру програма, од 1994. године, додељује се и престижна књижевна награда за поезију – *Милица Стојадиновић Српкиња*, коју додељује Завод за културу Војводине за комплетан књижевни опус.

Слика: Портрет Бранка Радичевића

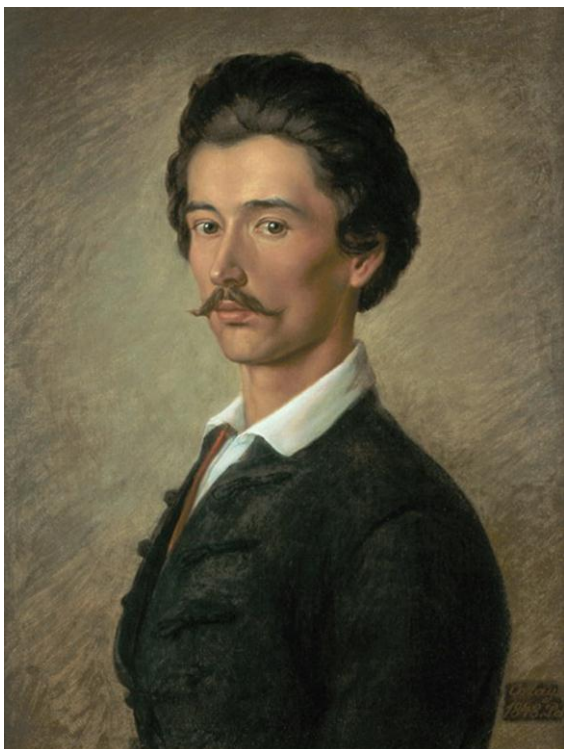
БРАНКО РАДИЧЕВИЋ (1824–1853), српски романтичарски песник, уз Ђуру Даничића, био је најоданији следбеник реформе Вука Караџића и увођења народног језика у књижевност. Рођен је у Славонском Броду, 1824. године, у породици богатог вуковарског трговца. Крштено име му је било Алексије. Пред објављивање своје прве књиге, промениће своје име у Бранко. Породица му се 1830. године преселила у Земун, где он завршава српску и немачку основну школу. Гимназију је уписао у Сремским Карловцима, месту које је – уз Стражилово – имало снажан утицај на Бранкова каснија дела, од којих су најпознатија *Ђачки растанак*, где је опевао Фрушку гору, ђачке игре и несташлуке. Након шест разреда у Сремским Карловцима, седми и осми разред завршио је у Темишвару, где му је отац, тада чиновник, био премештен. Године 1843. уписао је студије права у Бечу, али након три године студија одустаје од факултета. Тада је ступио у круг пријатеља и сарадника Вука Караџића. Своју збирку, под називом *Песме*, написао је на народном језику. Бранко Радичевић писао је љубавне и родољубиве песме. Прве стихове написао је док је похађао Карловачку гимназију. Прву књигу песама објавио је у Бечу, на чистом народном језику, у духу модерног европско-романтичарског песништва. Због револуције која је захватила Хабзбуршку монархију, Радичевић је напустио Беч и живео по разним местима у Срему. С Бранком Радичевићем, у националну књижевност први пут ушле су песме са изразито лирским мотивима и расположењем. Те песме певале су о радости и лепотама младости. Ипак, многе од својих песама (нпр. *Кад млидијах умрети*, *Туга и опомена* или *Ђачки растанак*) писао је као елегике – тужне песме. У време револуције, разболео се од туберкулозе. Вратио се у Беч 1849. године и уписао студије медицине, али је наставио да се бави писањем, те је 1851. године објавио је још једну збирку песама. Преминуо је 1853. године у Бечу. Постхумно, збирку песама објавио је његов отац 1862. године. Испуњена му је жеља и године 1883. године његови остаци пренети су из Беча на Стражилово.

У Војводини су рођени и познији песници српског романтизма: Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић и Лаза Костић.

Слика: Јован Јовановић Змај

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ (1833–1904), лекар, песник, књижевник, уредник, рођен је у Новом Саду, у угледној племићкој породици. Прадеда му је био Цинцар, бакалин, крчмар, целебџија, трговац храном и бродовласник, који је од 1753. године живео и пословао у Новом Саду. Деда му је стекао племићку титулу, а отац Павле био је сенатор, па градоначелник Новог Сада. Основну школу Јован је похађао у Новом Саду, а гимназију у Новом Саду, Халашу и Пожуну. Још као гимназијалац, почео је да пише песме. После завршене гимназије, по очевој жељи, уписао је студије права у Пешти, а студирао је још и у Прагу и Бечу. Међутим, био је наклоњен природним наукама и то ће касније превладати, те ће завршити медицину. За његово књижевно и политичко образовање посебно је значајан је боравак у Бечу, где се упознао с Бранком Радичевићем, који је био његов највећи песнички узор. За време гимназијског школовања, а потом и студија, упознао је прво мађарску, после и немачку књижевност. Бавио се тада и превођењем на српски језик песама Шандора Петефија, Јаноша Арања и дела Имреа Мадача. На његов књижевни рад снажно је утицало дело Шандора Петефија, али је пронашао и властити књижевни израз. Због заслуга, 1867. године изабран је за члана Кишфалудијевог друштва – друштва књижевника Мађарске. Године 1889, с богатим културним садржајима, то друштво обележило је четрдесетогодишњи Змајев песнички рад. Одржавао је везе с Јаношом Арањом и Мором Јокаијем. Међу његова најбоља остварења сврставају се песме из збирки песама *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци*. Велики број његових шаљивих дечјих песама, штампаних у разним листовима и часописима, изашао је у два издања целокупних дела: *Певанија*, *Друга певанија*. Јован Јовановић Змај је први писац у српској књижевности који је писао песме за децу; ризница *Смиље* садржи песме са богољубивим и родољубивим темама, које су прави дар српској књижевности за децу. Писао је до своје смрти. Умро је 1904. године, у Сремској Каменици, где је и сахрањен.

Слика: Портрет Петефи Шандора

ШАНДОР ПЕТЕФИ (*PETŐFI SÁNDOR*, 1823–1849), мађарски песник, рођен је као Александар Петровић. Отац му је био Иштван Петровић, мајка Марија Хрузова. Крштен је у евангелистичкој цркви, а у крштеницу је уведено име на латинском – *Alexánder Petrovics*. Петефи му је уметничко име, које је почео да користи 1842. године, када је тим именом потписао своју песму – *У својој домовини*. Без обзира на порекло, Шандор Петефи имао је изражен мађарски национални осећај. Песме је почео да пише и објављује још као гимназијалац. Након гимназије, упркос очевом противљењу, креће на пут, лута, држи часове. Да не би био никоме на терету, пријављује се у аустријску војску, али се убрзо разбојева и бива отпуштен. Након тога, опробао се и са глумом и једно време радио је као глумац путујућег позоришта. Стигао је тако и до Пеште, где је нашао издавача за своје песме и добио посао уредника новина. У том периоду, написао је своје најпознатије песме. Године 1846. објавио је своју прву збирку песама и тиме му се отвара пут ка широј јавности и слави. Те исте године, жени се с Јулијом Сендреи којој посвећује многе песме. Имали су једног сина – Золтана, који се родио 1848. године, мање од годину дана пре песникове смрти. Према предању, на дан избијања устанка, 15. марта 1848. године, Јулија Сендреи окачила је песнику на одело прву мађарску кокарду, симбол револуције, коју је сашила на узор париске народне тробојке. Тог дана Шандор Петефи написао је и своју познату песму *Песму нације* (*Nemzeti dal*). Касније се придружио револуционарној војсци. Петефи је највероватније погинуо 1849. године, у бици код Шегешвара, мада је исправније рећи да му се ту изгубио сваки траг. Најпознатије песме Петефија, поред поменуте *Песме нације* (*Nemzeti dal*), јесу и *Крчма* (*Kocsma*), *Бићу дрво* (*Fa leszek ha...*), *Једна мисао ме прогања* (*Egy gondolat bánt engemet...*), те поеме *Витез Јован* (*János Vitéz*), *Апостол* (*Apostol*), *Вински подрум* (*A borozó*), као и роман *Крвниково уже* (*A hóhér kötele*). Његова поезија имала је велики утицај на песнике из Војводине Јована Јовановића Змаја и Ђуру Јакшића. Данас, на стотину школа, улица, широм Мађарске, и околних држава где Мађари живе у већем броју, носе његово име.

Слика: Портрет Арањ Јаноша

ЈАНОШ АРАЊ (ARANY JÁNOS, 1817–1882), мађарски песник, преводалац, критичар, историчар књижевности и – поред Шандора Петефија – најзначајнији представник народњачког правца у мађарској књижевности XIX века. Детињство је провео у сиромаштву, упознајући се са усменим предањима, народним причама, легендама, што ће касније одредити његов песнички пут. Школовао се у Дебрецину. Читавог живота борио се са сиромаштвом. Кратко време, као и његов добар пријатељ Петефи, био је путујући глумац, а желео је да постане вајар или сликар. Био је свестран и образован аутор. Познавао је људску психу и у својим делима креирао је богат унутрашњи живот својих јунака. Прво велико дело написао је 1845. године – *Изгубљени устав (Az elveszett alkotmány)*, сатиричан еп у хексаметрима. Међу најпознатијим делима су му трилогија, еп о народном јунаку, Миклошу Толдију – *Толди (Toldi)*, *Толдијева љубав (Toldi szerelme)*, *Толдијево вече (Toldi estéje)*. Овај еп на српски језик превео је Јован Јовановић Змај. Арањ је познат и по историјским баладама (*Божији суд, Агнеза (Ágnes asszony), Велшки барди (Walesi bárdok), Краљ Ладислав V (V. László)*). Писао је и песме из народног живота, у којима је опевао носталгију човека за природом и једноставношћу. Његова дела заузимају значајно место у развоју мађарске књижевности, јер је доба стварања националне државе помогао стварању националне књижевности. Тежио је спајању народне књижевности и високих уметничких вредности.

Лаза Костић, доктор права, полиглота, врстан зналац дела Шекспира, естетичар и филозоф, написао је једну од најлепших песама целокупне српске књижевности – *Санта Марија дела Салуте*. Романтичар, с реалистичким елементима, Јаков Игњатовић оснивач је грађанског романа. Његова главна дела јесу: *Милан Наранџић (1860)*, *Трпен-спасен (1874)*, *Васа Респект (1875)* и *Вечити младожења (1878)*. Драгоцени су његови мемоари, објављени тек 1966. године. Јован Грчић Миленко један је од најзначајнијих песника шездесетих и седамдесетих година XIX века. У својим песмама, певао је о лепоти природе, о фрушкогорском пејзажу, о свакодневном сеоском животу, а писао је и љубавне и елегичне песме.

Слика: Лаза Костић

ЛАЗА КОСТИЋ (1841–1910), српски књижевник, песник, адвокат, новинар, рођен је 1841. године у Ковиљу у Бачкој, у војничкој породици. Основну школу учио је у месту рођења, гимназију је завршио у Новом Саду, Панчеву и Будиму, а права и докторат права – на Пештанском универзитету. Почео је да ради као гимназијски наставник у Новом Саду, а затим постаје адвокат, велики бележник и председник суда. То трајало око осам година, а потом се – све до смрти – искључиво бавио књижевношћу, новинарством, политиком и јавним националним пословима. Двапут је био хапшен и затваран у Пешти: први пут због лажне дојаве да је учествовао у убиству кнеза Михаила, те други пут због борбеног антиаустријског говора у Београду, на свечаности приликом проглашења пунолетства кнеза Милана. Кад је ослобођен, у знак признања, био је изабран за посланика Угарског сабора. Као политички човек и јавни радник, Костић је снажно утицао на српско друштво свога времена. Он је био оснивач и вођа Уједињене омладине, покретач и уредник многих књижевних и политичких листова, интиман сарадник Светозара Милетића. Књижевни рад Лазе Костића био је веома плодан и разноврстан, а чине га око сто педесет лирских и двадесетак епских песама, балада и романи, три драме (*Максим Црнојевић*, *Пера Сегединац*, *Ускокова љуба или Гордана*), студија о лепоти, полемичка књига о Змају, полемички чланци, предавања, скице и фељтони. Најзначајни су преводи дела Вилијама Шекспира. У прози је написао и неколико приповедака (*Чедо вилино*, *Махараджа*, *Мученица*). Од многих сјајних песама које је написао, као најпознатије могли бисмо навести програмску песму *Међу јавом и међ сном*, као и *Санта Мариа дела Салуте* – једну од највреднијих лирских песама српске уметничке књижевности. Умро је у Бечу, 1910. године.

ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ (1822–1889), романописац и прозни писац, рођен је у Сентандреји. Основну школу завршио је у Сентандреји, а гимназију у Вацу, Острогону и Пешти. Потом, уписује Правни факултет у Пешти, али због сукоба с професорима, напушта студије и добровољно одлази у хусаре. Касније је завршио права у Кечкемету. Кратко време био је адвокат, али чим је избила револуција 1848, учествовао је на страни Мађара против Беча, због чега је после слома револуције морао прећи у Београд, где је живео као новинар. Потом је путовао по свету. Након три године путовања, почиње активно да учествује у јавном животу војвођанских Срба. Био је уредник *Летописа Матице српске* од 1854. до 1856. године, затим народни секретар у Карловцима и велики бележник у Новом Саду. Када је народна странка повела заједничку политичку борбу с Мађарима против Беча, Игњатовић је активно учествовао у тој борби и два пута биран је за посланика. Када је народна странка напустила Мађаре, Игњатовић – супротно већини Срба у Војводини – остаје доследан пријатељ Мађара и поборник српско-мађарског споразума. Због тога је нападан као „мађарон” и то га је пратило све до смрти. Своју књижевну

делатност развио је дошавши на место уредника *Летописа Матице српске*. Написао је више патриотско-историјских романа и приповедака, који су се свиђали ондашњој српској публици, али – према мишљењима критичара – немају праве књижевне вредности. Много је обимнији и значајнији његов рад на социјалном роману. Он је творац реалистичког друштвеног романа у Срба. Његови најбољи романи јесу: *Чудан свет*, *Васа решпект*, *Вечити младожења*, *Стари и нови мајстори* и – последњи и најобимнији – *Патница*. У осталим својим романима и приповеткама, Игњатовић такође слика савремени живот српског друштва у Војводини. Изабран је за дописног члана Српске краљевске академије 1888. године. Умро је у Новом Саду, 1889. године.

ЈОВАН ГРЧИЋ МИЛЕНКО (1846–1876), српски песник и доктор медицине, рођен је у Черевиху, у Срему. У Черевиху је завршио основну школу, па немачку основну школу у Петроварадину, нижу гимназију у Новом Саду, вишу гимназију у Сегедину и Пожуну. У Бечу је почео да учи медицину, али се разболео, те је напустио студије. Име Миленко додао је сам себи, по имену девојке Милене коју је једино истински волео. Јован Грчић песнички се развијао као сви млади песници новог нараштаја. Био је занесен Бранком Радичевићем, с којим је имао доста заједничких црта. Преводио је немачке песнике (Гетеа, Шилера, Хајнеа), писао је сентименталне приповетке. Писао је патриотску, љубавну и епску лирику. Такође, писао је патриотске песме. Уочљиво боље су му љубавне песме, у којима се изражава његова мека, блага, нежна, осетљива и поетска душа. Најбоље песме – које је он најмање ценио и које је називао *простим песмама* – јесу оне у којима је истакао свој песнички идеал – приближити се што више животу и природи. Ту је певао о цвећу, птицама, селу, о Фрушкој гори. Тон је срдчан и те песме имају неку интимну ноту. Грчић је песник који није имао времена да се развије, али је у својим песмама показао лепе песничке особине – живо осећање за природу, осетљивост, искреност и интимност, као и смисао за лепоту у обичном животу. Разболео се од туберкулозе, вратио се мајци, која га је сместила у шумску тишину Беочинског манастира, где је и умро 1875. године, у својој 28. години.

У Војводини је рођен још један веома значајан представник српског реализма – Стеван Сремац. Његова позната дела јесу *Поп Ђира и поп Спира*, *Ивкова слава*, *Зора Замфирова*. Највећи део живота провео је у Београду и Нишу.

Књижевност у Војводини у ХХ веку пролазила је кроз различите епохе, које су одређивале и правац којим су ишли књижевници. Међуратни период обележен је политичким, друштвеним и економским кризама, новим тоталитарним политичким покретима што је књижевницима тог времена стварало тескобу с којом су се носили, враћајући се у прошлост путем националног романтизма или тражећи потпуно нове путеве, одбацујући било какве традиције.

Војвођанској традицији српске књижевности припадају познати аутори српске модерне – Вељко Петровић и Исидора Секулић, који су већи део свог живота провели у Београду.

Слика: Вељко Петровић

ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ (1884–1967), песник, есејист и приповедач, рођен је у Сомбору. Отац му је био сомборски катихета, који ће се касније замонашити и добити име Герасим и предаваће у Богословији у Сремским Карловцима. Вељко је завршио гимназију на мађарском језику, у родном Сомбору. После тога, иде у Будимпешту на студије права. Прве песме објавио је 1905. године. У пролеће 1906. године, у Будимпешти, почео је да уређује месечник на мађарском језику *Кроација (Croatia)*, у чијем поднаслову стоји *Хрватско-српска социополитичка економска и књижевна месечна ревија*. Још као млад, почео је да живи у Београду и ради као дописник новосадског листа *Браник*. У првом светском рату учествовао је као добровољац. С војском се повукао из Србије 1915. године. Прешавши Албанију, упућен је у Женеву, у новинарско-пропагандни биро Југословенског одбора. Након тога, био је референт у одсеку Министарства просвете за Бачку, Банат и Барању у Новом Саду. Премештен је у Министарство просвете у Београд, на место шефа Кабинета министра. У то доба, одржавао је везу с многим угледним српским књижевницима, као што су били Јован Дучић, Алекса Шантић, Милош Црњански и Милан Кашанин. Током Другог светског рата, једно време био је у логору у Бањици. Након ослобођења, био је управник Народног музеја у Београду до 1962. године. Био је члан САНУ и председник Матице српске. Његова књижевна дела карактеристишу патриотизам и жал за минулим временима. Писао је песме, приповетке и есеје. Најпознатија његова дела јесу: *Родољубиве песме*, *На прагу*, *Буња*, *Салашар*, *Препелица у руци*, *Бацко и његова сестра*, *Варљиво пролеће* и *Померене савести*. Бавио се изучавањем новије српске уметности, а нарочити интерес показао је за војвођанску уметност XVIII и XIX века. Умро је у Београду, 1967. године. Установљена је награда *Вељкова голубица* (2007), која се додељује за свеукупно приповедачко дело савременог писца на српском језику. Награда се додељује сваке године, на манифестацији *Вељкови дани* у Сомбору.

Слика: Исидора Секулић

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ (1877–1958), књижевница, преводитељка, путописац, књижевна критичарка, педагошкиња, академкиња, рођена је у бачком селу Мошорину. Детињство је провела у Земуну, Руми и Новом Саду. Школовала се у Новом Саду (Виша девојачка школа), Сомбору (Српска препарандија) и Будимпешти (Виша педагогијум). Докторирала је 1922. године у Хајделбергу. Радила је као наставница у Панчеву, Шапцу и Београду. Дужим боравцима у Енглеској, Француској и Норвешкој продубила је знање класичних и модерних језика. Писала је есеје и објављивала преводе у многим часописима. Била је посвећена лепоти написаних речи. Још за живота, стекла је уважавање као најобразованија и најумнија Српкиња свога времена. Сматрала је говор и језик културном смотром народа. Писала је о Бранку Радичевићу, Ђури Јакшићу, Лази Костићу, Петру Кочићу, Милану Ракићу, Вељку Петровићу, Иви Андрићу, Момчилу Настасијевићу и другима. Прву књигу *Сапутници* објавила је 1913. године. С пута по Скандинавији настала су *Писма из Норвешке*, која се сврставају у врхунско дело путописне литературе. Главно приповедачко Исидоре Секулић јесте *Хроника паланачког гробља*. Пензионисана је 1931. године, изабрана је за дописног члана Српске краљевске академије 1939. године, а за редовног члана Српске академије наука 1950. године – као прва жена академик. Умрла је 1958. године, у Београду.

Велика књижевна остварења дали су песникиња и филолошкиња Аница Савић Ребац и приповедач и историчар уметности и књижевности – Милан Кашанин. Своја модерна и авангардна песничка дела писао је и Тодор Манојловић. Антиратну поезију писао је рано преминули Душан Васиљев (*Човек пева после рата* и друге песме).

Такође, модеран, авангардни и експресионистички песник и књижевник био је и Милош Црњански, рођен у Чонграду.

Посебан печат међуратној књижевности дао је Душан Васиљев, који је живео свега 24 године. Са 17 година, као аустроугарски војник на италијанском фронту, тешко је оболео од маларије. Његова песма *Човек пева после рата* један је од најјачих апела за мир у целокупној историји књижевности на овом подручју.

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ (1893–1977), песник, приповедач, романописац, есејиста, драматичар и публициста, рођен је у Чонграду, у осиромашеној грађанској породици. Милошев отац Тома

био је нижи чиновник (општински бележник), који је због свог темпераментног заступања српске мањинске политике прогнан из Баната у Чонград. Мајка Марина била је родом из Панчева. Црњански је одрастао у Темишвару, где је завршио српску вероисповедну школу. Матурирао је у темишварској гимназији, код католичких фратара пијариста. Према властитим речима, био је осредњи ђак до очеве смрти (до петог разреда гимназије), а тада је решио да убудуће буде међу најбољима и то је остварио. Одлази у Опатију, а потом у Ријечку експортну академију. У Ријечи је играо и фудбал у клубу *Викторија*. Године 1913. уписао је студије историје уметности и филозофије у Бечу, а дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1922. године. Учествовао је у Првом светском рату. У међуратном периоду, радио је као професор, новинар, и аташе за штампу у посланствима Краљевине Југославије у Берлину и Риму. Од 1941. године, био је у емиграцији у Лондону и радио је као службеник при југословенској влади у егзилу. У Југославију се вратио крајем 1965. године. Прве своје песме и приповетке објавио је у сомборском *Голубу*, још 1908. године. Двадесетих година пише своја значајна дела – *Маска*, *Лирика Итаке*, *Света Војводина*, *Приче о мушком*, *Дневник о Чарнојевићу*, *Писма из Париза*, *Сеобе*. У емиграцији, објављује другу књигу *Сеоба*, поему *Ламент над Београдом*. Свој последњи роман – *Роман о Лондону* – објављује 1971. године. Књижевни опус Милоша Црњанског сврстава се међу најзначајније опусе у српској књижевности XX века. Дела су му превођена на многе језике (енглески, француски, шпански, немачки, фламански, руски, мађарски, пољски, чешки, словачки, румунски и друге). Умро је у Београду, 1977. године.

Слика: Ендре Ади

ЕНДРЕ АДИ (ADY ENDRE, 1877–1919), мађарски песник, лиричар, новинар, потомак старе ердељске породице. Основну школу завршио је у родном Ерминдсенту, док је гимназијско образовање стекао у Нађкарољу и Зилаху. Две године слушао је право у Дебрецину и Будимпешти, па се запослио као чиновник у суду, а касније – у приватној адвокатској канцеларији. Бунтовнички темперамент вукао га је из живота свакодневнице, те одлази у Париз, где га живот у том великом граду усмерава на песничке стазе. Године 1905. излази збирка песама *Нове песме (Új versek)*, у којој се налазе незаборавни стихови овог песника. Од свих мађарских песника, он је највише спомињан и највише нападан. Његова поезија

обухватала је главне сегменте људског постојања. Био је велики патриота, волео је своју земљу, али и целу Европу. У последњој књизи *На челу поворке мртвих (A halottak élén)*, која је објављена 1918. године, открива дивље дубине, говори о дубокој резигнацији, о мртвачком покрову и сенци рата, која прети мађарском народу. Преводили су га Данило Киш и Мирослав Крлежа. Некролог поводом његове смрти написао је и Милош Црњански. Умро је у Будимпешти, 1919. године. Многи војвођански градови имају улицу с његовим именом.

Слика: Деже Костолањи

ДЕЖЕ КОСТОЛАЊИ (KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, 1885–1936), књижевник, преводилац, новинар, рођен је у Суботици, где је почео своје школовање. Гимназију је завршио у Сегедину. Отац му био је директор гимназије у Суботици. Студије је наставио у Будимпешти, где се дружио са знаменитим мађарским књижевницима. Прву песму *Један гроб* објавио је 1901. године, прву збирку песама *Између четири зида* – 1907, док је прву награду освојио 1910. године, са збирком *Жалбе лошег детета*. Од 1904. године бави се новинарством. У почетку, писао је за суботичке листове, а касније је радио као сарадник часописа *Pesti Napló (Пештански дневник)*. Био је главни и одговорни уредник часописа *Nyugat (Запад)*. У периоду од 1908. до 1910. године путовао је по Европи. У пролеће, 1909. године, посетио је Београд и своје утиске објавио је у два кратка путописа – *Београдски дневник* и *Српски мозаик* у часопису *Élet (Живот)*. Касније их је објединио и објавио у књизи под насловом *Масило*. Ипак, за њега је родни град био највећа инспирација. Многи његови романи, од којих је најпознатији *Шева (Pacsírta)*, *Златни змај (Aranysárkány)* и део приповедака из *Корнел Вечерњи (Esti Kornál)* воде порекло из његових суботичких дана. Године 1926. објављује роман *Слатка Ана (Édes Anna)*. Почине да пише тзв. слободне песме, објављене у збирци *Голишави (Meztelenül)*. Први знаци болести (рак грла) појавили су се у лето 1933. године. Две године након тога, објавио је збирку песама *Полагање рачуна (Számadás)*. Умро је у Будимпешти, 1936. године.

У Суботици, његово име носе позориште и гимназија за талентоване ученике, а сваке године одржавају се *Дани Дежеа Костолањија*.

GEZA ČAT (CSÁTH GÉZA 1887-1919), pravo ime mu je Jožef Brenner mlađi (Ifj. Brenner József), mađarski novelist, lekar, muzički kritičar i rođak Dežea Kostolanjija. Bio je talentovan za sve umetnosti, ali je svetsku slavu stekao svojim novelama. U Subotici je završio Gimnaziju, a u Budimpešti Medicinski fakultet. Po zanimanju je bio neuropsihijatar i zajedno sa čuvenim psihijatrom Šandorom Ferencijem među prvima je prihvatio Frojđovu psihoanalitičku teoriju, o kojoj je objavljivao i naučne radove. Rođen je u porodici subotičkog advokata, koji je od 1902. obavljao funkciju javnog tužioca grada Subotice. Jožef Brenner stariji je svoj uticajan položaj koristio i da podstiče razvoj kulturnog i muzičkog života grada, pa je Čat od detinjstva bio okružen muzikom i izvanredno je svirao violinu. Prve muzičke kritike i novele objavio je 1903., sa svega 16 godina. Rano je prepoznao značaj mađarskih kompozitora Bele Bartoka i Zoltana Kodalja i podržao njihovo istraživanje autentične narodne muzike, pre svega mađarske, ali i okolnih naroda. Kao novelist i muzički kritičar sarađivao je sa vodećim budimpeštanskim dnevnim listovima, kao i sa uticajnim modernističkim časopisom *Njugat* (Nyugat). U njegovim književnim delima prepliću se naturalizam, simbolizam i secesionizam, a kasnije i psihoanaliza. Zbirke novela su mu: *Čarobnjakov vrt* (*A varázsló kertje*), *Podsučevi i ostale pripovetke* (*Az albíróék és egyéb elbeszélések*), *Popodnevni san* (*Délutáni álom*), *Kolačar Šmit* (*Schmit mézeskalácsos*) i *Muzičari* (*Muzsikusok*); posthumno su objavljeni njegovi dnevници i pisma. Napisao je i nekoliko stotina muzičkih kritika, koje oslikavaju kulturni i muzički život Budimpešte i Subotice na početku dvadesetog veka. Umro je u Kelebiji 1919. godine, u 32. godini.

Слика: Емил Петровић

ЕМИЛ ПЕТРОВИЋ (*EMIL PETROVICI*, 1899–1968), дијалектолог и лингвиста, основну школу завршио је у родном Торку. Гимназију је завршио у Брашову и Араду, а Препарандију у Орадеи (Румунија), да би 1919. године дипломирао на Филолошком факултету у Клужу. У Паризу је наставио студирање француског језика, лингвистичке географије, експерименталне фонетике и славистике. После се вратио у Клуж и постао универзитетски професор. Доктор филологије постао је 1930. године. Аутор је бројних студија из области дијалектологије и истраживања фолклора. Његово најважније дело јесте *Атлас румунске лингвистике*, за које је спровео више истраживања на терену између 1929. и 1938. године, на основу упитника који је садржао 4.800 питања. Истраживања је спроводио у 85 насеља с румунским живљем, једним делом и у

српском делу Баната. Аутор је бројних студија монографског и етнофолклорног карактера, базираних углавном на дијалектолошким истраживањима на терену. Био је велики познавалац српског језика и српско-румунских језичких прожимања. У свом богатом научном раду, има преко две стотине објављених специјалистичких студија. Био је професор универзитета у Клужу, шест година и његов ректор, а – истовремено – и директор лингвистичког института, председник Друштва слависта Румуније, члан Румунске академије и Бугарске академије наука. Погинуо је 1968. године, у железничкој несрећи у Клужу.

Непосредно после Другог светског рата, развијала се социјално и друштвено ангажована књижевност, чији је главни представник био Јован Поповић.

Васко Попа, уз Миодрага Павловића и Стевана Раичковића, модерно је обновио и обогатио српску поезију. Био је лиричар који је спојио фолклорни израз и надреализам, обележен гротеском и досеткама.

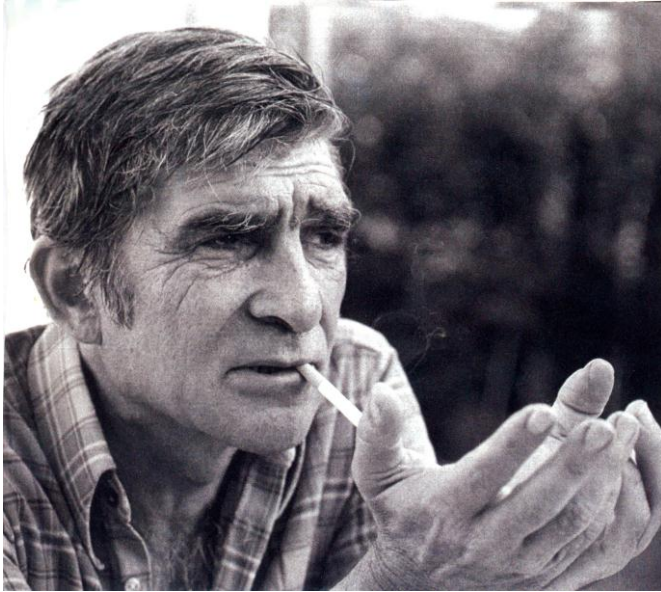
ЈОВАН ПОПОВИЋ (1905–1952), песник, књижевник, рођен је у Кикинди. У раној фази песничког рада, био је под утицајем експресионизма, а средином двадесетих година XX века припадао је групи неоромантичара. Касније, окренуо се савременом животу, те је своју поезију ставио у службу радника и револуционарних циљева. У песмама насталим за време Другог светског рата (Јован Поповић је био учесник НОБ-а), налазимо страсно опредељење за револуционарне идеје. По темпераменту, Поповић није био борбен дух, него нежан и благ лирик, по осећајности близак поезији Милоша Црњанског. Највише свежине и доживљености има у песмама са завичајним мотивима, у којима се осећа одјек гласова из детињства, док боје и звуци родне равнице изазивају носталгичне чежње. Значајнији је његов приповедачки рад. Две предратне збирке – *Реда мора да буде* и *Лица у пролазу* – отривају приповедача великог талента. У њима је приказао паланачки свет Војводине, а слике су осенчене његовим сећањима из детињства и младости. Из уметничког завичаја потиче мека лирска нота која чини главно обележје тих приповедака. Најзначајнија је његова трећа књига приповедака – *Истините легенде*. Наслов открива њен смисао: она садржи приче о истинитим догађајима и истинитим личностима о подвизима у НОБ-и, који су се заиста одиграли, али који више личе на легенде, него на истините приче. Основни поступак аутора је хроничарско-мемоарски, где аутор заузима позицију непристрасног сведока, летописца који има задатак да од заборава спасе храброст обичних људи. За дописног члана САНУ изабран је 1950. године. Умро је 1952. године и сахрањен је у Алеји великана, у Београду.

Слика: Васко Попа

ВАСКО ПОПА (1922–1991), песник, академик, рођен је у Гребенцу, код Беле Цркве, као Василе Попа. По етничком пореклу, био је Румун. Основну школу и гимназију завршио је у Вршцу. После тога, уписао је Филозофски факултет у Београду (романска група). Студије наставља у Букурешту и Бечу. За време Другог светског рата, био је затворен у немачком концентрационом логору у Бечкерек (данашњи Зрењанин). Након завршеног рата, дипломирао је на романској групи Филозофског факултета у Београду, 1949. године. Прве песме објављује у листовима *Књижевне новине* и *Борба*. Његова прва збирка песама *Кора* (1953) сматра се једном од кључних дела српске послератне модерне поезије. После тога, објавио је збирке песама *Непочин-поље* (1956), *Споредно небо* (1968), *Успавана земља* (1972), *Вучја со* (1975), *Живо месо* (1975), *Рез* (1981), као и циклус песама *Мала кутија* (1984), део будуће збирке *Гвоздени сат*, коју никада није завршио. Од 1954. до 1979. године, радио је као уредник у издавачкој кући *Нолит* у Београду. Слагањем усменог наслеђа, игара и загонетки, Попа је створио посебан песнички језик модерне српске поезије. Приредио је зборнике *Од злата јабука* (1958), *Урнебесник* (1960), *Поноћно сунце* (1962). У песничком зборнику *Од злата јабука*, у новом светлу приказан је поетски свет народних умотворина. Васко Попа је један од најпревођенијих југословенских песника, а и сам је преводио дела са француског језика. У Вршцу, 1972. године, основао је *Књижевну општину Вршац*. Изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности, а један је од оснивача Војвођанске академије наука и уметности у Новом Саду (1979). Умро је у Београду, 1991. године. У Вршцу, од 1995. године, сваке године додељује се *Награда Васко Попа* – за најбољу књигу поезије.

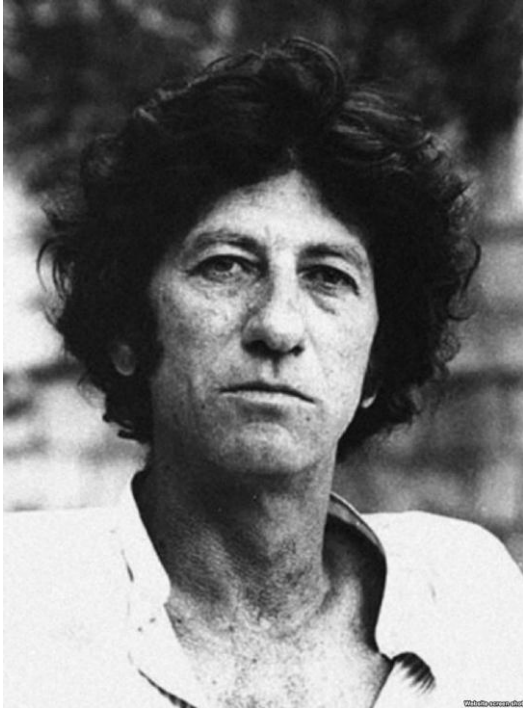
Међу књижевницима у Војводини, који су писали на српском језику, познати су и Мирослав – Мика Антић, затим Александар Тишма, Стеван Раичковић, Бошко Петровић, Жарко Васиљевић, Младен Лесковац, Фрања Петриновић, Тодор Манојловић и многи други.

Слика: Мирослав – Мика Антић

МИРОСЛАВ – МИКА АНТИЋ (1932–1986), најаутентичнији песник овог подручја, боем, родио се у Мокрину, где је завршио основну школу. Гимназију је завршио у Кикинди и у Панчеву, а студије је уписао у Београду. Живео је у Новом Саду. Пре него што је постао познат песник, бавио се разним пословима – био је морнар, зидарски помоћник, радник у пивари, а радио је и у луткарском позоришту. Поред тога што је био песник, бавио се и сликарством, новинарством и филмом. Био је и уредник листова *Ритам* и *Дневник* у Београду и *Младог поколења* у Новом Саду. Прву песму објавио је 1948. године, када је имао 16 година, а две године касније – и прву књигу песама *Испричано за пролећа*. Од 1954. године, био је новинар у новосадском листу *Дневник*, и ту је и у новосадској издавачкој кући *Форум*, уз мање прекиде, радио све до преране смрти, до 1986. године. Написао је око тридесет дела – збирке песама *Плаво небо*, *Рождество твоје*, *Псовке нежности*, *Гарави сокак*, *Концерт за 1001 бубањ*, *Кикинда*, *Песме за децу*, *Плави чуперак*, *Последња бајка*, *Насмејани свет*, *Шашава књига*, *Прва љубав*, *Свашта умет*, радио драме *Отужни марш*, *Повечерје...* Радио је на филмским пројектима *Доручак са ђаволом*, *Свети песак*, *Широко је лишће*, *Страшан лав*. Песме Мике Антића превођене су на многе језике – мађарски, словачки, руски, македонски, енглески, албански, турски, чешки, француски, пољски, словеначки... У Њујорку, крајем седамдесетих, у оквиру антологије поезије и прозе из целог света *Нови смерови*, објављени су и његови стихови. Поред многих ванвременских, незаборавних стихова, написао је и стихове, који говоре пуно о њему: *О мени се најлепше брину они који ме остављају на миру*. Такође, поручио нам је: *Највише бих волео да сами измислите моју биографију. Онда ћу имати много разних живота и бити најживљи међу живима*.

Данило Киш, ерудита, полиглота, полемичар, есејиста и прозни писац, написао је веома значајне романе. Александар Тишма је данас у свету најпревођенији писац из Војводине – приповедач, романисијер, песник, есејиста и преводац.

Слика: Данило Киш

ДАНИЛО КИШ (1935–1989), српски књижевник, рођен је у Суботици 1935, од оца Едуарда – мађарског Јеврејина и мајке Милице – Црногорке. Презиме његовог оца, када се родио, било је Кон, али је отац мађаризовао своје презиме, променио га у Киш. До 1942. године, живео је с родитељима у Новом Саду, где је почео да похађа основну школу. Потом, прешао је у Мађарску – у очев родни крај и тамо завршио основну школу и два разреда гимназије. Оца су му одвели у Аушвиц, а он с породицом одлази на Цетиње. Тамо је живео до краја свог школовања. На Филозофски факултет у Београду уписао се 1954. године и као први студент дипломирао на Катедри за општу књижевност. Своје прве радове објавио је 1953. године. Први роман – *Псалм 44* – написао је 1955. године, а 1960. године пише роман *Мансарда*. Роман *Пешчаник*, објављен 1972. године, добио је НИН-ову награду, коју је Киш касније вратио. Године 1976. објављује књигу *Гробница за Бориса Давидовића*, која је жестоко нападана, наводно због плагијата. Од 1979. године, живео је у Паризу и радио је као лектор на Универзитету у Лилу. Значајнија дела су му још и *Рани јади*, *Башта пепео*, те *Енциклопедија мртвих*. Сабрана дела Данила Киша објављена су 1995. године и преведена су на све значајне светске језике. Умро је у Паризу, 1989. године, а сахрањен је у Београду.

Слика: Александар Тишма

АЛЕКСАНДАР ТИШМА (1924–2003), писац и песник, рођен је у Хоргошу, у трговачкој породици 1924. године. Захваљујући мајци, мађарској Јеврејки, врло рано почео је да учи стране језике, говорио је мађарски, немачки, француски и енглески. Основну школу и гимназију завршио је у Новом Саду. Матурирао је 1942. године. У Будимпешти је студирао економију и романистику (1942–1943). Када су Немци, у пролеће 1944. године, преузели власт у Мађарској, Тишма је са осталим пештанским студентима био упућен у радне логоре. Тамо је провео три месеца. Године 1944. ступио је у НОБ. Демобилисао се новембра 1945. године и запослио као новинар у листу *Слободна Војводина*, а од 1947. године у Београду, у листу *Борба*. На београдском Филозофском факултету 1954. године дипломирао је англистику. Од 1949. године стално живи у Новом Саду и ради у Издавачком предузећу Матица српска, најпре као секретар, а потом као уредник. Прве књижевне саставе (приказе и прозу) објавио је 1950. године у *Летопису Матице српске*. Тишма је објавио две збирке песама – *Насељени свет* и *Крчма*, а остала његова значајна дела су приповетке – *Кривице*, *Насиље*, *Мртви угао*, *Повратак миру*, *Школа безбожњаштва*; романи – *За црном девојком*, *Књига о Бламу*, *Употреба човека*, *Вере и завере*, *Бегунци*, *Капо*, *Широка врата*, *Које волимо*. Такође, значајне су и његове дневничке белешке – *Дневник 1942–1951*. Дела Александра Тишме преведена су на двадесетак светских језика, а и он сам је преводио с мађарског, немачког и енглеског језика. Био је један од оснивача Војвођанске академије наука и уметности. Први је наш писац који је добио Орден витеза националног реда Француске за заслуге за хуманистичке вредности. Умро је у Новом Саду, 2003. године.

Педесетих година прошлог века, на књижевној сцени Војводине појављује се значајан прозаиста, есејиста и песник – Бошко Петровић, те прозаисти Павле Угринов, Младен Марков, Младен Лесковац, антологичар, есејиста, критичар, прозни писац, књижевник и критичар Борислав Михаиловић Михиз, позната песникиња Флорика Штефан. Велико и значајно је песничко дело Пере Зупца, чија је популарна поема о љубави – *Мостарске кише* – освојила читалачку публику.

Такође, познат је песник и прозни писац Бошко Ивков, са својих девет књига: *Земља и рашће*, а уређивао је и више од деценију *Летопис Матице српске*.

У новосадском часопису *Поља* окупљају се неоавангардисти: Јудита Шалго, Вујица Решин Туцић, Слободан Тишма, Војислав Деспотов и други. Са својим романима у Војводини позната је Милица Мицић Димовска. Много је младих и талентованих песника у Војводини, чију пажњу заслужују и читаоци и критичари.

КЊИЖЕВНОСТ МАЂАРА У ВОЈВОДИНИ

Почетак мађарске књижевности у Војводини датира од краја Првог светског рата и стварања Југославије. Мађарска књижевност у Војводини створила је свој простор између две културе и књижевности – матичне и српске културе. Оснивачем мађарске књижевности у Војводини сматра се Корнел Сентелеки (1893–1933), песник, уредник, преводац, лекар који је уређивао и издавао прве алманахе и антологије. Дуго је објављиван његов часопис *Kalanga* (*Снопље*; 1932–1944), а после његове смрти, исти часопис уређивао је новелист Карољ Сирмаи (1890–1972), а затим новелист, романописац, есејист и преводац – Јанош Херцег (1909–1995). Године 1934. године млади и лево оријентисани писци и публицисти оснивају часопис *Híd* (*Мост*), који – с прекидом за време Другог светског рата – излази и дан-данас, те је један од најстаријих мађарских часописа. Године 1922, песник и преводац Золтан Чука (*Csuka Zoltán*, 1901–1984) основао је часопис *Út* (*Пут*), часопис авангардне књижевности. После Другог светског рата, књижевни живот Мађара углавном се поново организовао око покренутог часописа *Híd*.

Слика: Золтан Чука

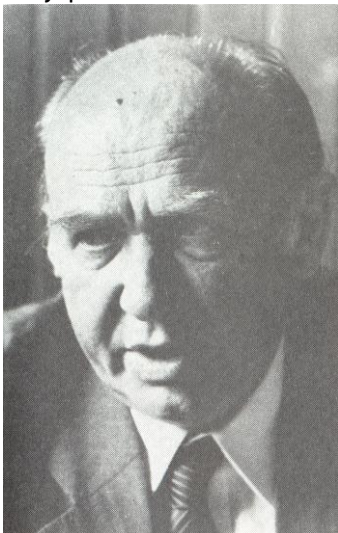
ЗОЛТАН ЧУКА (CSUKA ZOLTÁN, 1901–1984), мађарски песник, преводац, рођен је у Пландишту (*Zichyfalva*), а од 1906. године живео је у Суботици, где је и завршио гимназију. Од 1915. године, с породицом је живео у Печују, где је завршио гимназију. Ту започиње своју каријеру песника, уредника и преводаца. У Нови Сад преселио се 1921. године и ту је живео дванаест година. Био је најактивнија личност у књижевности војвођанских Мађара, најзначајнији преводац српске књижевности на мађарски језик. Наизменично је живео у Мађарској и

Војводини. Захваљујући њему, мађарски читаоци могли су да упознају класике српске књижевности – *Нечисту крв*, Борислава Станковића, *На Дрини ћуприја*, Иве Андрића, *Сеобе*, Милоша Црњанског, *Горски вијенац*, Петра Петровића Његоша, итд. Својим радом, допринео је развоју мађарско-југословенских и мађарско-српских односа. Био је експресионистички песник. Аутор је и *Историје књижевности југословенских народа* (1963). Умро је 1984. године, у Ерду (*Érd*).

Након Другог светског рата, најзначајнији писци били су Ервин Шинко (*Sinkó Ervin*), Ласло Гал (*Gál László*), Јанош Урбан (*Urbán János*), Иштван Латак (*Laták István*) и други. Најпознатији новелиста из тог периода био је Михаљ Мајтењи (*Majtényi Mihály*).

ЕРВИН ШИНКО (SINKÓ ERVIN, 1898–1967), песник, писац, новелиста, рођен је у Апатину, као Фрањо Спицер (*Franz Spitzer*), у мађарској породици јеврејског порекла. Школу је похађао у Суботици, а мобилисан је као гимназијалац, 1917. године у Суботици. Учествовао је у успостављању мађарске совјетске републике. У средишту његових дела јесу и теме и питања мађарске револуције. После слома револуције, емигрирао је у Беч, потом у Цирих, Париз и Москву. Објављивао је чланке у многим часописима. Године 1939. вратио се у Краљевину Југославију и до почетка Другог светског рата живео је у Загребу и Дрвару. Почетком рата, ухапсили су га италијански фашисти и одвели у логор на Брачу, па у логор на Рабу. После тога, био је учесник НОБ-а. После Другог светског рата, настанио се у Загребу. Био је члан књижевника Хрватске. Писао је на српскохрватском језику, тако да је оставио трага и у мађарској и у југословенској књижевности. Његови значајни романи јесу *Четрнаест дана (Tizennégy nap)*, *Оптимисти (Optimisták)*, у којима је Шинко документаристички приказао друштвену панораму Мађарске у доба револуције. Кратким романом *Егидије креће на пут (Aegidius útra kelése)*, те новелом *Аронова љубав (Áron szerelme)* досегнуо је изразиту поетску уверљивост. Објавио је и две књиге песама – *Ноћи и зоре (Éjszakák és hajnalok)* и *Болни бог (Fájdalmas isten)*. Године 1959. године постао је први професор и изабран је за првог шефа Катедре за мађарски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и с правом се сматра оснивачем те катедре. Преминуо је у Загребу 1967. године, где је и покопан у жидовском делу гробља Мирогој.

Својом оригиналношћу, издвајају се хумориста Ласло Копецки (*Kopoczky László*), а на пољу публицистике и књижевности – писац Иштван Немет (*Németh István*). Песник Јожеф Пап (*Pap József*), као и публициста и песник Ференц Фехер (*Fehér Ferenc*), који се сврстава у најчитаније мађарске песнике.

Слика: Ференц Фехер

ФЕРЕНЦ ФЕХЕР (FEHÉR FERENC, 1928–1989), песник, писац и преводилац, рођен је у Жеднику (*Nagyfény*), 1928. године. Грађанску школу похађао је у Бачкој Тополи, а гимназију и Вишу педагошку школу у Суботици. Био је у редакцији часописа *Híd (Мост)*. Радио је у Радио Новом Саду од 1953, као новинар, па у листу *Magyar szó (Мађарска реч)*, од 1959. године. Преводио је дела савремених југословенских аутора са српскохрватског, македонског и албанског језика. Преводио је дела свих значајнијих аутора са овог језичког подручја, а понајвише свог пријатеља – Мирослава Антића. Писао је на мађарском и српском језику, а његова позната дела јесу *Унуци кметова (Jobbágyok unokái)*, *Боје и речи (Színek és szavak)*, *Река птица (Madarak folyója)*, дечја песма *Мож зечић (Az én nyuszim)* и друга. Преминуо је у Новом Саду, 1989. године.

Мађарска књижевност у Војводини развила се у другој половини XX века. Уз прозу и поезију, наука о књижевности, лингвистика и историја културе такође су достигле завидан ниво, захваљујући понајвише Катедри за мађарски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду – под руководством Ервина Шинка и оснивању *Института за хунгарологију*, 1968. године. Најзначајнији представници и професори јесу академици Иштван Сели (*Szeli István*) и Имре Бори (*Bori Imre*). Професори Катедре за мађарски језик и књижевност, који су неговали есејистику и књижевну критику, били су Јанош Бањаи (*Bányai János*) и Ласло Геролд (*Gerold László*). Олга Пенавин (*Penavion Olga*) била је запажена лингвисткиња и етнологкиња, не само код нас, већ и шире, као и Карољ Јунг (*Jung Károly*); они су унапредили етнологију Мађара у Војводини.

ИМРЕ БОРИ (BORI IMRE, 1929–2004), професор, академик, рођен је у Бачком Градишту. Гимназију је похађао у Бечеју и Сенти. Године 1951. дипломирао је на Вишој педагошкој школи у Новом Саду. Радио је најпре као наставник мађарског језика и књижевности, а затим је изабран за лектора, а потом за наставника мађарског језика и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду, где је и дипломирао 1962, а докторирао 1964. године. Предавао је историју мађарске књижевности и узајамне везе мађарске књижевности са књижевностима народа Југославије. Објавио је бројне књиге и чланке. Његова најзначајнија дела јесу *Рани радови Идеје и визије* (1965), *Два песника* (1967), *Доба надреализма* (1970), *Апостоли авангарде* (1971), *Фехер Ференц* (1978), Студије о мађарско-јужнословенским везама. Бори је био главни уредник часописа *Híd (Мост)*, шеф катедре за мађарски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, директор Института за мађарски језик и књижевност и хунгаролошка истраживања, а обављао је још низ културних и јавних послова. Добитник је бројних награда и признања. За дописног члана ВАНУ изабран је 1984. године, а редовни члан САНУ постао је 1992. године. Преминуо је у Новом Саду, 2004. године.

Културном историјом Мађара бавили су се Каталин Каич (*Káich Katalin*) и Ержебет Јухас (*Juhász Erzsébet*). Значајна дела остварили су и песник Нандор Мајор (*Major Nándor*), новелист и романописац Карољ Ач (*Ács Károly*), песник и преводилац Јожеф Пап (*Pap József*) и други. Када се основало издавачко друштво *Форум* (1957), остварили су се услови за редовно објављивање нових књига војвођанских мађарских аутора.

Крајем педесетих година, почела је да се развија модерна књижевност, окренута тражењу смисла живота, да би се нешто касније појавила и нова генерација књижевника и интелектуалаца око часописа *Új Symposion (Нови симпозијум)*. Овај часопис објављивао се од 1965. до 1992. године и био је најмодернији часопис у целом мађарском говорном подручју. Од 1992. године, часопис добија ново име – *Symposion*. Тада се афирмишу песници Ото Толнаи (*Tolnai Ottó*), Иштван Домонкош (*Domonkos István*), Иштван Конц (*Konc István*), Калман Фехер (*Fehér Kálmán*), Иштван Брашњо (*Brasnyó István*), Иштван Ч. Шимон (*Simon Cs István*), Јожеф Богдан (*Bogdán József*), Јанош Сивери (*Sziveri János*), Каталин Ладик (*Ladik Katalin*). Прозни писци били су Ласло Вегел (*Végel László*), Ференц Деак (*Deák Ferenc*), Нандор Гион (*Gion Nándor*).

Значајни су још и позоришни критичар Ласло Геролд (*Gerold László*), књижевни критичар Чаба Уташи (*Utasi Csaba*), те књижевни историчар и публициста Иштван Бошњак (*Bosnyák István*).

Слика: Ференц Деак

ФЕРЕНЦ ДЕАК (*DEÁK FERENC*, 1938–2011), књижевник, драматург, новинар, телевизијски уредник, рођен је у Новом Итебеју. Школе је похађао у Зрењанину и Суботици. Завршио је Школу за примењену уметност у Новом Саду. Био је уредник омладинских новина *Képes Ifjúság* (*Омладински лист*), касније драматург на Радио Новом Саду; 1986. године био је уредник играног програма и директор програма на Телевизији Нови Сад. Између 1982. и 1986. године био је амбасадор СФР Југославије у Западној Африци. У свим његовим делима, уочљива је везаност за Војводину, њене људе и њену историју. Његова најзначајнија дела јесу: драме *Боровнице* (*Áfonyák*), *Жеђ за ваздухом* (*Légszomj*) и *Даћа* (*Tor*), збирка песама *Поноћни рибар* (*Éjféli halász*), роман *Разбојник*, новеле *Реквијем* (*Rekviem*) и *Сова и чизма* (*Bagoly és csizma*). Написао је четрдесетак књига, дванаест филмских сценарија, двадесетак драма... Дела су му преведена на скоро све европске језике, као и на арапски и кинески језик. Добио је мноштво награда – Стеријину награду, Златну арену у Пули, итд. Преминуо је 2011. године, у Суботици.

ЛАСЛО ВЕГЕЛ (*VÉGEL LÁSZLÓ*, 1. фебруар 1941), романсијер, есејиста, драмски писац и позоришни критичар. Пише на мађарском језику, али – према мишљењу критике – припада и мађарској и српској књижевности. Рођен је у војвођанском Србобрану (*Szenttamás*). Врло рано је дошао у Нови Сад. Његов отац желео је да Ласло заврши гимназију на мађарском језику. Студирао је у Новом Саду и у Београду. Био је новинар, члан редакције новосадских часописа *Új Symposion* (*Нови Симпозијум*) и *Поља*. Седамдесетих година XX века био је уредник културног додатка новосадског листа *Magyar szó*. Осамдесетих година XX века, био је драматург Телевизије Нови Сад, те стални позоришни критичар београдског часописа *Политика*, члан редакције загребачког часописа *Пролог*. Од 2002. године живи од књижевног рада. Вегелова дела превођена су на многе језике, највише на српски језик. Још 1970. године, велики новосадски књижевник Александар Тишма, преводом првог Вегеловог романа *Меомари макроа*, привукао је пажњу шире југословенске јавности и означио тај роман као први урбани роман о Новом Саду. Године 1993. објављује велику романску целину под називом *Новосадска трилогија* (*Мемоари макроа*, *Дупла експлозија* и *Екхартов прстен*). Крајем осамдесетих, Вегел привлачи пажњу својим драмским стваралаштвом, али његова каснија међународна књижевна репутација изражена је у сјајној есејистици и потресним дневничким записима. Веома важна јесте и његова збирка *Бездомни есеји*, која пружа прави увид у његову есејистику. Вегела убрајају међу најважније писце мађарске, али и српске

књижевности. Добитник је многих признања. Његова дела изводила су се у позориштима широм Југославије, али и у Будимпешти и Бечу. Представа *Неопланта*, рађена по мотивима његовог романа, освојила је 2014. године престижне награде на свим фестивалима на којима је извођена. Дела су му преведена на више језика, аутор је више од двадесет књига. Рођендан слави 1. фебруара, када и његов вољени Нови Сад.

До смене генерације у часопису *Symposion* долази средином седамдесетих година прошлог века, када га уређује песникиња Магдолна Дањи. У ту генерацију сврставају се још песник Бела Чорба (*Csorba Béla*), есејист Алпар Лошонц (*Losonc Alpár*), прозни писац Атила Балаж (*Balázs Attila*), песникиња и критичарка Ева Харкаи-Ваш (*Vas-Harkai Éva*), књижевни критичар Корнелија Фараго (*Faragó Kornélia*), романописац Ђезе Бордаш (*Bordás Győző*) и други. Књижевност Мађара у Војводини данас представљају млади аутори као што је више пута награђивана Илдико Ловаш (*Lovas Ildikó*), Тибор Пап (*Papp P. Tibor*), Ђерђ Сербхорват (*Szerbhorváth György*), Габор Вираг млађи (*ifj. Virág Gábor*), Золтан Шандор (*Sándor Zoltán*), Атила Шафрањ (*Sáfrány Attila*), Ерика Нађ Фаркаш Дудаш (*Nagy Farkas Dudás Erika*) и други који је и даље одржавај и унапређују.

КЊИЖЕВНОСТ СЛОВАКА У ВОЈВОДИНИ

Крајем XVIII и током XIX века појавили су се први тесктови Словака у Војводини; писани су углавном у образовном и просветитељском духу. Године 1932. основана је Матица словачка, као и књижевни часопис *Náš život* (*Наш живот*), а 1949. године часопис – *Nový život* (*Нови живот*). Први књижевни часопис за децу *Slávik* (*Славуј*) покренуо је 1864. године Јозеф Подхрадски (*Jozef Podhradský*), а 1939. године почиње стално да излази *Naše slniečko* (*Наше сунашце*), данас *Zornička* (*Зорњача*).

Период између два светска рата обележило је стваралаштво Јана Чајака (*Ján Čajak*) који је описивао сиромаштво овдашњих словака. Његов син Јан Чајак млађи аутор је познатих приповедака *Zuzka Turanová* (*Зузка Туранова*) и *Zyra Csupák* (*Зипа Цупак*). Приповедач Владимир Хурбан Владимиров (*Vladimír Hurban Vladimírov*) познат је по драми *Zem* (*Зем*). Педесете и шездесете године прошлог века обележила су модернистичка, а нешто касније и постмодернистичка прозна остварења: Јана Лабата (*Ján Labáth*), Јураја Тушјака (*Juraj Tušiak*), Вјере Бенкове (*Viera Benková*), Вићазослава Хроњеца (*Vítazoslav Hronec*); у седамдесетим и осамдесетим годинама јављају се млађи приповедачи: Михал Ђуга (*Michal Ďuga*), Мирослав Демак (*Miroslav Demák*), Златко Бенка (*Zlatko Benka*) и Зорослав Спевак Јесенски (*Zoroslav Spevák Jesenský*).

Модерно песништво војвођанских Словака обично се повезује са именима Јураја Мучајија (*Juraj Mučaji*) и Паља Бохуша (*Paľo Bohuš*), који су почетком четрдесетих година прошлог века објављивали своје песничке збирке написане у симболистичком стилу. За целокупни књижевни, посебно песнички развој, посебан значај имало је педесетогодишње стваралаштво Паља Бохуша. То је писац који је својом поезијом, својим есејима и мемоарским записима о информбировском тамновању у Чехословачкој постао веома познат. Шесту и седму деценију прошлог века обележило је стваралаштво старије генерације песника, првенствено Андреја Ферка (*Andrej Ferko*), Павела Мучајија (*Pavel Mučaji*), а посебно Јана Лабата (*Ján Labáth*) и Михала Бабинке (*Michal Babinka*). Радикалније промене у песничком и књижевном стваралаштву дале су генерације песника, пре свих, Вјера Бенкова, Вићазослав Хроњец, које је књижевном критиком и теоријом потпомогао Михал Харпањ (*Michal Harpáň*). Модерна поезија Словака јавља се деведесетих година прошлог века песничким стваралаштвом Мирослава Дудка (*Miroslav Dudok*), Златка Бенка, Михала Ђуге и Јарослава Супека (*Jaroslav Supek*), као и Мартина Пребуђиле (*Martin Prebudila*), Ладислава Чањија (*Ladislav Čáni*) и Катарине Хрицове (*Katarína Hricová*).

Слика: Јан Чајак млађи

ЈАН ЧАЈАК МЛАЂИ (JÁN ČAJÁK MLADŠÍ, 1897–1982), прозни писац, писао је приповетке с богатом локалном тематиком и на дијалекту војвођанских Словака. Након Другог светског рата, описивао је прилике у Словачкој. Радио је као професор у петровачкој гимназији и у словачком Липтовском Микулашу. Био је уредник више часописа. Писао је приповетке, драме, публицистичке чланке и преводио на словачки језик дела југословенске књижевности. Његова најпознатија дела су хумористичке приповетке и романи: *Зузка Туранова (Zuzka Turanová)*, *Зипа Цупак (Zura Cupák)*, *Заробљена у дворцу на Холичу (V zajatí na Holíčkom hrade)*.

Слика: Владимир Хурбан Владимиров

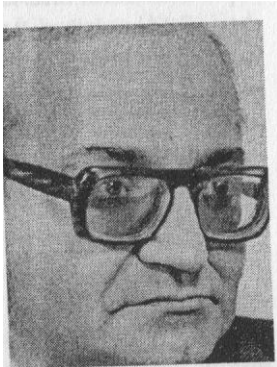
ВЛАДИМИР ХУРБАН ВЛАДИМИРОВ (VLADIMÍR HURBAN VLADIMÍROV, 1884–1950), књижевник, драматург и свештеник, познат је под псеудонимом ВХВ. Живео је и стварао у Старој Пазови, као свештеник Словачке евангелистичке а.в.цркве. Написао је 60 позоришних комада и прву оперету на словачком језику. Његове најпознатије драме јесу *Земља (Zem)*, *Сметове (Záveje)*, *Виноград сазрева (Vinica zrie)*, оперета *Лепа нова осликана колевка (Peună, nová, malovaná kolíska)*. Основна тема његових дела јесте свакодневни тежак живот сељака.

КЊИЖЕВНОСТ РУМУНА У ВОЈВОДИНИ

Оснивањем књижевног кружока *Lumina (Светлост)* и његовим покретањем, књижевно стваралаштво Румуна у Војводини доживљава процват. Генерације младих тог времена – Васко Попа (*Vasko Popa*), Раду Флора (*Radu Flora*), Михај Аврамеску (*Mihai Avramescu*), Јон Балан (*Ion Bălan*), Флорика Штефан (*Florica Ștefan*) и други књижевници и песници – основали су овај кружок 12. јануара 1947. године, у Куштиљу. Тада је покренут часопис *Lumina*, који ће се показати као важан чинилац у промовисању румунске књижевности. Васко Попа и Флорика Штефан наставили су стваралачки пут у српској књижевности, а 1947. године своје прве збирке поезије објављују Михај Аврамеску, Јон Балан и Раду Флора.

Свој књижевни рад почиње познати песник Славко Алмажан (*Slavco Almajan*), а затим Фелићија Марина Мунтеану (*Felicia Marina Munteanu*), Јоан Флора (*Ioan Flora*), Петру Крду (*Petru Cărdu*), чије песничко стваралаштво промовише нови стил у румунској књижевности Војводине. Славко Алмажан је писац снажне имагинације који – поред стиха – негује есеј и прозу, показујући на тај начин модерни сензибилитет и нов песнички израз. Исто тако, својом оригиналношћу песничког стила истицао се Јоан Флора, а његовој генерацији припадају и Олимпију Балаш (*Olimpiu Baloș*), Еуђенија Балтеану (*Eugenia Bălțeanu*), Илеана Урсу (*Ileana Ursu*), Мариоара Баба Војновић (*Mărioara Baba Vojnović*) и Јоан Баба (*Ioan Baba*). У постмодернистичком стилу писали су Павел Гатајанцу (*Pavel Gătăianțu*), Мариоара Сфера (*Mărioara Sfera*), Валентин Мик (*Valentin Mic*), Јонела Менгер (*Ionela Mengher*), Елена Марија Бранзеи (*Elena Maria Brânzei*). Румунска проза југлавном је реалистичка, са специфичном оригиналношћу у песничком и књижевном стваралаштву, међутим, Славко Алмажан ослобађа се тог традиционалног реализма. Када је реч о афирмацији и неговању румунског књижевног израза, посебно је активна издавачка

установа *Libertatea* (*Слобода*), која је своју издавачку делатност почела 1945. године. Поред часописа *Lumina* и објављивања других публикација, овај издавач значајно промовише румунску књижевност у Војводини.

Слика: Јон Балан

ЈОН БАЛАН (*ION BALAN*, 1925–1976), професор и књижевник, један од најзначајнијих представника румунске књижевности у Војводини након Другог светског рата, рођен је у Јабланици. Студије румунског језика и књижевности завршио је у Зрењанину, а на почетку каријере радио је као професор румунског језика у вршачкој гимназији и учитељској школи. Ипак, највећи допринос дао је развоју публицистике и књижевности. Био је уредник часописа *Visuria pionierilor* (*Радост пионира*) од 1949, да би затим дужи низ година био одговорни уредник часописа *Lumina*. Сарађивао је са свим публикацијама на румунском језику код нас. Био је један од оснивача Друштва за румунски језик. Објавио је збирке песама *Песма мога села*, *Бразде у пролеће*, *Албу*, *Пламен у ноћи*, *Путеви и облаци*, *Ниналб*. Превео је на румунски језик многа књижевна дела југословенских народа. Истовремено, његови стихови преведени су на друге језике. Добитник је многих награда за књижевност и публицистику. Умро је у Београду, 1976. године.

Слика: Раду Флора

РАДУ ФЛОРА (RADU FLORA, 1922–1989), професор, књижевник и преводилац, рођен је у Банатском Новом Селу, а романске језике студирао је у Букурешту и у Београду. Докторирао је 1959. године, у Загребу. Бавио се проучавањем румунских банатских говора, румунско-арапским односима, као и многим другим научним темама. Објавио је романе, приповетке, есеје, репортаже, поезију, епиграме, као и низ чланака, студија и превода. Аутор је једног српско-румунског речника и многих школских уджбеника. Учесник је многобројних међународних стручних скупова, симпозијума и конгреса. Оснивач је Друштва за румунски језик у Војводини. Радио је као професор у вршачкој гимназији и учитељској школи, на Вишој педагошкој школи у Новом Саду и Зрењанину, а касније на Филолошком факултету у Београду. Од многих његових дела, најзначајнија јесу: *Румунски говори из Баната*, *Лингвистички атлас румунских говора из југословенског Баната*, *Српско-румунски речник*, *Српско-румунски односи*, као и две обимне антологије банатског литерарног фолклора (1979. и 1982. године). Преминуо је у Ровињу, 1989. године.

Слика: Миодраг Милош

МИОДРАГ МИЛОШ (MIODRAG MILOS, 1933–1998), књижевник, новинар, рођен је у Алексинцу. Учитељску школу завршио је у Вршцу, а у Зрењанину – Вишу педагошку школу, на групи Румунски језици књижевност. Радио је као новинар у румунској редакцији Радио Новог Сада, а 1970. године постао је новинар у недељнику *Libertatea* из Панчева. Био је уредник у још неколико часописа. Био је познат првенствено као књижевник; аутор је многобројних књига поезије и прозе на румунском језику: *Наслеђе*, *Разговор са пужем*, *Моји пријатељи*, *Медаљони*, *Пут шкорпиона*, *Источни ветар*, као и монографија позоришних дана Румуна у Војводини. Истовремено, објављивао је поезију, прозу, позоришне комаде, културне хронике, портрете, интервјуе, рецензије, како на страницама публикација објављених у кући *Libertatea*, тако и у многобројним књижевним часописима у Југославији и у Румунији. Поезија му је превођена на више језика. Преминуо је у Панчеву, 1998. године.

КЊИЖЕВНОСТ РУСИНА У ВОЈВОДИНИ

Украјински етнограф Воломир Хнаћук () забележио је и објавио у пет томова народно стваралаштво Русина, крајем XIX века. Прву књигу на русинском језику – *Из мојег села* објавио је 1904. године Хавријил Костељик (*Гавриїл Костельник*), а двадесетих година XX века такође је објавио и прву граматику русинског језика, прву драму на том језику, многе песме и приповетке.

Слика: Хавријил Костељник

ХАВРИЈИЛ КОСТЕЉНИК (ГАВРИЉ КОСТЕЉНИК, 1886–1948), свештеник, теолог, доктор филозофије, био је зачетник уметничке књижевности Русина, песник, прозни и драмски писац, публициста, научник – лингвиста. Објавио је прву збирку поезије на русинском језику *Из мојег села*, 1904. године, прву драму на русинском језику (1924), прву граматику русинског језика (1923), а у рукопису је оставио *Хронику Руског Крстура* (1915). Радни век провео је у Лавову (Украјина), али је целим својим бићем био присутан у културно-просветном и националном животу Русина, у периоду између два светска рата. Писао је и објављивао је на русинском, хрватском и украјинском језику. Од 1992. године, у Руском Крстуру одржава се културна манифестација *Костељникова јесен*.

Између два светска рата, своје књижевно стваралаштво стварали су: Јанко Фејса (*Јанко Фејса*), Мафтеј Винај (*Мафтеј Винај*), Силвестер Саламон (*Силвестер Саламон*), Хаврилиј Нађ (*Гавријл Нађ*), Михајло Ковач (*Михајло Ковач*), Евгеније Кочиш (*Евгениј Кочиш*) и други књижевници и песници. Песник, прозни и драмски писац Михајло Ковач, према мишљењу многих критичара, најбољи је познавалац живота војвођанских Русина. Његово стваралаштво умногоме је утицало на већину русинских младих стваралаца.

Слика: Михајло Ковач

МИХАЈЛО КОВАЧ (*МИХАЙЛО КОВАЧ*, 1909–2005), учитељ, песник, прозни и драмски писац, аутор многих уџбеника на русинском језику, публициста, рођен је у Шиду, а учитељску школу завршио је у Крижевцима. Од 1931. године радио је као учитељ у Руском Крстуру, где је веома активно учествовао у културно-просветном раду Русинског народног просветног друштва. Од 1941. године радио је као учитељ у више места, а радни век завршио је као новинар у Редакцији на русинском језику Радио Новог Сада. Његова најзначајнија дела јесу: *Мој свет* (*Мой швет*), *Песме деде Баштована* (*Писні діда Заградара*), *Вечерња светла* (*Шветла вечарово*), *Храст сам црвоточан* (*Я дуб четвоточни*), *Кућице стара* (*Хижочко стара*), *Изабрана дела* (*Вибрани твори*). Дела су му превођена на српски, украјински, словачки, мађарски и румунски језик. Преминуо је 2005. године, у Новом Саду.

Шездесетих година XX века, истакнути русински књижевници јесу: Мирослав Стрибер, Микола Кочиш, Ђура Папхархаји и Штефан Худак. Мирослав Стрибер је у своје стваралаштво уносио модернизам. Микола Кочиш, поред поезије и прозе, објављивао је и значајне лингвистичке радове. Он је аутор и првог речника русинског језик. Ђура Папхархаји, својим песмама, прозом и драмама, налазио се између традиционалне и урбане цивилизације.

Слика: Микола Кочиш

МИКОЛА КОЧИШ (*МИКОЛА КОЧИШ*, 1928–1973) био је песник, прозни писац и лингвиста. Кодификација русинског језика у Југославији његово је дело. Објавио је: *Правопис русинског језика*, *Граматика русинског језика*, *Речник српскохрватско-русинско-украјинског језика*. Аутор је многих уџбеника за русински језик. Радио је као учитељ у више места. Након студија на Филозофском факултету у Новом Саду, радио је у Покрајинском заводу за унапређење општег и стручног образовања и у Заводу за издавање уџбеника у Новом Саду. Преминуо је изненада, пре одбране докторске дисертације. Његова књижевна дела превођена су на српски, украјински, словачки, мађарски, румунски и македонски језик.

Слика: Бѹра Папхархаји

БѹРА ПАПХАРХАЈИ (*ДЈОРА ПАПГАРГАЈ*, 1936–2008), песник, прозни писац, новинар, режисер, глумац, културни радник, рођен је у Руском Крстуру. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду, на Групи за југослеовенску књижевност. Био је дугогодишњи уредник часописа *Шветлосц* (*Светлост*). Његова најзначајнија дела јесу: *Ту одмах крај срца* (*Ту такој при шерцу*), *Олово, трешњин цвет* (*Олово черешњов квет*), *Не дам своје године и квит* (*Не дам својо роки и квит*), *Трѡвач снова* (*Трѡвач снох*), *Чувари облака* (*Чуваре хмарох*), *Путовање на југ* (*Путоване на юг*), *У роси коштунац сан* (*У роси кощак сон*), *Сенком и прахом*. Преминуо је 2008. године.

Новинско-издавачка установа *Руске слово* (*Русинска реч*) једина је издавачка кућа која на русинском језику објављује књиге књижевних стваралаца рођених после Другог светског рата. Водећи представник те генерације јесте песник, романописац и есејиста Јулијан Тамаш, који је и аутор прве историје русинске књижевности. Тој генерацији припадају: песник Јаком Чапко, песник и прозаиста Владимир Кочиш, песникиње Ирина Харди Ковачевић, Ахнета Бучко и други.

Најсавременији израз русинској поезији и прози дали су млађи аутори: Владимир Гарјански, Јулијан Нађ и Звонимир Њаради. Од 1967. године излази часопис за књижевност и културу *Шветлосц* (*Светлост*), а од 1945. године објављује се часопис за децу *Заградка* (*Вртић*). У оквиру недељног листа *Руске слово*, објављује се месечни додатак *Литературне слово* (*Књижевна реч*).

Слика: Јулијан Тамаш

ЈУЛИЈАН ТАМАШ (ЮЛИЈАН ТАМАШ, 1950), универзитетски професор, академик, рођен је у Врбасу, дипломирао, магистрирао и докторирао из књижевности. Редовни је професор русинске и украјинске књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду – Катедра за русинистику. Тамаш је академик Националне академије наука Украјине и Војвођанске академије науке и уметности. Његова најзначајнија дела јесу: *Небо на коленима (Небо на коленима)*, *Балада панонског бродара (Балада панонског ладјара)*, *Песме о праху*, *Болничко светло (Шпиталске светло)*, *О роси*, *Русинска књижевност*, *Песак и доба*, *Златан облак*, *Силазак у дан*, *Историја русинске књижевности*, *Антологија русинске поезије*.

КЊИЖЕВНОСТ ХРВАТА У ВОЈВОДИНИ

Књижевност Хрвата у Војводини започиње с Миховилом Раднићем (1636–1707), те Ловром Брачуљевићем (1685–1737) који је увео народни говор и код Буњеваца. Водећа личност препорода постао је бискуп Иван Антуновић (1815–1888) који се одлучно супроставио однорођавању. Међу Антуновићевим сарадницима, истицали су се Амброзије Шарчевић, писац првог Хрватског вишејезичког речника, затим Мијо Мандић, покретач листа *Невен* (1884–1940), Никола и Павао Кујунџић и Стјепан Вујевић. Павао Кујунџић био је покретач часописа *Даница* 1884. године. Истакнути стваралац тога времена био је Блашко Рајић, уредник *Суботичких новина*, које су једно време излазиле и као *Хрватске новине*, покретач књижевног часописа *Класје наших равни* и аутор епа *Слава*.

Међу књижевницима који су писали између два светска рата посебно место заузима песник, прозаиста и композитор Јосип Андрић, чија су најпознатија дела опера *Дужијанца* и роман *Велика љубав*. У књижевности на хрватском језику, након Другог светског рата, посебно место заузима књижевник и сакупљач народне баштине Балинт Вујков (1912–1987). Објавио је више антологија међу којима се истичу *Буњевачке народне приповитке*, *Хрватске народне приповијетке из Војводине*, а од оригиналних дела написао је збирке песама *Пупољци*, затим *Цвиће и камен*. Најпопуларнији драмски писац и сатиричар био је Матија Пољаковић (1909–1973), а његова најпознатија дела јесу *Нитко и ништа* и *Ча Бонина разгала*.

Песници Алекса Кокић, Анте Јакшић, Јаков Копиловић, Анте Секулић, романописци Јосип Пашић и Марко Човић, те драмски писац Матија Пољаковић дају нови допринос хрватској књижевности на северу Бачке. Писац и песник Лазар Мерковић један је од оснивача и први

главни уредник књижевног часописа *Руковет* који излази у Суботици од 1955. године. Велика је улога тог часописа у стварању Суботичког књижевног круга. Петко Војнић Пурчар био је прозни писац, песник, писац драма, филмски сценариста и режисер. Награђен је НИН-овом наградом за роман *Дом је све даљи*.

Слика: Иван Антуновић

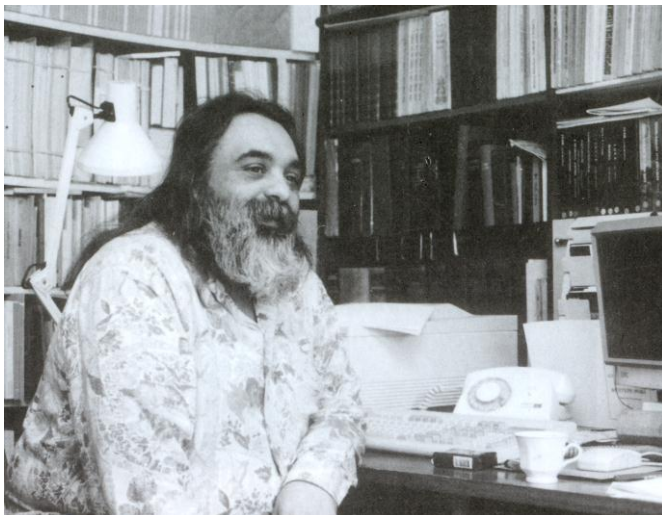
ПЕТКО ВОЈНИЋ ПУРЧАР (1939–2017), прозни писац, приповедач, новелиста, писац драма, филмски сценариста и режисер, рођен у Суботици, где је завршио основну и средњу школу. Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду, а у Паризу је специјализовао мултимедијалну режију. Предавао је на Педагошкој академији у Суботици, а у Новом Саду радио је као просветни саветник, уредник на радију. Био је уредник часописа *Руковет*, *Класја наших равни* из Суботице. Такође, био је и председник Друштва књижевника Војводине. Почео је да пише крајем педесетих година XX века, а с првом збирком новела *Светови и сатови*, објављеном 1967. године, постигао је запажен успех. Његове драме извођене су на позорницама у Осијеку и Суботици. Дела су му преведена на више језика. Добио је престижну НИН-ову награду за роман *Дом је све даљи*, 1997. године. Јоше нека од његових дела јесу *Одлазак Паулине Плавшић*, *Љубави Бланке Колак* и *Црвенокошци*. Песнички текстови Војнића мотивисани су прошлошћу родног краја, у трагању за феноменима постанка – *Камено жито*, *Сол у вјетру*, *Врт лирика* и друге. Добитник је Награде за животно дело Друштва књижевника Војводине. Био је члан Друштва књижевника Војводине, Хрватског друштва писаца, Хрватског ПЕН центра и почасни члан Матице српске. Преминуо је у Петроварадину, 2017. године.

Песникиња Јасна Мелвингер објавила је осам књига стихова и роман *Пет сестара*. Касније, појављују се и песникиње Звездана Асић Шарић и Марија Шимоковић, песник Петар Вуков, песник, романописац и драмски писац Војислав Секељ, песник, романописац и есејист Лазар Францишковић, песник, прозни писац и ликовни уметник Славко Матковић и други песници и књижевници.

КЊИЖЕВНОСТ РОМА У ВОЈВОДИНИ

Године 1991. покренут је часопис за науку, културу и друштвена питања Рома – *Ромологија*, на ромском и српском језику. Овај часопис подстиче уметничко стваралаштво Рома. У том часопису, објављују се оригинални књижевни текстови ромских писаца, затим прилози из социологије, етнографије и фолклора Рома, прате се актуелна и савремена збивања у култури Рома, објављују се текстове о новим издањима књига и других публикација на ромском језику, затим прилози о актуелним проблемима ромске популације у нашој земљи, информације о раду ромских културно-уметничких друштава и савеза. Часопис излази четири пута годишње. Издавач овог часописа јесте Друштво Војводине за језик, књижевност и културу Рома – Асоцијација ромских наставника у Војводини, Дeroње.

Један од пионира сакупљања и очувања од заборава народног блага Рома у Војводини био је Трифун Димић – ромски Вук Караџић, како су га многи звали. Читав свој живот је посветио свом, ромском народу и његовој еманципацији.

Слика: Трифун Димић

ТРИФУН ДИМИЋ (1956–2001), књижевник, рођен је 1956. године у Госпођинцима. Живео је и радио у Новом Саду. Попут Вука Караџића, својевремено је и Димић вредно сакупљао и бележио дела народног усменог стваралаштва. Писао је поезију, прозу, филолошке и историјске студије, а бавио се и новинарством. Био је покретач и уредник часописа *Ромологија*, а исто тако и часописа за ромску културу и књижевност *Реч Рома*. Године 1996. основао је Матицу ромску, у којој је до своје смрти био и председник. Много је урадио на пољу образовања Рома. Сачинио је наставни план и програм за наставни предмет *Језик и национална култура Рома*. Када је припремио уџбенике, обучио је и одређени наставни кадар за извођење тада факултативне наставе на ромском језику. Одржавање наставе на ромском језику почело је 1996. године, најпре у Војводини за 72 ученика, да би се убрзо проширило – и у Војводини, а и шире. Књижевна дела Трифуна Димића позната су широм земље: објавио је много књига – *Долазећи са вашара (Kana vavas anolo foro)*, *Ромске клетве, заклетве и благослови*, *народна ромска поезија*, *Боже погуби оне друмове*, *Традицијска ромска књижевност*, *Време самоће*, *Стопала у прашину (Prne anolo praho)* и друге. Између осталог, превео је на ромски језик *Песму над песмама* и *Нови Завет*. Такође, превео је и више певања из спева *Гилгамеш*. Био је аутентичан песник о ромском животу, иако тај свет за њега није био ни бајка, ни сан. Написао је буквар на ромском језику. Умро је веома млад 2001. године, у Новом Саду, граду који му се за сав допринос одужио – доделивши једној од улица његово име.

ПОЗОРИШТЕ НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ

На подручју данашње Војводине играле су се и гледале позоришне представе још у време антике. О томе сведоче трагови грађевина римског позоришта и нумерација од слонове кости, које су гледаоцима одређивале ред и место одакле ће у амфитеатру посматрати представу. Нађени су на археолошком локалитету Сирмијум, у околини Сремске Митровице, а потичу из друге половине трећег века.

Историја модерног војвођанског театра одређена је догађајима од краја XVII века, до данас. Сходно историјским догађајима, позоришна историја Војводине изузетно је богата догађајима, знаменитим личностима, драмским и позоришним делима. На тлу Војводине мешали су се народи, вере, језици и традиције.

У Војводини су деловала утицајна језуитска позоришта, а ове крајеве походили су и руски православни просветитељи. Постоје трагови жонглерско-музикантско-глумачких дружина, које су за собом оставили путујући забављачи – *скромраси*, који су се мешали с традицијом едукативним *вертепима* – недовољно истражених комбинација сакралних и фолклорних елемената, спојених у призоре из Христовог живота, извођених на начин који је указивао на далеке одјеке паганских ритуала. Традиција вертепа на тлу Војводине, жива безмало и данас, била је снажно обојена украјинско-руским утицајима. Ова сценска форма, богата фолклорним мотивима, с костимираним актерима, крајем XVII века преобликована је у школске игроказе сремскокарловачких и петроварадинских ђака, да би добила још упечатљивији уметнички смисао у представама аматера који ће почетком XVIII века оформити прве професионалне позоришне дружине.

У том контексту, настаје *Траедокомедија* (1699–1755) украјинског просветитеља Мануила Козачинског.

Прва нововремена српска позоришна представа у XVIII веку била је такозвана школска драма. У Сремским Карловцима, верском и културном центру Срба у Аустријском царству, 1734. године изведена је *Траедокомедија* Козачинског, којом почињу новија драмска књижевност и позориште у Срба.

Снажан импулс оснивању приватних позоришних дружина – које ће приказивати представе на српском језику – дала су све чешћа гостовања мађарских и немачких позоришта, интензивирани почетком XIX века. Успостављање противтеже политичком утицају, ширеном и посредством театара у корист немачког и мађарског становништва, био је мотив иницијаторима оснивања – Српског народног позоришта.

Српско народно позориште (СНП) основано је 1861. године у Новом Саду, у време буђења националне свести и борбе за националну слободу. У то доба, у Новом Саду већина житеља је српске националности, велики број је високообразован, три четвртине имања и трговина било је у рукама Срба. Гостовање позоришне трупе Јована Кнежевића 1860. године подстакло је Јована Ђорђевића да напише више чланака о важности оснивања СНП-а. Припреме око оснивања радили су Светозар Милетић, Стефан Брановачки, Јован Ђорђевић и Јован Јовановић Змај. Ово позориште основано је на седници Српске читаонице, којој је председавао Светозар Милетић. Први управник био је Јован Ђорђевић који је на тој функцији остао до 1867. године, када се одазвао позиву кнеза Михаила, те с половином глумаца отишао у Београд и основао Народно позориште. На Ђорђевићево место дошао је Антоније Хаџић. Српско народно позориште основано је с деветоро глумаца; сутрадан је примљено још троје. Прва представа била је *Пријатељи* Лазара Лазаревића и *Мушки метод и женска мајсторија* Лајоша Кевера (*Kövér Lajos*) 1861. године. Позориште је давало представе у свим местима у Војводини, али је гостовало и ван Војводине.

Гостовања мађарских, немачких и других путујућих театара по Војводини иницирала су подизање позоришних здања и адаптацију постојећих објеката за потребе театра. Тако, 1839. године, у Великом Бечкерек (Зрењанин), адаптирана је зграда бившег житног магацина; у Суботици је нова зграда подигнута 1854. године; Српско народно позориште за 20.000 форинти откупљује 1872. године Градску дворану и адаптира је за своје потребе. Сомбор подиже зграду

позоришта 1882. године. Лазар Дунђерски дарује зграду СНП-у, познату као Дунђерсково позориште (налазило се у дворишту данашњег хотела *Војводина*), која је 1928. године, нажалост, страдала у пожару. Тек 1981. године, отворен је нови објекат који је одговарао потребама овакве институције.

После прве деценије рада, позориште је покренуло и своју издавачку делатност – први број листа *Позориште* изашао је из штампе 1871. године, а уређивао га је Антоније Хаџић. Од 1872. године, СНП је покренуло едицију *Зборник позоришних дела*, у којој су објављивана домаћа драмска дела и преводи драма страних писаца која су била на репертоару позоришта.

Након Другог светског рата, позоришни живот Војводине био је обogaћен отварањем више театара: Народног позоришта у Сомбору, Позориште Тоша Јовановић у Зрењанину, Стерија у Вршцу, те позоришта у Сремској Митровици, Панчеву, Бачкој Тополи, а Нови Сад је добио још две позоришне сцене – Новосадско позориште и Позориште младих.

Српско народно позориште у Новом Саду и Народно позориште у Суботици добили су оперу, а од 1950. године – захваљујући ентузијазму балерине и кореографа Марије Олењине – формиран је балетски ансамбл у СНП-у.

У Војводини се увелико приказују представе настале по преводима светских класика – Шекспира, Молијера, Голдонија, Шилера, Гетеа, Гогоља, Ибзена, Вајлда, Хауптмана, Чехова, али она постаје и извориште драмске књижевности на српском језику. Ту своја дела пишу Стефан Стефановић (1805–1826), Лазар Лазаревић старији (1805–1845), Коста Трифковић (1843–1875), Јован Стерија Поповић (1806–1856), Ђура Јакшић (1832–1878), Лаза Костић (1841–1910), Атанасије Николић (1803–1882), Јован Суботић (1817–1886), Ђорђе Малетић (1816–1888), Илија Округић-Сремац (1827–1897). У Војводини се у једном тренутку нашао и пронашао Јоаким Вујић, отац српског театра; преводио је немачке драме, писао посрбе (адаптације страних драма, прилагођене менталитету овог поднебља) и организовао позоришне представе.

Слика: Портрет Јована Стерије Поповића

ЈОВАН СТЕРИЈА ПОПОВИЋ (1806–1856), драмски писац, песник, рођен је у Вршцу, од оца Грка и мајке Српкиње. Завшио је гимназију и правни факултет. У Вршцу је завршио основну школу, а гимназију у Тенишвару и Пешти, правни факултет у Кежмарку у Словачкој. Након студирања, радио је у Вршцу као професор латинског језика, а потом и као адвокат. У периоду од 1840. до

1848. године, боравио је у Србији и предавао природно право, а потом је добио место начелника Министарства просвете. Био је међу иницијаторима оснивања Српске академије науке и уметности (која се у почетку звала Друштво српске словесности), као и оснивања Народног музеја. Читавог живота бавио се литерарним радом, остварујући се у сва три књижевна рода – лирици, епици и драми, али не подједнако успешно у сваком од њих. Такође, бавио се и критичким, полемичким и филолошким радом, а није занемарљива ни Стеријина поезија, коју је писао у два периода – на почетку свог стварања и у последњим годинама, пред смрт. Најплоднији сегмент његовог рада јесте драма. Најпознатије Стеријине драме јесу: *Светислав и Милена*, *Милош Обилић*, *Смрт Стефана Дечанског*, *Владислав*, *Скендербег*, а најпознатије комедије – *Лажа и паралажа*, *Тврдица*, *Покондирена тиква*, *Женидба и удадба*, *Кир Јања*. У другој фази свог комедиографског рада, Стерија пише шаљиве комаде и пародије, а у трећој се враћа озбиљној комедији. Најпознатија драма из овог последњег стваралачког периода му је комедија *Родољупци*, политичко-сатирични комад о српским догађајима из револуције 1848. године. У склопу обележавања 150 година од рођења и 100 година од смрти Јована Стерије Поповића, у Новом Саду, 1956. године, основан је позоришни фестивал – Стеријино позорје, који се одржава и дан-данас.

Процвет српског позоришта, уз настанак театарских зграда, дало је нови импулс развоју позоришта и на језицима других националних заједница. Поред драме на мађарском језику *Новосадског позоришта (Újvidéki Színház)*, која је основана 1974. године, као и *Народног позоришта (Népszínház)* у Суботици, која има још дужу традицију, а под овим називом од 1951. године, те радио-драме на мађарском језику, постоје и професионална позоришта на другим језицима националних заједница у Војводини. *Словачко војвођанско позориште* у Бачком Петровцу настало је из богате аматерске традиције. Прва представа на словачком језику одиграна је 1866. године у Бачком Петровцу, да би – у периоду до Првог светског рата – кренула читава лавина аматерских позоришних трупа (на пример, у Старој Пазови 1903, у Ковачици – 1906). После Другог светског рата била је оформљена *сцена ВХВ* (Владимира Хурбан Владимировића), са сценама у Бачком Петровцу, Ковачици, Старој Пазови. Русински народни театар *Петар Ризнич Ђађа* је у Руском Крстуру, а сцена на румунском језику – позоришта *Стерија* у Вршцу. Убрзо, у скоро свим местима с румунским становништвом – при читалачким и певачким друштвима – основале су се и аматерске позоришне дружине. У Војводини постоји значајна традиција аматерских театарских група.

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО У ВОЈВОДИНИ

Све врсте музике – озбиљна, џез, забавна, народна – без обзира на своје различите естетске вредности, свака на свој начин утичу на формирање музичке културе једне друштвене средине. Музичко стваралаштво је имало, а има и данас, важну културно-естетску улогу у развоју опште културе у Војводини.

Срби у Војводини укључивали су се у европске музичке токове већ у XVIII веку, у границама Хабзбуршке монархије, не заборављајући своје традиционалне корене. Наручиоци иконостаса, портрета и других слика уживали су у музици која се одвојила од оријенталних узора. Ипак, остало је мало података о црквеној и световној музици тог доба.

Музика која се у Војводини развијала у XIX веку, обележена је аматеризмом, али је стварана и музика романтичарског стила, заснована на народном мелосу. Поред домаћих музичара, њеном успону допринели су и странци, пре свих, Чеси који су били хоровође у певачким друштвима, свирали у оркестрима и предавали по школама. Музика је претежно била у служби очувања народних традиција, што су показале и беседе (концепти с такозваним мешовитим програмом – хоровима, солистичким и оркестарским композицијама, као и позоришним комадом), које су организовала црквена певачка друштва. Врхунац на пољу некадашње хорске музике достигнут је у Панчеву седамдесетих, а у Суботици и Кикинди осамдесетих година XIX века. У Српском народном позоришту негована је и сценска музика. Изводиле су се и представе

за српску публику у војвођанским и славонским местима. Музичко стваралаштво, у то време, било је оријентисано ка хорovima, соло песмама и сценским делима, док су инструментални и вокално-инструментални опуси били мање бројни. Немерљив допринос у развоју музичке уметности Војводине дали су уметници и музички педагози који су деловали у другој половини XIX века – Александар Морфидис Нисис, Јован Пачу и Мита Топаловић. Њих је наследила генерација Исидора Бајића и Карела Направника.

Слика: Исидора Бајића

ИСИДОР БАЈИЋ (1878–1915), композитор, музички писац, педагог, рођен је у Кули, где је завршио основну школу. Гимназију је завршио у Новом Саду, те након тога уписује музичку академију у Будимпешти, коју завршава 1901. године. Као професор у Великој српској православној гимназији (данас гимназија Јован Јовановић Змај) у Новом Саду, 1909. године основао је музичку школу која и данас носи његово име. Покренуо је *Српски музички лист* и утемељио је нотну едицију *Српска музичка библиотека*. Био је иницијатор стварања Савеза српских певачких друштава. Писао је вокалну музику, клавирске композиције, сценску музику, а нарочито пажњу посветио је обради народних мелодија. Објавио је и више теоријских радова: *Теорија правилног нотног певања*, *Клавир и учење клавира*, *Наше црквено појање*. Његова најпознатија дела јесу: опера *Кнез Иво од Семберије*, комади с певањем *Сеоска лола*, *Чучук Стана* и друга. Близак народном духу, Бајићев опус често се поистовећује с народним песмама, као што је то, на пример, случај с песмом *Јесен стиже дуњо моја*. Умро је у Новом Саду, 1915. године.

Чех Карел Направник оставио је дубок траг као музички педагог у Вршцу и Суботици. Међу композиторима рођеним у Војводини, истакнуто место заузима и Петар Коњовић. Попут Бајића, Коњовић је такође окренут националном романтизму. Основао је Музиколошки институт у Београду.

ПЕТАР КОЊОВИЋ (1883–1970), композитор, рођен је у Чуругу, гимназију је похађао у Новом Саду, завршивши четврти разред прешао је у Српску учитељску школу у Сомбору – тада једно од жаришта музичког живота. Касније је уписао Прашки конзерваторијум. Након тога, ради као наставник у Земуну, Београду, Сомбору. Постаје директор Опере у Загребу, да би након тога

био управник позоришта у Осијеку, па у Сплиту и Новом Саду. Године 1933. враћа се у Загреб, где остаје до 1939. године када је био постављен за професора Музичке академије у Београду, чији је и један од оснивача, а касније постаје и ректор. Изабран је за редовног члана Српске академије наука и уметности. Основао је Музиколошки институт, на чијем челу је био од 1948. до 1954. године. Инспирацију налази у фолклору. На подручју инструменталне музике није пружио много дела, али се међу њима истичу *Симфонија у ц-молу*, *Јадрански капричо*, Синфонијски триптихон *Коштана*. Поред бројних хорова и соло песама, Коњовић је написао и пет опера – *Женидба Милошева*, *Кнез од Зете*, *Коштана*, *Сељаци* и *Отаџбина*. Преминуо је у Београду, 1970. године.

Петроварадинац Светолик Пашћан завршио је студије музике у Загребу. Био је професор музике и диригент у Српском народном позоришту, као и један од оснивача Новосадске филхармоније. Суботичанин Ерне Кираљ (*Király Ernő*), композитор и етномузиколог. Био је афирмисани трубач, прославио се као члан градског и позоришног оркестра у Новом Саду. Педесетих година XX века, био је музички уредник Радио Новог Сада и руководилац музиколошког одељења Војвођанског музеја. Сакупио је више од 5.000 мађарских народних песама. Писао је композиције за оркестар, композиције за дечје хорове и кантате. Поред Милана Влајина и Радмиле Петровић, Кираљ је такође изучавао музички живот војвођанских националних заједница.

Двојица значајних музичких уметника рођених у Војводини – Јосиф Маринковић и Миленко Павловић – своју уметничку афирмацију остварили су у Београду.

Српско народно позориште је од оснивања на својој сцени неговало и комаде с музиком и певањем. Прелазећи потом преко сложенијег жанра – оперете, оно је крајем XIX века поставило на сцену и највиши музичко-сценски род – оперу. Опера је основана 1947. године, а новосадској публици представила се свечаном премијером *Травијате*. Од тада, опера је доживљавала успоне и падове, борила се за опстанак и напредак. Стални балетски ансамбл формиран је 1950. године.

Радио Нови Сад основан је 1949. године, а Телевизија Нови Сад – 1972. године. Први програм из свог студија емитован је 1975. године. Радио и телевизија Нови Сад обраћају се слушаоцима на језицима свих националних заједница које живе у Војводини. Музички програм обухвата све области музичког живота и чини јединствену целину с говорним емисијама.

Седамдесетих година XX века, композитор Рудолф Бручи пресудно је утицао на оснивање *Академије уметности у Новом Саду*, која је имала, између осталих, и одсек за музичку уметност. Основана је 1974. године. Бручи је био први декан и академија је тада имала најквалитетнију катедру за музику у окружењу. Била је добро опремљена музичким инструментима. У Војводини данас ради двадесет једна музичка школа. Музичка школа у Суботици основана је 1868. године, а њен први директор био је Иштван Франкл (*Frankl István*), који је истовремено био и директор гимназије. Градска музичка школа у Вршцу основана је 1859. године, а музичка школа *Исидор Бајић* у Новом Саду – 1909. године.

Суботичка филхармонија основана је 1908. године. Новосадска филхармонија – касније преименована у Војвођанску филхармонију – састављена од врских, професионалних музичара, основана је 1924. године. С мањим прекидима, успешно је радила до 1991. године. Да би се обезбедила афирмација талентованих младих музичара и услови за њихов рад на пољу оркестарског музицирања на територији Војводине, 2001. године основани су *Војвођански симфоничари*. Наследник *Војвођанских симфоничара* јесте *Војвођански симфонијски оркестар*, који је основан 2011. године и који је од тада остварио више од стотину успешних концерата, те достигао значајан ниво музицирања и добре интерпретативне стандарде.

Новосадски биг бенд основали су 2003. године професионални и реномирани џез и поп музичари Новог Сада, са жељом да се испуни празнина настала гашењем Плесног оркестра РТВ Нови Сад, те да се настави традиција оркестарског музицирања на пољу џез, поп, филмске и опште сценске музике. Од оснивања, оркестар је приредио око четири стотине концерата у

земљи и региону. У досадашњем раду, *Новосадски биг бенд* наступао је у различитим формацијама, које су биле условљене програмском садржајима. Његову окосницу чине најбољи џез музичари Новог Сада.

Веома су значајна и два велика тамбурашка оркестра – *Велики тамбурашки оркестар Радио Новог Сада* – основан 1957. године и *Суботички тамбурашки оркестар* – основан 1976. године. Ови оркестри истакли су се виртуозни извођењем тамбурашке музике. Репертоаре ових оркестара чине и песме и игре националних заједница Војводине, као и дела класичне и савремене музике. Оба оркестра наступала су на многим фестивалима у земљи и иностранству. У Војводини се посебно цени тамбурашка музика, а најпознатији тамбураши били су Јаника Балаж који је свирао у Новом Саду и Пера Тумбас Хајо који је наступао у Суботици. Репертоаром буњевачких народних песама прославио се Звонко Богдан, ког прати његов тамбурашки оркестар.

Традиција хорског певања у Војводини веома је развијена. Још у XIX веку, сва већа места су имала своја певачка друштва. Традиција хорског певања настављена је и данас стваралаштвом многобројних хорова, чији се избор програма креће од дела средњовековних мајстора, дела хорске музике домаћих и светских класика до хорских дела савремених композитора. Најбољи хорови у Војводини такмиче се на Фестивалу музичких друштава Војводине, које се од 1964. године одржава у Руми. Фестивал је највећа манифестација аматерског музичког стваралаштва у Војводини и представља репрезентативну манифестацију најбољих хорова и ансамбала, претходно одабраних на општинским и регионалним смотрима.

У поп и рок музици, истакнуто место заузимају Корнелије Бата Ковач и Ђорђе Балашевић. Познатије војвођанске рок групе током седамдесетих и осамдесетих година XX века биле су *Пекиншка патка*, *Лабораторија звука*, *Инстант карма*, *Луна*, *Ла Страда*, *Воуе*, *Обојени програм*; а касније *Ева Браун*, *Атеист реп*, *Love Hunters*, *Оружјем противу отмицара*, *Велики презир...* Међународну славу постигли су Силвестер Леваи (*Lévay Szilveszter*), Габор Ленђел (*Lengyel Gébor*) и Лајко Феликс (*Lajkó Félix*).

РАЗВОЈ ШКОЛСТВА НА ПОДРУЧЈУ ДАНАШЊЕ ВОЈВОДИНЕ

Школе у Војводини имају дугу традицију. Већ у XI веку помиње се постојање католичке црквене школе у Бачу, а у XII веку – у Тителу. У православним манастирима било је школа у XVI и XVII веку, а у то време јављају се школе и у већим градовима.

Прве српске основне школе отварају се у XVII веку. Прва словачка школа основана је у Бајши 1720, а једна од првих румунских школа – у Великом Средишту 1735. године. Русини су у Руском Крстурџу основали школу одмах по досељењу – 1753. године. Тада су већ постојале у већим насељима мађарске школе, а касније и немачке.

Године 1777. догодио се велики преокрет у развоју школа. Марија Терезија увела је *Ratio educationis*, реформу којом су школе изашле из окриља цркве, те су на нови начин организоване. Наложено је обавезно шестогодишње школовање и упореба уджбеника. Прописани су и начини оспособљавања учитеља и створени материјални услови за функционисање школа. Наставни планови били су јединствени за све, а настава се одвијала на матерњим језицима народа у Војводини.

На овом подручју, као зачетници школства, забележени су Андреј Волни (1759–1827), Матјаш Сладковић, језуита (1754–1804), као и Мађаш Ланг (*Láng Mátyás*), који је био наставник у првој новосадској католичкој гимназији.

Поред основних школа, отваране су и средње школе. Карловачка српска гимназија основана је 1791. године, захваљујући донацији карловачког трговца Димитрија Анастасијевића Сабова. У почетку, имала је шест разреда:

- 1. разред, такозвани припремни;
- од 2. до 4. разреда – граматика;
- 5. разред – реторика;

- 6. разред – поетика (хуманистичке науке).

Од школске 1852/53. године, оформљен је и 7–8. разред – филозофија.

Школа је паузирала с радом само 1795/96. године (због куге), 1848/49. године, као и током светских ратова.

Српска гимназија у Новом Саду основана је 1810. године.

Јосиф I 1848. године формирао је Министарство културе и образовања, које је прерасло у Савезно министарство и почело озбиљно да се бави образовањем.

Године 1869. уведено је осмогодишње образовање; први пут, министарство се бави и образовањем женске деце, али према посебним програмима.

Учитељска школа у Сомбору изразсла је из течајева Аврама Мразовића, покренутих још 1778. године.

АВРАМ МРАЗОВИЋ (1756–1826) био је српски просветитељ, педагог, књижевник, преводилац, племић, сенатор слободног краљевског града Сомбора. Рођен је 1756. године у Сомбору, као син Георгија Мразовића, свештеника сомборске цркве Светог Јована. Основну школу је завршио у Сомбору, па је школовање наставио у гимназији у Сегедину. У Печују и Пешти студирао је филозофију и право. Након тога, иде у Беч на студије граматике и орфографије (правописа). Завшио је и шестомесечни курс за директоре школа, по напредном методу немачког педагога и педагошког реформатора Јохана Фелбингера. Сомборац – пореклом и рођењем, али и животним деловањем – био је привржен свом граду. Оставио је дубок траг у просветној и књижевној историји свог времена. Уз Доситеја Обрадовића и Вука Караџића, био је носилац европског духа Срба с краја XVIII и почетком XIX века. Умро је у Сомбору 1826. године, где је и сахрањен.

Указом Марије Терезије, Аврам Мразовић био је постављен за врховног надзорника свих православних школа у Печујском округу, а томе су припадале и школе у Бачкој и Барањи. Реч је о сину сомборског православног свештеника, који се потврдио као неуморни просветни реформатор, писац уџбеника граматике, реторике и превода часописа за младе. Као школски надзорник, Мразовић је обилаго сва насеља из свог округа, склапао уговоре с локалним општинама о оснивању српских народних школа, о њиховом опремању и материјалном обезбеђивању учитеља. Таквим залагањем, до пред крај века (1791) отворене су школе у 74 насеља. За своје педагошко прегалаштво одликован је златном медаљом од три аустријака владара (Јосифа II, Леополда I и Франца I) и добио је наследно племство с грбом.

Врховну управу над осталим српским школама добили су још и Стефан Вујановски – за Срем и Глигорије Обрадовић – за Банат.

Према владајућем школском закону за Угарску и припадајуће јој земље (*RATION EDUCATIONIS PUBLICAE*, Будим 1806), општине су биле дужне да обнове постојеће или да подигну нове школске зграде од тврдог материјала.

После аустро-француског рата, 1810. године, реформе школства се интензивирају: за првог надзорника свих православних школа дошао је Урош Несторовић. Тада је настала и српска гимназија у Новом Саду.

Намесништво Војводине, 1857. године, поставило је др Ђорђа Натошевића за врховног директора свих српских школа. По струци лекар, по опредељењу педагог, био је истрајан и предузимљив. Често се жалио и борио против тога да сеоске и градске општине новац троше на „споредне ствари“, а не на школе, књиге, васпитање деце и просвећивање народа на свом подручју.

Након формирања двојне Аустроугарске монархије (од 1867), школско законодавство рађено је према начелима:

- да се црква одвоји од државе;

- да су наука и настава слободни;
- да је школовање обавезно за ђаке од 6 до 14 година;
- да држава мора да се постара да наставу изводе стручни учитељи који су завршили четворогодишње школе.

Ђорђе Натошевић припремио је *УРЕДБУ ЗА СРПСКЕ НАРОДНЕ ШКОЛЕ* 1872. године. Те исте године, почиње да ради Државна женска учитељска школа у Суботици. У истом граду, основана је прва предшколска установа још 1843. године, а континуирано предшколско образовање и васпитање постоји још од 1872. године.

Крајем XIX и почетком XX века, отварају се и стручне школе – Нижа занатлијска и трговачка школа у Новом Саду (1881), Трговачка академија у Сомбору (1885), Зрењанину (1895) и Суботици (1906).

Учитељи су се обучавали на „учитељским течајевима“ које је пуне 33 године (1778–1811) у Сомбору организовао Аврам Мразовић. Он је у овом граду покренуо *Норму*, прву установу за образовање учитеља у Војводини. Првобитни тромесечни течајеви замењују се двогодишњим течајевима.

Године 1812. отворена је прва учитељска школа – *Препарандија* у Сентадреји, која је четири године касније пресељена у Сомбор, где уз развојне и организационе промене траје и до данас – као Учитељски факултет.

После Првог светског рата, у Војводини је примењиван српски *Закон о основним и средњим школама*, па су дотадашње општинске и богословске школе подржављене.

Осим на српском језику, настава се обављала и на језицима мањина, уз обавезно учење државног језика. Нису отворане посебне школе за мањинске заједнице, већ само одељења у којима се настава држала на језицима мањина, која су морала имати 30 ученика.

Између два светска рата, школство у Војводини није постигло већи напредак. Нови закон о школама, донет 1929. године, основну школу прокламује као бесплатну и обавезну, али то није било потпуно остварено.

Поред реалних гимназија са осам разреда и стручних школа, постојале су и даље грађанске школе с три смера (пољопривредни, трговачки и занатско-индустријски).

Након Другог светског рата, проширена је мрежа средњих школа. Припадници мањина имали су могућност школовања на матерњем језику у основним школама – на мађарском, словачком, румунском, русинском и чешком језику. Гимназије, учитељске школе и школе за васпитаче, осим на српском и на мађарском језику, школовале су ученике и на словачком, румунском, русинском и хрватском језику (укинута крајем педесетих година).

УНИВЕРЗИТЕТ, НАУЧНИЦИ И ПРОНАЛАЗАЧИ

Велики значај у стварању српске интелигенције у Војводини има *Пештански универзитет*. Његова историја сеже до 1635. године, у место Нађсомбат (*Nagyszombat* – данас Трнава, Словачка), где су била два факултета – уметнички и богословски. Правни факултет основан је после три деценије, а медицински – тек 1769. године. У Будим је пресељен 1777, а најзад у Пешту – 1784. године. Тада се из правног факултета развија читав универзитет, под називом Краљевски универзитет у Пешти (*Budapesti Tudományegyetem*). Предавања су била на латинском језику, све до 1844. године, када је мађарски уведен као официјални језик у Угарској. Женске особе могле су да се уписују тек од 1895. године.

Пештански универзитет био је стециште великог броја студената из скоро свих крајева Војводине. Овде су се школовали, између осталих, Сава Текелија, Лукијан Мушицки, Георгије Магарашевић, Јован Стерија Поповић, Јосиф Панчић, Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Стеван Сремац, Исидора Секулић и Вељко Петровић.

Слика: Сава Текелија

САВА ПОПОВИЋ ТЕКЕЛИЈА (1761–1842), књижевник, политичар, добротвор, потиче из угледне племићке породице. Рођен је у Араду, где је похађао основну школу, након чега иде гимназију у Будиму. Био је први Србин који је докторирао права у Пешти. Почео се бавити политиком, али је каријеру политичара брзо напустио, па је сву пажњу и енергију усмерио ка добротворном раду. Добро је сарађивао са угарским племством. Основао је задужбине Текелијанум у Пешти 1838. године, кроз коју је од оснивања до почетка Првог светског рата прошло 346 студената из свих српских крајева. Био је добротвор многих српских и мађарских установа. Матици српској поклонио је своју библиотеку, купио штампарију, а касније даровао и све некретнине и новац. Изабран је за доживотног председника Матице српске. У књижевности је оставио трага у својим *Мемоарима*. Умро је 1842. године у Пешти, а сахрањен је у Араду.

Слика: Текелијанум

Једно од значајних обележја Пештанског универзитета, још од његовог оснивања, била је вишенационалност. Међу припадницима различитих нација владала је прилична хармонија, све док је језик наставе и администрације био латински. На почетку XIX века, појављују се прве националне поделе, када је основана Катедра за мађарски језик и књижевност. Убрзо, припадници словенских народа, првенствено Срби и Словенци, затражили су оснивање словенске катедре. Мада је захтев који је био упућен 1824. године одбијен, то је ипак био значајан корак, пошто је глас српских интелектуалаца у Пешти био све снажнији у сфери културе и образовања.

Основан је и универзитет – и у данашњем Клужу (Коложвар) и другим градовима. Према статистици из 1910. године, у Угарској је постојало: три универзитета, још неколико посебних факултета, десет правних академија (виших школа), 46 теолошких виших школа разних конфесија, 245 гимназија (реалних и класичних), 48 привредно-трговачких школа, 43 уметничке школе, 49 учитељских школа (лицеја), с наставом на различитим језицима.

Крајем XIX и почетком XX века, захваљујући реформама, развијали су се наука и уметности, на подручју Аустроугарске, па и данашње Војводине.

Тивадар Пушкаш 1877. године изумео је телефонску централу, Донат Банки – карбуратор (1892), а почетком прошлог века, Калман Кандо конструисао је прву електричну локомотиву.

ТИВАДАР ПУШКАШ (PUSKÁS TIVADAR, 1844–1893), машински инжењер, проналазач, пореклом је био из Трансилваније. Школовао се у Бечу, Лондону и у Америци. Био је и добар спортиста, бавио се мачевањем и јахањем. Као вредан ученик, забележено је да је – желећи да учи још више – обријао главу да би остао у кући и више учио. Пошто је породица дошла у тешку финансијску ситуацију, издржавао се сам. Када се преселио у Америку, радио је са Едисоном који га је касније именовао за свог представника за Европу. Године 1877. изумео је телефонску централу која је почела да ради у Паризу и Пешти. Своју идеју о телефонској дистрибуцији патентирао је 1892. године и већ следеће године покренуо *Telefon Hírmondó (Телефонска дистрибуција вести)*, која је започела с радом у Пешти. Лиценцна права су продата и у многе друге државе. Нажалост, убрзо умире од инфаркта, у својој 49. години живота.

TELEFON HÍRMONDÓ (Телефонска дистрибуција вести; 1893–1945)

Тивадар Пушкаш патентирао је овај изум и 1893. године дистрибуција је почела да ради. Својим претплатницима понудио је актуелности, занимљивости и едукацијске садржаје. Око 1900. године имао је око 15.000 претплатника. Телефонске вести почињале су с радом у 9 сати ујутро и радило се до касних вечерњих сати. Посебност Пушкашеве идеје фонсервиса били су новинари који су припремали вести које су биле на програму тога дана. Вести су читали у микрофоне, тачно према унапред најављеној сатници; бирале су у складу с правилима новинских кућа, а најважније су понављане током читавог дана. Како би знали шта је на програму и у које време, претплатници су добијали билтене са сатницом емитовања. Упркос бројним мањкавостима, па и обавези седења са слушалицама на ушима, тај вид информисања показао се као много бржи од дневних новина. Компанија у којој је радило више од две стотине запослених зарађивала је од претплате, а корисници су заузврат добијали бесплатни телефонски апарат. Ово је био велики технолошки искорак за то време и увод у касније радијске преносе. Иста компанија емитовала је 1925. године први радијски програм у Мађарској. Међутим, телефонски сервис није престајао с радом до Другог светског рата, када су инсталације скоро у потпуности уништене.

На будимпештанском универзитету, где је студирало пуно Срба и представника других народа са овог подручја, појавило се неколико светски признатих научника, као што су Јанош Нејман (*Neuman János*), Лео Силард (*Szilárd Leó*) и Јене Вигнер (*Wigner Jenő*).

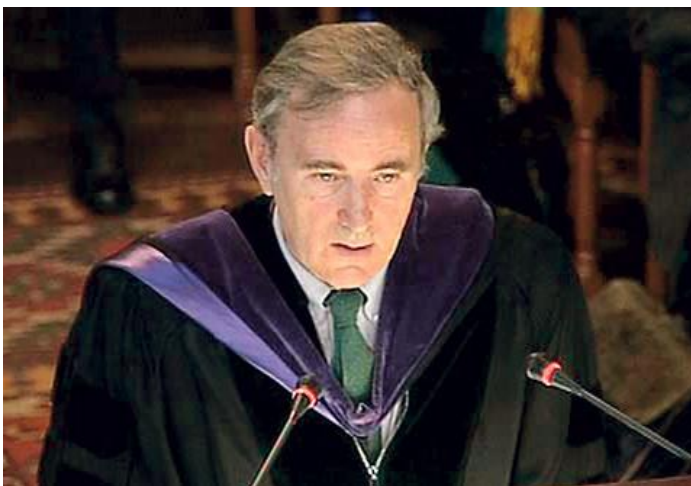
Иако је још у XIX веку владика Платон Атанацковић тражио оснивање српског универзитета у Јужној Угарској, прва високошколска институција у Војводини основана је тек након рата. Правни факултет у Суботици почео је да ради 1920. године, као саставни део Београдског универзитета. У њему су универзитетску каријеру почели познати професори (нпр. Ђорђе Тасић, Михаило Константиновић, Мијо Мирковић). У међуратном периоду, најзначајнија културна институција војвођанских Срба – Матица српска – лутала је између настојања да едукује широке народне масе и настојања да се бави науком и уметношћу у Војводини. Од виших школа, постојале су више педагошке, више комерцијалне, више управне и више машинске школе. Први факултети Универзитета у Новом Саду били су Пољопривредни факултет и Филозофски факултет, да би им се редом, до почетка шездесетих година XX века, прикључили: Правни факултет, Технолошки факултет, Медицински факултет, Машински факултет и Економски факултет у Суботици.

Данас, овај универзитет има четрнаест факултета. Тамо где је то изводљиво, настава се држи и на језицима мањинских националних заједница. На Филозофском факултету у Новом Саду

постоје катедре за мађарски, словачки, румунски и русински језик, на Учитељском факултету у Сомбору будући учитељи школују се на српском, мађарском и словачком језику, а на Учитељском факултету у Вршцу – на српском и на румунском језику.

Слика: Платон Атанацковић

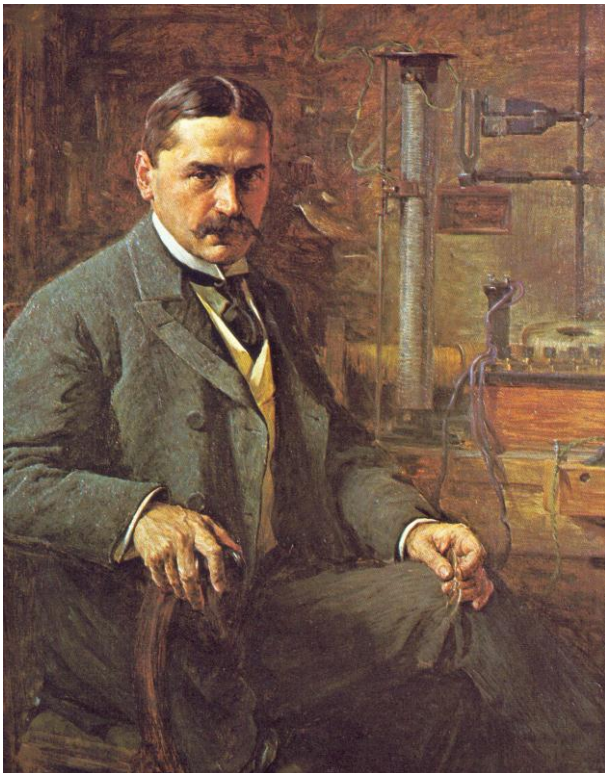

Слика: Тибор Варади

ТИБОР ВАРАДИ (VÁRADY TIBOR, 1939), професор права, академик и писац, рођен је у Великом Бечкереку (Зрењанин). Основну школу и гимназију завршио је у родном граду, а Правни факултет – у Београду (1962). Магистрирао је на истом факултету, а докторирао на Универзитету Харвард (1970). Радио је као адвокатски приправник у очевој канцеларији у Зрењанину, а од 1963. године ради на Правном факултету у Новом Саду. Постаје доцент 1970. године, те ванредни, па редовни професор на истом факултету. Предавао је и на

Средњоевропском универзитету у Будимпешти. Одржао је више од две стотине предавања, на многим универзитетима широм света (Аустрија, Белгија, Чешка, Енглеска, Француска, Холандија, Италија, Кина, Мађарска, Немачка, Пољска, Португал, Русија, Сингапур, Словачка, Шпанија, САД). Био је члан међународног Сталног арбитражног суда у Хагу, а Србију заступа и дан-данас пред међународним судовима. Објавио је више од 250 научних радова (од тога, више од тридесет књига), које је писао на српском, енглеском, мађарском, француском и немачком језику. Радови су му преведени на многе језике. Аутор је бројних уџбеника и стручних књига из области права. Био је и одговорни уредни часописа *Új Symposion*, као и главни и одговорни уредник научног часописа *Létünk*. Запловио је и у књижевне воде. Недавно је објавио књигу *Списи и људи*, за коју је грађу пронашао у породичној адвокатској канцеларији, основаној крајем XIX века у Бечкерекy. Књига је омаж малим људским судбинама, казивање о људима чији су животи често били историја мимо историје у једној вишенационалној средини, где су се често мењали власти, режими, службени језици, називи града, државе...

Међу научницима и проналазачима светског гласа, који су рођени у Аустроугарској, јесу и Никола Тесла и Михајло Пупин.

Слика: Портрет Михајла Пупина

МИХАЈЛО ПУПИЊ (1854–1935), велики светски научник и проналазач, рођен је у банатском селу Идвор. Жељан знања и науке, рано је напустио родитељски дом. Школовао се у Панчеву, Прагу, Америци, па на престижном Кембриџ универзитету, те на Берлинском универзитету, где је и докторирао 1889. године. После тога, прелази на Колумбија универзитет у Њујорк, где ради као педагог и научник од 1889. до 1929. године. Пријавио је више од тридесет патената. Највише његових изума јесу из области електронике и телекомуникације. За свој рад одликован је многим признањима. Необичан животни пут – од банатског чобанчета до научника светског гласа – Пупин је најбоље описао у својој аутобиографији *Са пашњака до научењака (From immigrant to Inventor)*, за коју је добио Пулицерову награду за књижевност 1924. године. Ово дело преведено је на неколико језика. Упркос постигнутој светској слави, читавог живота остао

је емотивно везан за Идвор, своје родно село, о чему сведоче његове бројне донације. Умро је 1935. године у Њујорку, а сахрањен је у Бронксу.

Слика: Милева Марић Ајнштајн

МИЛЕВА МАРИЋ АЈНШТАЈН (1875–1948) била је наша позната научница, супруга Алберта Ајштајна. Рођена је у Тителу, а школовала се у Руми, Новом Саду и Загребу. Као пета жена, завршила је електротехнику у Цириху. Супруг, Алберт Ајштајн, за своју општу теорију релативитета (1913–1916) 1922. године добио је Нобелову награду. Милева га је у том раду свесрдно подржавала и помагала. Према мишљењу многих, имала је и кључни допринос у стварању његове теорије. Међутим, њихов брак се није одржао. Након развода 1918. године, Милева наставља да живи у Цириху, с њихова два сина. Износ Нобелове награде (121.572 шведске круне) Алберт Ајнштајн предао је Милеви. Без сумње, осећао се њеним дужником, јер је знао колики је био њен допринос у његовој теорији. Умрла је у Цириху, 1948. године. У Новом Саду 1993. године једна улица названа је по њој, а касније – и једна средња школа.

БАРТОЛОМЕЈ ГОДРА (1832–1874), етнограф и лекар, рођен је у Лалићу. Студије медицине завршио је у Бечу, а након тога је радио као главни лекар у војној болници у Сремској Митровици. Био је и лекар 9. пешадијског граничарског петроварадинског пука. Пуно времена посветио је и ботаници. Аутор је топографског и етнографског историјског дела о Петроварадину и ботаничке монографије Срема, писане тројезички – на латинском, немачком и српском језику. Умро је у Руми, 1874. године.

У пионире светске авијатике убрајају се Банаћанин Трајан Вуја – који је у Паризу 1906. године полетео авионом чији је мотор сам конструисао и Аурел Влајку – који је у Вршцу одржао аеромитинг 1912. године.

Слика: Иван Сарић

ИВАН САРИЋ (1876–1966), конструктор авиона и авијатичар, рођен је у Суботици, где је завршио основну школу и гимназију. Радио је у рачуноводству градске администрације. У младости се бавио бициклизмом. Суботичка штампа од 1897. године бележи његове сталне успехе у бициклизму. Године 1900. постао је првак Угарске и учествовао је на светском првенству у Паризу, а наредне године постао је троструки првак у мотоциклизму. Године 1910. конструисао је авион и уградио у њега троцилиндрични мотор *Делфос*, од 24 коњске снаге. На градском тркалишту, у лето 1910. године, изводио је пробне летове. Непуних седам година после браће Рајт, летео је успешно својим авионом. Задовољан постигнутим резултатима, приредио је јавни лет, коме је присуствовало око 7.000 послетилаца. Летео је око 3 км, на висини од 30 метара. Почетком 1911. године, усавршавао је конструкцију авиона који је назвао *Сарић 2*. Његове тешкоће приликом настајања авиона описане су у роману *Летећи Вучидол* Гезе Чата, Емила Хамваша и Артура Мунка. Умро је у Суботици 1966. године. Техничка школа у Суботици носи његово име.

Милан Т. Јовановић био је творац првог патента који је настао на овом подручју. Био је казанџија и проналазач. Регистровао је свој патент као *уређај казана за печење ракије* 1909. године, у Уреду за патенте Аустроугарске.

Никола Бизунућ (1823–1906), проналазач, конструктор машине за шишање, родио се у сиромашној породици у Нерадину. После школовања у родном месту, одлази у Ириг да учи

берберски занат. Средином XIX века, одлази из Ирига у Европу. Ускоро су бербернице широм Европе биле преплављене његовом машином за шишање. У Лондону је нашао финансијере за свој изум, и одмах је никло неколико фабрика за производњу. Узео је псеудоним Џон Смит, да би лакше успео у свету бизниса. Када је умро, његова имовина процењена је на двадесет два милиона фунти.

ГАЈА АЛАГА (1924–1988), нуклеарни физичар, рођен у је Милетићу (Светозар Милетић). Основну школу такође је похађао у Милетићу, гимназију у Сомбору, док је студије почео на Техничком факултету у Будимпешти, а наставио у Загребу на Техничком факултету и на Природно-математичком факултету, где је дипломирао 1950. године. Докторирао је 1955. године. Истражујући структуру атомског језгра, заједно са Адлером, Бором и Мотелсоном, открио је К-изборна правила и правила интензитета за бета-прелазе и гама-прелазе у деформисаним језгрима, за шта су последња двојица 1975. године добила Нобелову награду. Самостално је у истим језгрима пронашао нови асимптомски тип правила, која се називају *Алагина правила*. Поставио је и нови тип атомског језгра, које се назива *Алагин модел*. Био је пионир теоријске физике атомских језгара и учитељ генерација теоријских физичара. Умро је у Загребу, 1988. године.

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ ЕТНИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА ВОЈВОДИНЕ

СРБИ У ВОЈВОДИНИ

Срби су у Војводину долазили организованим и стихијским сеобама, те иако постоји суштинска разлика између та два досељавања у ове крајеве, оба имају једно заједничко обележје; наиме, већи део српског становништва у Војводини пореклом је из крајева јужно од Саве и Дунава, а тек мањи део из западних предела, док је још мањи – са Севера.

Крајем XX века, на подручје Војводине долази знатан број Срба из ратом захваћених подручја бивше СФРЈ. Од укупног броја свих ратом угрожених лица у Србији – у Војводини борави 259.719, или 42% лица, а највећи број су српске националности.

ОБИЧАЈИ СРБА У ВОЈВОДИНИ

Ношња – Традиционалну мушку ношњу Срба у Војводини чине: кошуља, гаће, прслук, Сурдум (кабаница), кошуљац, реклија, сукња, чакшире, кожух, пршњак, кожне чакшире, opakлија, шешир, шубара, чизме, опанци, папуче.

Женску ношњу чине: кошуља или оплећак, прслук, скуте, доња и горња сукња, реклија, кожух, пршњак и ћурак, марама, џега, убраћај, ципеле, клопте и чарапе (код жена).

Ношња Срба у Војводини одликовала се укусом, једноставношћу и отменошћу. Везови су били често извезени у сребру и злату, а на свеченој ношњи могли су се наћи ниске од дуката, дугмад од сребра и злата.

Један од најлепших детаља ношње била је капа златара и убраћај. Носиле су је невесте и тек удате жене до годину дана. Набављала ју је младожењина кућа. Израђивала се два до три месеца.

Слика: Српска ношња у Бачкој у XIX веку

Када говоримо о обичајима Срба у Војводини, посебно место заузима циклус зимских празника, који започиње божићним покладама (27. новембра), а завршава се празником Богојављањем.

Божићне покладе сматране су у прошлости великим празником, док је тај дан данас изгубио значајне елементе магијских обреда који су некада били карактеристични за њега. Божићу су претходиле Материце (две недеље пред Божић) и Очеви (недељу дана пред Божић), када су деца везивала узицом родитеље и старије укућане. У неким селима, деца још и данас иду улицом и женама или мушкарцима песмицама честитају празник, тражећи дарове. Као празник, Материце су остале непознате у делу средњег и јужног Баната.

Сам Божић у народу се и дан-данас сматра највећим празником у години. Све до данас, многи Срби у Војводини, Божић прослављају са свим битним елементима: бадњом вечером, паљењем ватри и бадњака на улици, уношењем сламе, бадњаком, коринђашима, мешењем обредних хлебова, чесницом, божићном пшеницом, јахањем коња или како то у народу називају *вијање Божића*, или како у северној Бачкој кажу *вијање киселице*.

Божји ручак подразумевао је и молитву, паљење свеће, кађење. Ломио се колач. Деца су се нарочито радовала чесници (округли, бели обредни хлеб или колач у коју је пре печења стављен новчић – веровало се да ће особа која нађе новчић у свом комаду хлеба бити посебно срећне руке у наредној години).

О Малом Божићу или Новој години, многи од тих елемената се понављају, као што су сечење божићног колача, догоревање бадњака, ложење ватри, обилажење стоке, а има и нових, као што је мешање василице, вршење божићне сламе, познато у селима североисточног Срема. У јужном Банату куће и данас обилазе маскирани честитари, а у Срему – вертепаши.

Празником Богојављањем завршава се период зимских празника, као и „некрштених дана“, а свећењем водице на Крстовдан, као и заштитним својством богојављанске водице, окончава се дуги период зимских празника.

На Лазареву суботу, домаћица је устајала после поноћи, и лупњавом у тепсију плашила змије и обавезно чистила двориште и палила смеће. У неким селима у Војводини, старе жене чине то још и данас. У Бачкој и Банату, уочи Лазареве суботе и данас понегде пале ватре на улицама.

Други највећи празник у години јесте *Ускрс*, који се и данас свечано прославља у Војводини. У прошлости су многи обичаји упражњавани током Велике недеље, као и дане после Ускрса. На Велики петак фарбају се ускршња јаја. И данас се у неким породицама чува прво офарбано јаје (такозвани чувар), које треба да заштити кућу од свих зала. У неким селима прво офарбано јаје дају стоци или живини, ради напретка. Такође, још увек је обичај да се другог дана Ускрса полива. На Водени понедељак – момци поливају девојке, а трећи дан Ускрса – девојке поливају момке (Бачка). У многим селима у Банату полива се на Ђурђевдан. Други дан Ускрса или у понедељак после Малог Ускрса, посећују се гробови, на које се обавезно, поред хране, односи и вода која се излива преко гроба.

У многим селима у Банату, у понедељак после Малог Ускрса, на такозвани Побусани понедељак, склапају се посестримства и побратимства или како то у тим крајевима зову – *комачење*, *кујкање* или *побрање*, при чему значајну улогу имају вода, цветни венац и ускршња јаја.

За пролећни празник *Ђурђевдан* и данас постоји доста обичаја који су у вези са стоком, нарочито са овцама (у Банату). У ђурђевданској обредној пракси, посебну улогу имају вода и биље, односно зеленило. Зеленило, биље и цвеће били су значајни и за друге пролећне и летње, па и јесење празнике, као што су Спасовдан, Духови, Ивандан, Петровдан, Видовдан, Свети Илија, као и за празнике где су трава и биље, пшеница и цвеће имали значајну улогу, ради заштите стоке и здравља људи, као и за поспешивање плодности.

Ништа мање интересантни нису ни обичаји у Срба, који су у вези с рођењем и свадбом.

Неки обичаји, ради заштите труднице и новорођеног детета, постоје и дан-данас. На пример, да дете не би зли урекли, мати или бака детета око руке му стављају црвени конац или му преврну неки део одеће. Рођење детета обележава се повојницом, а многе породице и данас у Војводини месе поступаоницу када дете треба да прохода.

У свадбеној церемонији Срба у Војводини чувају се многи архаични елементи, нарочито у имућнијим породицама које припремају „праву“, велику свадбу. Одржава се *јабука* (просидба, веридба). У сватове се позивају окићеном чутуром, одржавају се још увек *перјаница* и *врата* (момачко и девојачко вече), одлазак младожењиних другова *кртана* (Бачка, Срем), *говорџија* (Банат) или *чорбара* (северна Бачка) у невестину кућу да чувају младу да „не одбегне“. Кртани и данас краду петла из невестине куће и чисте метлом пред младом да *би је* заштитили од чини (Срем). Званице на свадби ките се рузмарином и нуде слаткишима и ракијом. Младу и младожењу свекрва залаже медом или шећером и даје млади мушко дете у крило – да би родила сина. У многим местима, остао је обичај да момак гађа јабуку, а невеста баца јабуку преко рамена. У северној Бачкој, младожења у невестином дому лупа три тањира ногом на столу да би заштитио себе и невесту. Врућа ракија кувала се у свануће. Кум – као сведок венчања – има важну улогу и у животу, па отуд

и изреке *кум није дугме или бог па кум и бог на небу, кум на земљи*. Кум је позиван три пута на венчање и по њега се одлазило његовој кући или се дочекивао на пола пута, с музиком. У Бачкој и Банату, кум је на свадбу стизао са свирачима и кумовским момком, обично млађом особом шаљиве природе, који је испуњавао кумовска наређења. Кум је носио највећи поклон. Највеселији у свадби биле су младожењине сестре и тетке, које певају и подвикују. Младожењина браћа су девери, али само један од њих, нежењен (ручни девер), носи унакрсно пешкире око себе. Некада је он куповао невести венац и вео за главу, рукавице, свадбени букет и ципеле. На свадби су свирали гајдаши, касније и тамбураши и хармоникаши. Обичај је био да се током весеља одигравају игракази, шаљиви скечеви и збијају шале на рачун младенаца, поготову због прве брачне ноћи. Често се још увек млада носи преко прага.

Неке од најзначајнијих етно-манifestација српског народа у Војводини јесу: *Сусрет Крајишника у Бачу, Карађорђевачка прела у Житишту, Нашем роду и потомству у Бачкој Тополи, Банатске вредне руке у Зрењанину, Златне руке Срема у Руми, Ивањско цвеће у Сивцу, Етно-вече у Сивцу, Дани колонизације у Пригревици, ПЧЕСА на Ченеју код Новог Сада....*

Срби су најбројнији народ Војводине, који чини апсолутну већину у тридесет и једној општини у Новом Саду. У општинама Врбас и Бач, Срби су у релативној већини. Према попису становништва из 1921. године, Срба у Војводини било је око 545.000 или 35% од укупног становништва. Према попису из 1948. године, Срба је било 812.783 или половина житеља Војводине. Према најновијем попису становништва, Срби чине две трећине становништва Војводине. Повећању броја српског становништва у Војводини допринеле су аграрне реформе и колонизација, долазак избеглих и прогнаних лица током ратова деведесетих година и економска имиграција.

МАЂАРИ У ВОЈВОДИНИ

У IX веку, под вођством кнеза Арпада, Мађари насељавају Панонску низију. Они до XII века освајају целокупно подручје данашње Војводине. У средњем веку, највећи део Војводине био је стално под Угарском. Током средњег века, становништво Угарске било је мешовито. Мађари су велики део своје историје провели под влашћу аустријске владарске династије Хабзбург, по којима је и цело царство названо Хабзбуршким царством (касније Аустроугарском). У том царству, Мађари нису били најсрећнији, јер нису могли остварити своја национална права. Када су те жеље прерасле у националну борбу за слободу, 1848. године, Мађари су подигли бајрак с три водоравне боје. Црвена је симболизовала снагу, бела верност, а зелена – наду. Та нада у снагу и верност домовини постала је од тада симбол мађарске слободе; данас је то *мађарска застава*.

Слика: Мађарска застава

Мађарски грб подељен је у два поља – лева пругаста страна означава грб мађарских краљева из породице Арпадовића, а десна страна приказује крст који је према легенди од

папе добио мађарски краљ Стефан (*István*). Посебно занимљива јесте круна на врху грба. То је круна тог истог краља Стефана, првог мађарског краља, али са искривљеним крстом.

Слика: Мађарски грб

ЦРТИЦЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ

Мађарске легенде и приче чувене су у Европи. Израз који смо безброј пута чули – *иза седам мора и седам гора* – потиче управо из мађарске традиције, као последица далеких крајева одакле су Мађари давно дошли у Европу. Број седам саставни је део мађарских бајки (нпр. змај са седам глава, иза седам брда). У мађарским причама појављује се много вила и вилењака. Сматрали су да су Хуни, стари нестали номадски народ, били њихов братски народ и да су сви хунски и мађарски јунаци – коњаници – напустили земљу и отишли у небо, те да је на небу иза њих остала само прашина. Једна легенда каже: *Иза седам гора и седам мора, живела су два брата, Хунор и Магор. Након очеве смрти, одлучили су да крену у лов на Чаробног јелена (Csodaszarvas), који је доносио срећу и благостање. Окупили су стотину најбољих ловаца, с најбржим коњима и кренули у потрагу. Рано ујутро, угледали су јелена чаробне лепоте и похитали за њим на својим коњима, али до ноћи су изгубили траг. Следећег јутра, јелен се опет указао и опет су га ловили цео дан. После много дана, већ далеко од својих домова, у сумрак су поставили логор крај пропланка, како би преноћили. Када је пао мрак, с пропланка се одједном чула дивна песма шумских вила. Ловци су се прикрали и свако је ухватио једну вилу, а Магор и Хунор две најлепше принцезе-виле, ћерке краља Дула. Узели су их за своје жене, и оне су изродиле много деце. Од Хуноровог потомства постали су Хуни, а од Магоровог – Мађари. Када их је већ било толико да им је та земља постала тесна, одлучили су да Хунор са својим народом крене према истоку, а Магор – ка западу. Узели су онда Свети Божији мач и дали га у руке неком странцу, који је туда пролазио и рекли му „Заврти овај мач седам пута изнад главе, и баци га што даље можеш, нека нам то покаже пут којим ћемо кренути.“ Када је странац бацио мач, захватио га је јак ветар и однео га је далеко према западу. Тада су сви кренули у потрагу за њим, а предводила су их двојица храбре браће Атила и Буда. Дуг пут су прешли и стигли су у плодну Панонску равницу, између Дунава и Тисе. Ту су пронашли Божији мач, забоден у земљу. Атила га је узео у руке и ударио по три пута у земљу, на све четири стране света и рекао: „Од сада је ово наша домовина!“*

ЦРТИЦЕ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ

Мађарска народна музика позната је по свету, нарочито такозвана мађарска циганска музика, али и чардаш, мађарски темпераментни народни плес.

Мађарска кухиња такође је светски позната – гулаш, паприкаш, перкелт, рибља чорба, јела су с доста лука, млевене слатке и љуте црвене паприке.

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК

Мађари, заједно с Финцима, Естонцима и још неким народима, припадају угрофинској језичкој групи народа. Интересантно је то колико су Мађари територијално удаљени од Финаца, својих најближих језичких рођака.

Ево неколико речи на мађарском језику (уз фонетски изговор):

- Здраво!	<i>Szervusz</i>	(сервус)
- Добар дан!	<i>Jó napot</i>	(јо напот!)
- Ја се зовем...	<i>Az én nevem...</i>	(аз ен невем...)
- Како сте?	<i>Hogy van?</i>	(хођ ван?)

ОБИЧАЈИ МАЂАРА У ВОЈВОДИНИ

Ношња

Традиционалну мушку ношњу Мађара у Војводини чине:

- кошуља, прслук са сребрним дугмадима, кожух, кабаница, шубара, црни шешир, накићен цвећем или траком, папуче, опанак, чизме.
- Традиционалну женску ношњу Мађара у Војводини чине:
- три подсукње – после удаје, ношњи се сваке године додавала још по једна подсукња, док их не би било седам, горња сукња, блуза везена пуним везом са шилингом на крагни и рукавима, везена бела кецеља богато опшивена чипком, штрикане чарапе, лаковане ципеле, шарене зепе, црне и црвене чизме.

Слика: Мађарска ношња у Бачкој у XIX веку

Празници

Божих – Обичајни наступи почињу већ око 13. децембра и трају до поноћне мисе у локалној цркви, 24. децембра. Божићним празницима предходе предбожићни пост и коринђање. На сто се простире нов, некоришћени столњак, те се ставља цео хлеб или колач, а испод стола – семенке, сено (да буде богат род, и да домаће животиње буду здраве), а понекад се ставе и алати – да и с њима буде среће. Служе се: орах, јабуке, мед, бели лук, пасуљ, грашак, насуво с маком. Једу се одређеним редоследом. Сви укућани морају да се послуже од свега. Први дан Божића, 25. децембар, за Мађаре је дан породице.

Ускрс – У овај празник уводи Цветна недеља (*Virágvasárnap*), недеља пре Ускрса, који се слави у знак успомене на Исусов улазак у Јерусалим. Врба се носи у цркву, да се освети, затим се ставља на капију и на врата штале. Велика недеља траје од Цветне недеље до Ускрса. Значајан дан је Зелени четвртак, када се за јело спрема нешто зелено (обично спанаћ). На Велики петак не једе се месо, не меси се хлеб (јер се верује да би се тај хлеб

претворио у камен), фарбају се јаја, најчешће црвеном бојом. На божићној трпези у недељу традиционално се налазе шунка, кувано јаје, колач и вино. У понедељак, млади момци иду у традиционално „поливање” девојака.

ОСТАЛИ ЗНАЧАЈНИ ПРАЗНИЦИ МАЂАРА У ВОЈВОДИНИ

Годишњица револуције 1848. године (15. март), Свети Стефан (20. август), Годишњица револуције 1956. године (23. октобар), Сви Свети (1. новембар), Дан Мртвих (2. новембар), Дан Светог Мартона (11. новембар), Свети Миклош – Микулаш (6. децембар), Луца дан (13. децембар).

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ

Свадбе Мађара у Војводини су веома веселе и динамичне. На мађарским свадбама, велики значај има штафир који се спрема дуго. Позивари (*vőfély*) окићени су пешкиром и носе украшени штап и поздрављају госте на свадби. Деверуше ките сватове рузмарином. На свадбама се игра весели плес чардаш. Познат је плес с младом, захтевна игра, с пуно окретања и поскакивања. За време плеса с младом, кум држи сито у руци и окреће га, а гости прилазе и убацују новац, а самим тим и „купују” младу за плес, коју после прекида младожења, који утрчава и отима младу. Након тога, обично око поноћи се млада пресвлади у црвену хаљину, припасује белу кецељу и обува папуче. Ово пресвладачење симболише промену статуса. Венчаница својом бојом означава чистоћу и невиност, а после поноћи настаје нови дан у коме млада више није девојка, већ удата жена и с тим у вези је и њена хаљина чија боја симболише плодност.

Неке од најзначајнијих етничких манифестација мађарског становништва: Ђенђеш Бокрета (*Gyöngyös Bokréta*), Дуриндо (*Durindó*), Општинска смотра фолклора у Бечеју, Дан мађарске културе у Кањижи и Сенти, Танцхаз (*Táncház*) манифестација у Чоки, ускршње свечаности у Сајану код Кикинде, Буч – сеоска слава у Мужљи код Зрењанина...

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Према подацима последњег пописа становништва (2011), у Војводини живи 251.136 Мађара, што износи 13% од укупног броја становништва. Мађари представљају најбројнију националну заједницу на територији покрајине. У поређењу с подацима из пописа из 2002. године, када је број припадника ове националне заједнице био 290.207, може се констатовати да се њихов број смањило за 39.071, односно за 13,46%. Мађарска популација концентрисана је највише на северу покрајине. У Бачкој живи 141.688 Мађара, у Банату – 105.659, а у Срему – 3.789.

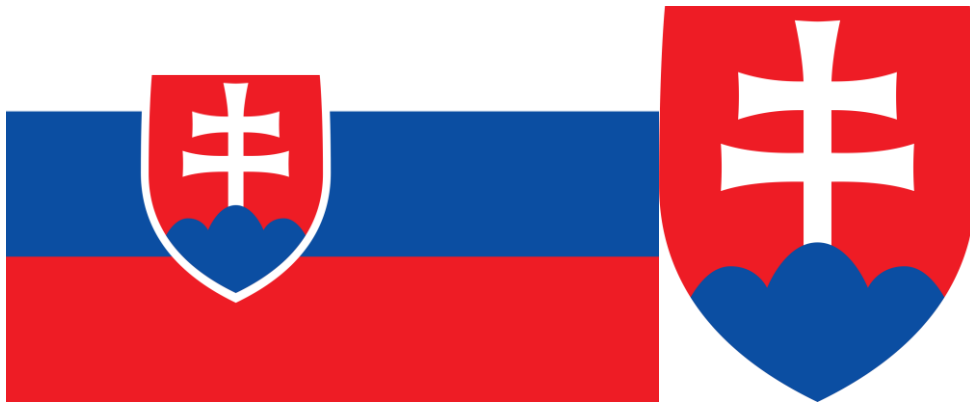
СЛОВАЦИ У ВОЈВОДИНИ

Словачко становништво на територију данашње Војводине почело се насељавати средином XVIII века из Горње земље, како су сами звали данашњу Словачку, која је у то време припадала Монархији. Они су на подручје Војводине пристизали у трећем таласу расељавања, који је континуирано трајао од 1690. године на целој територији некадашње Угарске. Словаци су долазили на позив угарских феудалаца, као радна снага на феудима, а затим су се насељавали на Коморска имања и Војну границу.

СЛОВАЧКА ЗАСТАВА И ГРБ

Словачка застава, иако слична заставама многих других словенских народа (и она има белу, плаву и црвену боју), посебно је интересантна због занимљивог грба. Њега краси сребрни двоструки крст, уздигнут на средњем врху тамноплавог тровршја, у црвеном штиту. Он подсећа

на причу да су словенски просветитељи Ћирило и Методије, који су раширили хришћанство мешу Словенима, прво дошли управо на подручје данашње Словачке. Тровршље представља три брда – Татру, Матру и Фатру, а црвена боја грба води порекло из средњег века, и готово је нераздвојни пратилац двоструког крста у грбовима многих словачких градова. Оваква застава с грбом у употреби је од 1992. године, а потиче из револуционарне 1848. године, када су се Словаци борили за независност од Мађара.

Слика: Символи Словака застава и грб

СЛОВАЧКИ ЈЕЗИК

Словаци су још један од народа који припадају западним Словенима. Језик им је сличан другим словенским језицима.

Ево неколико израза на словачком језику (уз фонетски изговор):

- Здраво!	<i>Nazdar</i>	(Наздар)
- Добар дан	<i>Dobry den</i>	(Добри ђењ)
- Ја се зовем... Ja sa volám...		(Ја се волам)
- Како сте?	<i>Ako sa máte</i>	(Ако се матје)

НАРОДНА КУЛТУРА

О војвођанским Словацима неретко се говори као о феномену који већ више од два и по века одолева утицајима мултиетничке средине, те који предњачи у очувању традиције и у развијању нових форми словачке културе.

Идентитет војвођанских Словака, са свим својим посебностима и специфичностима, произлази из словачке културе. С обзиром на дуг пут тражења, прилагођавања и култивисања опустошених делова тадашње *Доње земље*, говоримо о вредној и истрајној заједници, чији је основни покретач жеља да се обезбеди бољи живот и породично благостање, али и о заједници која – и поред тешког рада – не заборавља на вредности којима је стремилa у првобитној домовини. У новој средини, Словаци најпре стичу нове навике и прилагођавају се новим условима живота. Основни извор опстанка јесте плодно тло; у том контексту, сачувале су се многе архаичне форме култивисања земљишта, традиционалних начина производње намирница, њихове обраде и складиштења, која су – с целокупним развојем – постајале све разноврсније и храњивије.

Нова средина, у складу с географским, климатским и друштвено-економским околностима, доноси промене и у начину облачења. То подразумева промене у употреби материјала, али и у кроју, пре свега, у спољним деловима одеће.

Јачање свести о националној припадности настаје услед промена друштвеног живота, Словаци интензивирају односе с матичном државом, укључују бројне појединце у јавни и друштвени

живот. Настају бројна удружења које се баве појединим сегментима културе, а које касније прерастају у најзначајније носиоце словачке војвођанске културе.

ОБИЧАЈИ СЛОВАКА

Доласком на територију данашње Војводине пре више од два века, Словаци су са собом донели специфичне обичаје, посебну културу, традиционалне рецепте. Више од 90% првобитних досељеника били су евангелисти, тако да је и дан-данас евангелистичка црква стуб духовног живота и начин чувања идентитета војвођанских Словака. Верски обреди и обичаји засновани су на начелима евангелизма.

С друге стране, одвојеност од матице, као и национална и верска шароликост Војводине, узрокује постепено мењање првобитних обичаја Словака у Војводини.

Божих је првенствено породични празник, тако да се Бадње вече дочекује у кругу најуже породице, док се сутрадан – на Божих – посећују рођаци, пријатељи и комшије. У словачким кућама, на Бадњи дан од самог јутра почињу припреме за свечану, бадњу вечеру. Тај дан домаћица кува, али не служи, не поставља сто, већ то обављају ћерке и остали укућани. На трпези се те вечери могу наћи и аутентична словачка јела, као што је чорбица (*kapusnica*), пече се пекарски кромпир с кобасицом (*krumple na tapši*), а као десерт – спрема се посланица с маком (*orekance sa makom*). С трпезе не би требало склонити јело до јутра, а посебно не би требало да се помету мрвице, да би целе наредне године у тој породици владало благостање. Остатке од вечере домаћин носи домаћим животињама – за добро напредовање у наредној години.

У цркву се одлази предвече, у 18 часова, када се одржава свечана миса. Сви су лепо и свечано обучени, црква је пуна верника, деце, снажан је осећај празничне атмосфере.

Најрадоснија за време божићних празника јесу деца, тада ките јелку и добијају од најближих поклоне. Деца уче пригодне песмице у стиху (*vinšovačky*), које – приликом посета родбини, комшијама и пријатељима – рецитију. То се зове – *polazovanie*. Обично су то песмице о пастирима или мудрацима, библијским личностима који долазе да се поклоне тек рођеном Исусу. Том приликом, домаћини децу чашћавају слаткишима, воћем и новцем.

Божихну трпезу свако спрема спрам својих могућности, али се сви труде да буде што свечанија и богатија. Оно по чему су надалеко чувене словачке домаћице јесу торте и колачи. Њих је за Божих у изобилју. Нарочито се издвајају медањаци (*medovníky*), цариградске обланде (*bielkové oblátky*) и штанглице, а и много врста ситних колача – бресквице, падобранци, грилаш обланде, куглице, шапице...

Иако се много тога променило од времена када су њихови преци ступили на тло Војводине, Словаци су ипак успели да сачувају дух заједништва, који се уз обичаје, традицију и културу посебно негује и истиче у време верских празника.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Од укупно 1.931.809 становника Војводине, према подацима пописа из 2011. године, Словака има 50.321, што износи 2.60% од укупног становништва.

У поређењу с подацима из пописа из 2002. године, када је број припадника словачке националне заједнице био 56.637, може се констатовати да се њихов број смањио за 6.316 то јест за 11,15%.

Посматрано по општинама, Словаци су најбројнији, са учешћем од преко 15% у односу на укупан број становника у Ковачици (42%), Бачком Петровцу (65%) и Бачу (20%).

РУСИНИ У ВОЈВОДИНИ

Прве русинске породице из Закарпатја, тадашње североисточне Угарске, долазе у Бачку четрдесетих година XVIII века.

Русини су сачували свој идентитет захваљујући својој унијатској (гркокатоличкој) вери. Постојале су разне теорије о пореклу Русина.

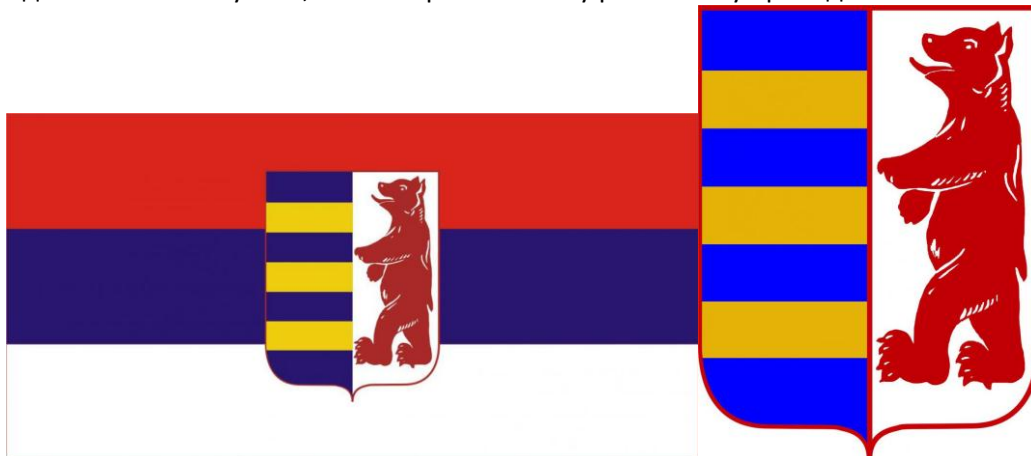
Национална припадност Русина често је у прошлости била предмет спорења научника и политичара. Хабзбуршке и аустроугарске власти називали су Русине Рутениме и настојали су да спрече њихово повезивање и поистовећивање са Украјинцима у царској Русији.

ЗАСТАВА И ГРБ РУСИНА

Застава Русина у Војводини (и Србији) јесте тробојна застава Републике Србије, на коју је стављен грб војвођанских Русина. На тај начин, сачињено је јединствено знамење у којем је изражена географска и емотивна припадност Русина држави Србији

Грб – на десној половини грба налази се медвед, црвене боје у стојећем положају, који гледа на леву, хералдичку страну. Према тумачењу, медвед је древни словенски симбол који Русине повезује с њиховом прапостојбином у Карпатима. Друга половина грба подељена је на седам хоризонталних поља, на којима се смењују траке тамноплаве и златножуте боје.

Описани грб преноси историјску традицију Русина. То је 1920. године постао званични грб аутономне области Покарпатске Руси, са седиштем у Ужгороду, у склопу Чехословачке, од 1919. до 1938. године. Данас, овај грб представља општеприхваћено знамење већине русинских организација широм света – у Словачкој, Чешкој, Пољској, Украјини, Мађарској, Румунији, Хрватској, Србији, Немачкој, САД, Канади и другим земљама. Он је препознатљив знак и део идентитета свих Русина, без обзира на њихову регионалну припадност.

Слика: Застава и грб Русина

НАЦИОНАЛНИ ПРАЗНИК

За национални празник Русина у Војводини прихваћен је 17. јануар, у знак сећања на исти датум 1751. године, када је Франц Јозеф де Редл, саветник царице Марије Терезије и администратор Краљевско-државног Бачког дистрикта, у Сомбору потписао први званични документ – Уговор о насељавању две стотине русинских породица у тадашњу пустару Велики Крструр.

ЦРТИЦЕ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ

Култура Русина посебно је изражена у музици: чувене су лемковске народне песме и нараодне песме Поткарпатја.

Осим тога, Русини своју традицију чувају на разне начине, између осталог, кувањем националних јела, као што су паприкаш с кромпиром, без меса (*на папригаш кромплі*), супа од воде у којој се кувала шунка, с додатком павлаке и умућених јаја (*шункова квашна юшка*). То су

јела која – по својој скромности – данас више као успомена подсећају на прве досељеничке дане.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК

Русински језик је главна одредница националног идентитета Русина. Ипак њихов језик, прилагођаван је по свом изговору, према земљама у којима живе. Зато се русински језик разликује од одсталих источнословенских језика, јер је примио језичке утицаје и са истока и са запада. Неретко, писмено изражавање Русина, осим на русинском, било је и на срквенославенском, руском, украјинском, а понекад и на мађарском језику. Најстарији списи на русинском језику потичу из периода од XII до XIV века. Русини користе ћирилично писмо, са 32 знака.

Ево неколико речи на русинском (уз фонетски изговор):

- Здраво - *Здраво* - (здраво)
- Добар дан - *Добри дзень* - (добри дзењ)
- Довиђења - *Довидзенья* - (довидзења)
- Како сте? - *Як сце?* - (јак сце?)

НАЈЗНАЧАЈНИЈЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ РУСИНА У ВОЈВОДИНИ

Централна прослава националног празника Русина – Ружин врт (*Ружова заградка*); Хорски фестивал Карпати; Фестивал русинске културе *Црвена ружа, Куцурска жетва; Мелодије Руског двора; Мајци Русинки; Костељникова јесен; Дани Миколе М. Кочиша...*

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Од укупно 1.931.809 становника Војводине, Русина – према подацима последњег пописа – има 13.928, тј. 0,72 % од укупног броја становника.

У поређењу с подацима из пописа из 2002. године, када је број припадника ове националне заједнице био 15.626, може се констатовати да се број Русина смањио за 1.698, односно за 10,86%.

Највише Русина живи у општинама Кула (4.588), Врбас (3.375), Нови Сад (2.160) и Жабал (1.198).

РУМУНИ У ВОЈВОДИНИ

Први помени о Румунима на територији Баната датирају из XIV века, али је насељавање Румуна у већем броју и плански почело у XVIII веку. Румуни су стизали с подручја Банатских планина и из долина Мориша и Караша. Досељавали су се у Војну границу и на имања феудалаца, ради јачања границе према Турцима и побољшања економске ситуације.

Бракови између Срба и Румуна били су чести, као и међусобна асимилација Румуна и Срба. Асимилација је лакше текла код верски истоветних народа (на пример, Срби и Румуни; попут германизације Италијана и Француза), јер су контакти међу народима били чешћи.

ЗАСТАВА РУМУНА

Застава Румуна је сасвим једноставна застава, али са снажном историјском и националном поруком. Њу чине три вертикално постављене боје: плава, жута и црвена. Плава је историјска боја Трансилваније, румунске покрајине, а жута и црвена боја представљају традиционалне боје остале две румунске покрајине – Влашке и Молдавије. Застава је током историје мењала свој изглед додацима симбола на жутом пољу, а тробојка без икаквих симбола усвојена је 1989. године, као застава Румуније. Сличну заставу, само с грбом на жутом пољу, има Република Молдавија, североисточни сусед данашње Румуније.

Слика: Румунска ззастава и грб

НОШЊА РУМУНА У ВОЈВОДИНИ

Румунска народна ношња истиче се необичним и веома лепо урађеним капама које носе млади мушкарци. Као и када је реч о осталим народима, то је резултат вишевековног народног умовања о томе како начинити лепу народну ношњу и привући пажњу девојака.

Ношња Румуна у Војводини припада типу чији основ чине платно, вунено ткање, и сукнена ношња, као и разни типови крзнене одеће. Жене, Румунке у Војводини, носе оплећак дугих рукава и скуте од домаћег памучног или кудељиног платна. Скуте се покривају двема тканим кецељама (ово се сматра карактеристиком румунске ношње). Опасују се вуненим тканим појасевима. Преко оплећка носе прслук. Зими главу и груди покривају великим вуненим марамама. У свечаној ношњи били су карактеристични оплећци с рукавима везеним златовезом.

ДЕЛИЋИ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ

Подручје данашње Румуније, у стара времена, звало се Дација. Назив је потицао од племена Дачана који су насељавали ту област. Био је то ратоборан народ, против ког су Римљани водили неколико ратова. Напослетку, Дација је била освојена, што је Римљанима донело велико богатство, јер је она обилувала рудним богатствима. Освајач Дације, римски цар Трајан, направио је у Риму велики стуб, на којем је приказан ток дачанских ратова и његова победа.

Дуго времена, док су Румуни били разједињени и под влашћу различитих држава, постојало је нешто у народној традицији што их је уједињавало. Били су то Калучари (*Calusari*), младићи одевени у народну ношњу, који су играли древни плес калуч (*Calus*) из старе Дације. Реч је о ритуалном плесу с мачевима, који се највероватније преко Келта, пренео широм Европе, посебно у Шпанију, а касније и у Енглеску. Калучари, у слободном преводу, јесу плесна група, али због свог значаја у националном препознавању Румуна и мистичног чувања традиције, често су сматрани тајним друштвом. У време аустроугарске владавине, на територијама којима је владало ово царство, па тако и у Војводини, били су препознатљиви симбол румунске нације.

ОСТАЛИ СИМБОЛИ РУМУНА

Од осталих симбола народне традиције Румуна, посебно треба истаћи припремање чувеног румунског сира качкаваља (*cascaval*), мотиве народног веза, приказане на предметима за свакодневну употребу и чиније (посуде) украшене народним шарама.

Код Румуна, велики значај посвећивао се и посвећује се јелу и пићу, те је румунска национална кухиња веома богата. Додуше, попримила је много тога од кулинарске традиције суседних народа, у првом реду Срба и Мађара, али и Немаца. То су јела која су и код нас позната, попут паленте (*mamalige*); гулаша (*pörkölt*), који није тако љут као код Мађара; пуњених паприка

(*ardei umputi*); трипица (*ciorba de burta*). Типично румунско јело, на пример, јесу и месне округлице од свињетине или овчетине и риже (*kafta*). Румуни су и велики узгајиваћи шљива, а готово сву производњу овог воћа усмере на производњу ракије од шљива (*tuicu*).

РУМУНСКИ ЈЕЗИК

Румуни припадају романској групи народа, па се тако и њихов језик убраја у романске језике. Он је заправо најраспрострањенији источноромански језик, јер се њиме служе и говори га око двадесет пет милиона људи. Осим у Румунији, говори се још и у Молдавији и у Србији (Војводини). У Војводини, румунски језик признат је као један од службених језика.

Ево неколико речи на румунском језику (уз фонетски изговор):

- Здраво!	<i>Salut!</i>	(салут)
- Добар дан!	<i>Buna ziua!</i>	(буне зива)
- Ја се зовем...	<i>Ma numesc:</i>	(Ма нумеск)
- Како сте?	<i>Ce facemi?</i>	(ће фаћец?)

ПРАЗНИЦИ РУМУНА У ВОЈВОДИНИ

15. јануар – датум рођења румунског песника Михаи Еминескуа;

15. август – празник Велика госпојина;

1. децембар – Национални празник Румуније;

7. децембар – Дан националног савета.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Од укупно 1.931.809 становника Војводине, становника румунске националности има 25.410, тј. 1,32%.

Њихов број – у поређењу с подацима из пописа из 2002. године, када је број припадника ове националне заједнице био 30 419 – смањено се за 5.009 (16,46%).

Насељена места с највећим бројем Румуна у апсолутном износу јесу Вршац (5 420), Алибунар (4 870), Панчево (3 173) и Зрењанин (2 161).

Из територијано-региалног аспекта, највише Румуна живи у Банату (22.635), па у Бачкој (2.686), а најмање у Срему (89).

ХРВАТИ У ВОЈВОДИНИ

Досељавање Хрвата у Војводину разликовало се по узроцима, пореклу становништва и структури досељеника.

ОБИЧАЈИ ХРВАТА У ВОЈВОДИНИ

Важни празници у Хрвата:

Материце – славље мајки;

Оци – дан када се славе очеви.

Пре чашћавања, гост рецитије следеће стихове:

Фаљен Исус газдарице!

Честитам вам Материце.

Ја сам дош`о прико мора

Да ми даде мало ора,

Снашла ме је страшна мука,

Да ми дате и јабука

Видијо сам и оваца

Да ми дате и новаца

Напољу је здраво зима

Молим једну чашу вина!

На те стихове, газдарица одговара – *Живи и здрави били!*

Божић

На Бадњи дан, меси се велики божићњак – колач који је украшен фигурама од теста; он стоји на столу постављен на три јабуке, а једе се тек за Нову годину. Уз њега, на столу стоје: посуда са зеленим житом, ракија, јабуке, лешници, ораси, суве шљиве, мед, бели лук и новац. На Бадње вече, деца и неко од старијих уносе сламу коју распростире по соби, а на огњишту се наложи комад дебљег дрвета. За вечеру се служе риба, пасуљ, тесто с маком, а пре јела помоли се богу, наздрави се ракијом, а потом се умочи чешањ белог лука и то се поједе.

Интересантно је то што после вечере домаћин гаси свећу вином, а постоји веровање да онај према коме крене дим – неће доживети следећи Божић. С друге стране, сви присутни извлаче сламку испод стола и ко извуче најдужу – живеће најдуже. Након тога, сви одлазе у цркву, а домаћин остаје у кући и даје животињама по комад јабуке. По доласку из цркве, једу се пихтије куване на Бадњи дан.

Посебно интересантно збивање за Бадње вече јесу вашанге или машкаре (момци се облаче на смешан начин, певају, играју и честитају).

Првог дана Божића рођацима и познаницима носи се – букарица (боца вина).

Ускрс

Велика недеља – од среде до петка иде се у цркву, а на Велику суботу носи се јело на благослов (јаја, колач, кобасице, шунка, млади лук, рен, јагњетина).

На Ускрс, сви укућани заједно доручкују и то веома свечано.

Прво се узима рен (како би се осетило да је у животу све љуто и тешко), а потом и остала храна.

Свадбарски обичаји код Хрвата у Војводини

У почетку, само је отац (баћо) одлучивао о избору младе за сина. Касније су у одлучивање укључена и мајка (нана), па и сам младожења. Пресудно за избор младе било је порекло њене фамилије. Просидбу су обављале ракијаре. Оне испоручују жељу момка. Родитељи девојке се договарају и сутра шаљу одговор (у случају да не пристану – враћају ракију). Ако је одговор позитиван, родитељи будуће младе одлазе код младожењиних на позив да „запију дивојку”.

Од руковања – првог јавног сусрета младе и младожење, сваке недеље неко с момкове стране води девојку у цркву. Венчавало се најчешће понедељком, а ређе – средом.

Масталунције недељу дана пре свадбе и предводе свадбу од младићеве куће. За њима иду кум с момком, кумови свирци, стари сват и пред њима млада заова (јенга), а иза ње – остали сватови. Раније, младаина родбина није ишла на венчање.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

На последњем попису, 2011. године, Хрвата у Војводини било је 47.033, или 2,43% од укупног броја становника, што је знатно мање него, рецимо, 1961. године (када је Хрвата било 145.341). За десет година од тада, 1971. године, Хрвата је било 123.669; 1981. године – 109.203; 1991 – 74.808. Велико смањење броја хрватског живља наставља и 2002. године (56.546 Хрвата).

Хрвати у Бачкој имају апсолутну већину у седам насеља (или 4,3% од укупног броја насеља у Бачкој), и то у Сонти, Бачком Брегу, Бачком Моноштору, Ђурђину, Горњем Таванкуту, Доњем Таванкуту и Љутову.

БУЊЕВЦИ У ВОЈВОДИНИ

Буњевци и Шокци јесу две посебне етничке групе, међусобно врло сличне, али ипак свака од њих љубоморно истиче своју посебност.

Буњевци су назив добили по реци Буни, левој притоци Неретве, на подручју јужних обронака Горског Котара, Велебита и делова западне Лике. Представљају један од најстаријих слојева горштака динарско велебитских планина (према неким истраживањима, назив им потиче и од

глагола „бунити се“). Одатле су пошли, негде у XV веку, на запад, и прво су се обрели у Далмацији, где је један део њих остао (после се у потпуности асимилovali у Хрвате), а други, већи део кренуо је ка Бачкој. У Бачку су дошли у пратњи католичких калуђера. Део Буњеваца населило се и на феудална имања католичке цркве у Банату, где су као кметови обрађивали земљу.

Буњевци су се у већем броју доселили 1622. године. Назив Буњевац помиње се први пут 1622. године, као назив већег села у Бачкој. Тада се већи број Буњеваца сели у Подунавље, од Баје до Будима и Естергома.

Након турског пораза у Лици (1687–1693), повлаче се ка истоку и оснивају своја насеља у Славонији, Баји, Суботици, Сомбору, Милетићу, Бајмоку, Таванкуту, Будиму, Сентандреји и Ерду.

Према неким историјским изворима, главнина Буњеваца населила се у околину Суботице 1688, а у Суботицу – 1687. године.

Одиграли су важну улогу у доба дугих расправа између бачке и бодрошке жупаније, пошто је било оних Буњеваца који су потпадали под жупанијску власт, као и оних који су били под управом Војне крајине. С Буњевцима становали су и Шокци и православни Срби. Почетком XVIII века, Суботица је почела да напредује и постаје занатски и трговачки центар регије и то добрим делом захваљујући Буњевцима.

Настанили су подручје Војводине и јужне Мађарске, тачније, подручје између Баје у Мађарској, Сомбора и Суботице у Војводини. Прве буњевачке школе основане су у Сомбору – 1717, у Бачу – 1734, у Гари – 1735. и у Бођанима – 1741. године.

Заједно са Србима, Буњевци су бранили границе од најезде Турака ка северу Европе. Одиграли су важну улогу након пада Аустроугарске у присаједињењу Војводине Краљевини Србији – 1918. године.

ОБИЧАЈИ БУЊЕВАЦА У ВОЈВОДИНИ

Буњевци су одувек живели у већим породичним заједницама, на већим породичним имањима – салашима – и због тога је код њих преовладавало патријархално васпитање. Начин живота, скромност и штедљивост, утицао је на архитектуру, стамбених објеката. Куће су у почетку грађене од набоја, а наткривене сламом, шашом или трском. Буњевачка насеља настала су уз раскрснице путева (Бајмок, Лемеш, Жедник, Ђиурђин), а знатан део Буњеваца настанио се и у градове. Куће су кречене изнутра и споља у пролеће, а најкасније око Духова и око Велике Госпојине у августу, претежно кречом, а касније разним бојама.

Буњевци су по вероисповести католици и у својим верским обичајима сачували су елементе изворног хришћанства. Још и данас, обичаји Буњеваца дубоко су везани за верске светковине – ускршње обичаје, Духове, захвале Богу за успешну жетву – Дужијанца, појединачне славе светаца – имендане, божићне и друге обичаје.

Основни делови мушке и женске буњевачке одеће рађени су од домаћег платна које су производиле и обрађивале жене. Допуну платненој одећи чинили су крзнени и сукнени одевни предмети. У XIX и XX веку, имућнији Буњевци за свечану одећу користили су скупоцене материјале од лионске свиле, опшивене златном срмом. Женску народну ношњу карактеришу дуге сукње и блузе богато украшене специфичним везом – шлингерајем, код старијих жена марама је обавезна, а зими кратке бундице од овчијег крзна – отунчице. Мушку народну ношњу карактеришу широке платнене гаће које су се носиле лети у време пољопривредних радова, чакшире, богато украшени прслуци са сребрним дугмадима, лети – опанци, зими – клопте, чизме на које су се стављале звечке на игранкама, мали округли тврди шешири, кратки капут са астраганом, крзнене чакшире, попршњаци, итд. Одећа која се носила одражавала је положај и статус особе у породици и друштву.

ЦРТИЦЕ ИЗ КУЛТУРЕ БУЊЕВАЦА

У ликовној уметности Буњеваца преовладавају мотиви салаша, пејзажи и верски мотиви у техници израде слика и предмета од сламе. У музици преовладавају мирни тонови. Тамбура као култни инструмент код Буњеваца, на својствен начин одражава карактеристике њиховог живота. Музичирање на овом инструменту препознатљиво је као буњевачко момачко коло, велико и мало буњевачко коло, бећарци, итд.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Прецизне податке о броју Буњеваца и Шокаца немамо, чак ни с почетка прошлог века, јер се они дуго не издвајају као посебна етничка група, све до пописа 1991. године.

Тада је евидентирано 19.500 Буњеваца, а 2002. године њих 19.966.

На последњем попису из 2011. године било је 16.469 Буњеваца.

Око 90% Буњеваца концентрисано је у Суботици, где је седиште и Националног савета Буњеваца, док је преосталих 10% у Сомбору.

РОМИ У ВОЈВОДИНИ

У Европи, према незваничним подацима, живи око једанаест милиона Рома.

Разне групе Рома раздвајају се на основу језика који говоре, обичаја и назива које користе за себе. Многи прихватају назив Роми, који потиче их језика хинду, а данашње значење те речи јесте мушкарац. Прапостојбина им је била у североисточној Индији коју су напустили у X веку, те су прошли кроз земље које су данас обухваћене границама Авганистана, Ирана, Јерменије и Турске. Територија у Малој Азији, где су Роми били присутни у XI веку, називала се Рома или Рум. Неки Роми користе разне форме назива Циган, што на њиховим језицима значи – човек (људско биће). Ова реч је пореклом из грчког језика (*athiganos*), али је према мишљењу већине Рома непожељна, погрдна. До сада су научници, углавном на основу сличности ромског језика са индијским, претпостављали да припадници ове етничке групе – која се у готово свим Европским земљама убраја међу најбројније националне мањине – воде порекло из Индије. Карактеристично јесте то што Роми дуго нису бележили податке из своје историје, већ је то препуштено другима, те је због тога она пуна отворених питања, предрасуда или погрешних тумачења.

Први Роми насељавају се на подручје данашње Војводине за време Османског царства, у XVI веку. За време турске власти, Роми су углавном живели у градовима, али и у селима, обично у одвојеним насељима, званим *циган-мала*. Углавном су били ковачи, градитељи јасли и музичари.

Велики број Рома доселило се на подручје Војводине у XVII и XVIII веку, када су Угарски краљеви (Сигисмунд, Матија Корвин и Владислав II) издали неколико докумената о њима. Владислав II е називао их је народом фараона, јер се веровало да потичу из Египта.

За време Марије Терезије и Јосифа II било је и насилних покушаја да их одврате од сталне селидбе као начина живота.

ЦРТИЦЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ

Прадомовина Рома је Индија. Још у X веку, Роми су почели да напуштају своју домовину, тражећи боље услове за живот. Тада започињу њихова стална путовања – номадски начин живота. Ти вечни номади ни данас немају своју домовину, разасути су по целом свету. У Европу су почели пристизати преко Мале Азије, затим, преко Босфора – на Балкан. У XIV веку населили су област Карпата, одакле су се расули на све стране по европском континенту. Од Грчке до Финске, од Русије до Пиринејског полуострва. Данас нема државе у којој Роми не живе.

У својој историји, Роми су трпели бројна понижења, па и отворене прогоне. У средњем веку, у неким градовима и земљама, донети су закони против Рома, који су чак предвиђали и смртне казне за сваког ко би само говорио ромским језиком. Ипак највећи прогони и страдања погодили су их у Другом светском рату. Нацисти су их организовано прогањали и убијали.

Одвођени су у логоре из којих се многи нису вратили. Последица тих прогона било је знатно смањење ромске популације у Европи, а у неким земљама – попут Немачке, Аустрије и Естоније – тај број био је сведен на минимум.

Увек по страни од свих друштвених догађања, Роми су често били искључени из заједнице у којој су живели, која ништа није знала о ромској култури, њиховом језику и њиховим обичајима. Зазирање и честа нетолеранција стварали су негативан однос према Ромима. Проблем Рома тек од 1993. године означен је као један од европских приоритета – у погледу заштите мањина, борбе против расизма и нетолеранције, те борбе против друштвене искључености.

И у Војводини се помоћу ромских удружења подржаних путем пројеката међународних и државних институција, ради на побољшању њиховог положаја. Пре свега, у области образовања, превазилажења стереотипа о Ромима запошљавању и укључивању у друштвене токове.

ЛЕГЕНДА О ДОЛАСКУ РОМА У ЕВРОПУ

Ромске легенде препуне су нестварних догађаја. Најпознатија легенда јесте она о доласку Рома на гуски у Европу.

Роми су некада имали моћно царство, које је било велико. Њиме је владао цар по имену Фираун. Трећега дана своје владавине, наредио је да буде смакнут његов отац вешањем. Након тога, ходао је улицама, грдио људе, и много псовао, а ноћу молио Бога за опрост. Био је веома строг, али и правичан у доношењу одлука и суда према својим ромским поданицима. Када је цар Фираун повео један велики рат, Бог му је помогао да победи, тако што му је направио пролаз, растворио воду у мору, да би могао да прође са својом војском. Цар Фираун је толико постао охол и битан, да се почео хвалити, како је он сам растворио море. То је разљутило Бога, који је сврнуо морску воду на његову војску. Они који су преживели, спасили су се на леђима велике гуске, која их је донела на копно. Од тих остатака Фираунове војске, настаде велики ромски народ.

ДЕЛИЋИ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ РОМА

Ромска народна веровања обавијена су магијом и препуна упутстава – шта се сме, а шта се не сме радити. Навешћемо неке примере:

- пред трудницом се не сме јести, ако се и она не понуди, јер ће вам – у противном – на оку израсти чмичак;
- у случају да новорођену бебу боли стомак, мајка треба да је подигне изнад своје главе, тако да му стомак лежи на мајчиној глави. Мајка треба да се окрене три пута и сваки пут изговара речи – Мене нека боли, њега нек не боли (*Man te dukhal, lete na dukhal*);
- метла у кући увек мора бити положена на земљу, јер ће једино тако зле силе остати напољу.

Роми су народ који нема своју државу и никада нису водили освајачки рат. Не познају национализам. У старој друштвеној организацији, која још увек понегде постоји, заједнице Рома бирају свога кнеза – церибашу. Он се брине о реду унутар заједнице и њему се треба обратити за сва важна питања у заједници. Данас, међутим, Роми организују своја удружења и невладине организације и бирају лидере и своје представнике, који – путем институционалног рада – представљају ову нацију.

По вероисповести, Роми су углавном муслимани, а има и правослаца, католика и у мањем броју припадника неопротестантских заједница.

Ромска традиција пуна је различитих обичаја и веровања. Тако, сваке године, на први дан пролећа, 21. марта, Роми око својих кућа пале ватре, на свакој страни по једну. Углавном пале крпе, како би димом отерали змије. Том приликом, сви укућани изађу напоље и узвикују – *Бежи гујо, ено ласте!* Верују да се тада око њихових кућа целе године неће појавити змије.

Традиција им је прожета тајанственошћу, романтичним и вечитим луталачким духом. Магија, прорицање будућности, слободан дух, то је нешто што су и данашњи Роми задржали од својих предака.

Тај дух се може осетити и у следећој песми:

*Ишао сам дугим друмовима
Срео сам сретне Роме
Ај Роми, ај људи
Еј Роми одакле долазите,
Са Караванима пуним гладне деце
Ај Роми, ај људи
И ја сам имао велику фамилију
Убила је црна легија
И мушкарце и жене међу њима
Чак и ситну децу.
Ај Роми, ај људи
Отвори Боже капије раја
Да ја сретнем своју фамилију
Па ћу опет ићи са сретним Ромима
И лутати ћу дугим путевима*

РОМСКА ЗАСТАВА

Изглед ромске заставе усвојен је на Првом светском конгресу Рома, одржаном у Лондону, 8. априла 1971. године. Одлучено је да заставу чине две боје – које симболизују вечно лутање Рома. То су зелена – као симбол неограниченог природног пространства, те слободе кретања, и плава – као симбол небеског пространства. У средини заставе је точак који означава вечно путовање Рома, као и напредак.

Слика: Ромска застава

РОМСКИ ЈЕЗИК

Ромски језик није службени језик у Војводини, али се учи у многим школама. У школској 2017/1018. години, ромски се учи у 53 школе у Војводини. РТВ Војводина емитује дневни програм на ромском језику, али постоји такође и неколико медија на ромском језику.

Пошто Роми потичу из северозападне Индије, тако и ромски језик – који они називају *е романи чхиб* – припада индијској грани језика. Ипак, *е романи чхиб*, кроз векове кретања и мешања с другим језицима у различитим језицима, у неким државама доживео је велике промене. То се првенствено догодило због прихватања великог броја речи из језика земље у којој су живели. Ромски језик не познаје средњи род, него само мушки и женски.

Ево неколико речи на ромском језику (уз фонетски изговор):

- Како си?	<i>Sar san?</i>	(сар сан?)
- Добар дан	<i>Lačho đive</i>	(лачо ђиве)
- Добро јутро	<i>Lačho teharin</i>	(лачо техарин)

- Моје име је	<i>Mrno anav si</i>	(мрно анав си)
- Ја сам...	<i>Me sem...</i>	(ме сем)

НАЈЗНАЧАЈНИЈЕ КУЛТУРНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ РОМА У ВОЈВОДИНИ

- *Међународни дан Рома*
- *Месец ромског женског активизма*
- *Смотра ромских рецитатора*
- *Циганске ватре, Србобран*

ПОЗНАТЕ ЛИЧНОСТИ

Трифун Димић (1956–2001), утемељивач ромологије у Србији, рођен је у Госпођинцима. Оснивач је Матице ромске у Југославији 1996. године. Написао је први буквар на ромском језику. Сачинио је наставни план и програм за наставни предмет – Језик и национална култура Рома. Цео живот посветио је образовању и културној еманципацији Рома.

Јаника Балаш (1925–1988), познати ромски музичар, свирао је прво на виолини, а касније на тамбури. Био је члан и вођа Великог тамбурашког оркестра РТВ. Током своје каријере, одржао је концерте по читавом свету (само у париској Олимпији наступио је 36 пута).

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Према подацима пописа становништва из 2011, на територији Војводине живи 42.391 Ром и чине 2,19% становништва. На попису 2002. године, Рома је било 29.057, што значи да се њихов број повећао за 13.334.

Највише Рома живи у Новом Саду (3.636), Зрењанину (3.410), Панчеву (2.118), Кикинди (1.981) и Ковину (1.516).

Највећа концентрација ромског становништва јесте у општинама Нова Црња (6,83%), Беочин (6,51%) и Нови Кнежевац (5,04%).

У Војводини нема насеља (градова, села) с ромском већином, али постоје градске четврти и предграђа у којима су становници углавном Роми:

- Бангладеш, ромско предграђе Новог Сада;
- Депресија, ромска четврт у Новом Саду;
- Шангај, ромска четврт у Новом Саду;
- Велики рит, ромска четврт у Новом Саду;
- Мали Лондон, ромска четврт у Панчеву.

ЈЕВРЕЈИ У ВОЈВОДИНИ

Јевреји су један од најстаријих народа на свету, с непрекидном историјом од најмање четири хиљада година. Они су један од многих народа насталих на античком Блиском истоку крајем другог миленијума пре нове ере. Пореклом из области некадашње Месопотамије (данашњи Ирак), према јеврејском предању Јевреји постају народ (у смислу племенског уједињења и развоја националне свести) након египатског ропства, земљи Израел, где су током готово хиљаду година имали независност, уз само један мањи прекид. Током овог периода, имали су независност, али су и били под влашћу великих царстава тог времена: асирског, вавилонског, персијског, грчког или римског. Највећи део историје која говори о животу Јевреја у то време проналазимо у Старом завету.

У I веку пре нове ере, јеврејску државу освојили су Римљани, што је касније проузроковало масовно исељавање Јевреја из њихове земље.

Положај Јевреја у већини хришћанских земаља, током средњег века, био је несигуран. Такав положај био је условљен повременим потребама власти за услугама јеврејских трговаца, чиме би Јевреји стицали одређене повластице и могућност за рад, али и ставовима цркве према Јеврејима који су били преовлађујуће негативни. Међу европским, претежно хришћанским

становништвом, владало је устаљено мишљење о Јеврејима, као богоубицама, чији потомци морају сносити кривицу за разапињање Христа. Типичне за овај период биле су појаве клевете о ритуалним убиствима код Јевреја, као и лажним оптужбама да Јевреји изазивају кугу. Ове гласине шириле су велику нетрпељивост према Јеврејима. Уследио је и развој стереотипа о Јеврејима – као зеленашима и крвопијама, након којих су често следила убиства, прогони и уништавање јеврејске имовине.

И поред несигурног положаја, у већини европских градова где су живели, ашкенаски Јевреји током средњег века развијали су своју филозофску и теолошку мисао и културу. Средњовековни европски Јевреји под притиском већински непријатељског хришћанског окружења, живели су у засебним ограђеним деловима града – гетима, у којима су били окренути једни другима.

Током средњег века, у земљама под турском влашћу, Јевреји су били у много бољем положају него у хришћанским земљама. Турци су ценили њихову способност у занатима и трговини, али и њихову образованост и писменост. Као и други немуслимански становници, били су другоразредни грађани, али су имали извесну аутономију унутар својих заједница.

Први подаци о присутности Јевреја у Војводини датирају још из периода Римске империје. Случајни археолошки проналасци, међу којима су најзначајнији некропола и насеље у Челареву, које датира између VIII и IX века, говоре о присуству Јевреја на подручју данашње Војводине у овом периоду. Пронађени су фрагменти опека и гробови на којима су урезани јеврејски симболи и хебрејска слова. Интензивније насељавање Јевреја у Војводини почело је крајем XVII века. Први Јевреји настанили су се у Рацком Селу (данашњи Нови Сад).

Угарски сабор 1840. године доноси закон којим је Јеврејима на овим просторима дозвољено да се баве свим занатима и пословима, да поседују земљу, трговине и фабрике и да се могу школовати. На територији данашње Војводине, 1867. године формално се изједначава положај Јевреја с положајем других становника у земљи и признаје вероисповест.

ЦРТИЦЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ

Међу првим становницима тадашњег Рацког Села (*Rozendorf*), помиње се Марк Филип – с надимком Јеврејин Марк, по занимању ракијџија, који се доселио из Чешке. Рацко Село 1717. године постаће Петроварадински Шанац. Према првим писаним документима, сазнаје се да су у њему живеле три јеврејске породице, с тринаест чланова. Јевреји су се у Петроварадински Шанац досељавали из северних и западних покрајина Аустријског царства, нарочито после наредбе да је ограничено право склапања брака.

Јевреји ће саградити и прву синагогу на овом подручју што указује на претпоставку да је постојало неколико породица (за вршење јеврејског богослужења потребно је присуство десет одраслих мушкараца старијих од 13 година). Године 1729. одобрена су правила јеврејског религиозно-добротворног друштва *Хевра Кадиша*, које је имало задатак да се брине о лекарима, бабицама, лековима, сахрањивању и о одржавању гробља. На тлу јеврејске заједнице у том периоду био је Марк Филип, који је уживао посебну репутацију као први досељеник.

Када Петроварадински Шанац, уз упорност становника и велике жртве, најзад добија статус слободног града (1. фебруара 1748), као слободан краљевски град, добија и ново име – Неопланта (Нови Сад, *Neusatz, Újvidék*). Пошто је град добио неке повластице и привилегије у вези с трговином, Јевреји су у Новом Саду осетили бољитак у свакодневном животу. Образовао се јеврејски квартал – гето где су се преселили, одобрено је оснивање Јеврејске општине. Прва јеврејска школа отворена је 1802. године (први учитељ звао се Аугуст Арон Митлер), а након ње – и прва јеврејска болница. Професионална опредељеност и најчешћа делатност Јевреја биле су: трговина (нпр. кожом, старим стварима, трговци без дућана) и занати (нпр. сапунџије, кројачи, печаторесци, обућари). Изграђени су синагога и јеврејско гробље. Професионална покретљивост помогла је побољшању положаја чланова јеврејске заједнице. Међу Јеврејима, тада је било лекара, правника, професора, банкара и трговаца који су својим знањем стекли добру репутацију мађу грађанима Новог Сада.

ДЕЛИЋИ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ

Јеврејска религија – јудаизам, као и друге религије, обилује бројним празницима. Најпознатији су *Roš hašana* (Нова година), *Jom Kipur*, *Pesah* и наравно – *Hanuka*. Ханука јесте празник светлости. Тај празник посебно карактерише паљење свећа на јеврејском традиционалном свећњаку – ханукији. То је деветокраки свећњак, док је онај седмокраки (менора) био у шатору под којим се налазио јеврејски храм у време њиховог лутања кроз пустињу на путу у *Обећану земљу* – библијски назив за земљу, коју је по верској традицији Бог обећао Јеврејима, а коју су након египатског ропства Јевреји требали населити.

Синагога – Синагога је централно место окупљања Јевреја и централни простор заједничке молитве. Новосадска синагога јесте једна од најупечатљивијих и најлепших симбола Новог Сада. Изграђена је 1909. године и пета је која је изграђена у историји града Новог Сада. Грађена је према пројекту пештанског архитекте Липота Баумхорна, и данас представља архитектонску целину, заједно с бившом Јеврејском школом (данас балетска школа) и с црквеном Јеврејском општином. Одлуку за изградњу донела је Јеврејска општина 1904. године, а сама зграда синагоге представља спој различитих стилова и утицаја. Веома подсећа на сегединску, али има много мање орнамената на фасади. Натпис на улазу у синагогу гласи: *Нека ова кућа буде молитвени дом за све народе* (Књига пророка Исаје 56:7).

Тора – Петокњижје. У јеврејској традицији, Тора је централни текст у коме су постављене основе јеврејске етике и кодекси поступања. Заправо, то је религијски и правни текст, отворен тумачењу и примени на свакодневне животне прилике и услове. Текст Торе подељен је у пет књига (познатих и под именом Мојсијеве књиге), а текст је исписан на дугачком, посебно припремљеном пергаменту, који је уrolан, намотан на дрвене притке и огрнут свечаном тканином када се не чита. У синагоги, Тора стоји у посебном делу – у ормарићу. У ширем смислу, као централни текст јеврејске традиције, Тора представља и симбол јудаизма.

СИМБОЛИ ЈЕВРЕЈА

Кипа – то је мала капа коју Јевреји носе за време молитве, учења Торе, изговарања благослова и генерално, унутар синагоге. Традиционални Јевреји носе кипу током читавог дана. Ова пракса потиче из времена када су јеврејски свештеници у Јерусалимском храмуobili обавезни да покривају главу приликом религиозне службе. Данас кипа симболизује свест појединца о божјој присутности у сваком тренутку и познат симбол јеврејске традиције, који данас можемо видети и на фотографијама и у филмовима.

ДАВИДОВА ЗВЕЗДА – или Давидов штит јесте један од начешћих јеврејских симбола. Давидова звезда у древним временима није искључиво представљала симбол јудаизма. Тек у каснијим вековима, она бива препозната као симбол јеврејске традиције. Као симбол, често се сусреће у синагогама, на различитим предметима карактеристичним за јеврејски живот, носи се и у виду накита или украса. Давидова звезда налази се и на застави државе Израел.

Слика: Давидова звезда

МЕНОРА – јесте седмобраки свећњак. У древна времена, менора је била постављена у шатору састанка и касније у храму у Јерусалиму – месту где је вршена религијска служба у старој држави Израел. Та менора била је направљена од злата. Данас је менора главни симбол јеврејске традиције и често се израђује у виду украсних предмета од различитих материјала, од којих су најчешћи металне легуре. Често се прави и накит – привесци у облику меноре. Менора се данас налази и на грбу државе Израел.

Слика: Менора

КУЛТУРНИ ЖИВОТ ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Културни живот Јевреја одвија се у оквиру приредби које организују Јеврејска општина, затим хорских и фолклорних наступа, одржавања тематских вечери, изложби, гостовања, организовања курсева хебрејског језика.

ХЕБРЕЈСКИ ЈЕЗИК

Јевреји припадају великој семитској групи народа, којој су припадали и неки стари народи из далеких времена. Језик Јевреја јесте хебрејски језик.

Ево неколико речи на хебрејском језику (уз фонетски изговор):

- Здраво	-	(Шалом)
- Добродошао	-	(Барух аба)
- Хвала	-	(тода)
- Оппростите	-	(слиха)
- Молим	-	(бевегаша)

ЗНАЧАЈНИ ЈЕВРЕЈИ ИЗ ВОЈВОДИНЕ

Јожеф Шлезингер (1794–1840) био је композитор, аранжер и музичар. Зачеци грађанске музичке културе на тлу Војводине и Србије почетком XIX века повезују се са овим Сомборцем. Шлезингер је био плодан музичар. Компонувао је и аранжирао сценску музику за осам позоришних дела, за више од сто маршева за разне оркестре и саставе. Име му је постало толико популарно, да су касније, веома дуго, сваког професионалног музичара звали – Шлезингер.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Према подацима пописа становништва из 2011. године, број Јевреја у Војводини јесте 335, што чини 0,02% укупног броја становника (у поређењу с пописом из 2002, број Јевреја је опао; тада је било 400 Јевреја у Новом Саду, 89 у Суботици, 42 у Панчеву и око 200 у другим местима).

НЕМЦИ У ВОЈВОДИНИ

Почетком XVIII века, поред насељавања Срба, Аустрија покреће дуготрајну кампању досељавања других народа из царевине у Војводину, првенствено Немаца и Мађара. Након вишегодишњих борби, Турци су протерани с подручја Подунавља. Већ за време Карла VI, 1712. године, у Војводину су пристигли први немачки досељеници, углавном сиромашни сељаци, којима је држава поклањала земљу и куће, уз значајне пореске олакшице. На једноставним дрвеним бродовима (улмским кутијама), на пут од Улма низ Дунав, кренуло је много сељака и занатлија. Три велика таласа планског досељавања Немаца из Немачке у Војводину били су двадесетих година XVIII века – за време цара Леополда, четрдесетих година XVIII века – за време Марије Терезије и шездесетих година XVIII века – за време Јосифа II. Досељавање је у почетку ишло тешко, зато што су се придошлице с муком прилагођавале мочварним условима и честим турским упадима с југа. С обзиром на то што је убрзо пресахнуо прилив добровољаца, током владавине Марије Терезије (1740–1780), десила се друга велика колонизација, када је у Банат досељено 11.000 породица. Марија Терезија је 1763. године издала *Патент о колонизацији*, којим је регулисала права и обавезе досељеника. И после овог периода, настављено је интензивно насељавање Немаца на подручје Баната.

Немачко становништво долазило је углавном на подручје Војне границе, где је 1765. године постојао Немачко-банатски пук, али на имањима велепоседника.

Током XVIII века и касније, на територију Војводине, у неколико таласа планске колонизације, у већем броју пристижу Немци и Мађари, затим и Словаци, Хрвати, Русини, Румуни и други. Војводина тако постаје једно од етнички најмешовитијих региона у Европи.

Међутим, национално-државне идеологије све више су доводиле до разилажења. Након Првог светског рата, Мађарска је 1920. године Тријанонским мировним споразумом изгубила око две трећине своје територије. Срби, заједно са Хрватима и Словенцима, добили су своју државу, Румунија је двоструко увећана. Тиме се подручје насељавања Немаца дели на три државе. Крајем Другог светског рата и након њега, многи Немци из Војводине напуштају своју домовину. Остало их је врло мало.

ЦРТИЦЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ

Већина немачких досељеника који су насељавали територију Војводине, долазила је из древне покрајине Швабије (из Порање, Франачке и Фалачке), која се данас налази у немачкој покрајини Бундесланд (Баден-Виртемберг). По Швабији, досељени Немци добијали су назив Швабе, без обзира на то одакле су долазили. Тај назив у жаргону сачуван је и дан-данас.

ДЕЛИЋИ ИЗ ТРАДИЦИЈЕ

Немачки фолклор испуњен је бројним занимљивостима које су настајале према потребама и поднебљу где су Немци живели. У древној швапској покрајини, одакле су Немци углавном долазили, препознатљиви детаљ народне ношње јесу мушке кожане кратке панталоне (*lederhosen*). Исте панталоне носе се и у Баварској, па су познате и као баварске кратке панталоне. Заправо, оне су део мушке традиционалне ношње и у алпским областима, где се говори немачким језиком: јужна Немачка, Аустрија, Бозен (у Италији) и Швајцарска. С трегерима или без њих, од брушене коже или сјајне, ове кожане кратке панталоне препознатљив су део немачке народне ношње у целом свету.

Иначе, немачка народна традиција одликује се великим смислом за детаље и прецизност. Најпознатији сувенир који симболизује такву традицију јесу и немачке порцеланске кригле за пиво. Обавезно су украшене цртежима немачких градова, природе, свакодневног живота или цртежима грбова.

Од најстаријих времена, Немци су свој друштвени живот и забаву испуњавали фестама – повезаним са одређеним празницима из верског календара, историјским догађањима или сезонским фестама. То је увек прилика да се види немачки Трахт (*tracht*) – народна ношња.

ОБИЧАЈИ НЕМАЦА У ВОЈВОДИНИ

Куће немачких сељака зидане су углавном од непечене цигле, као и стотинак година раније, с тим што се јако водило рачуна о томе да кућа буде уредна – не само споља, већ и изнутра. Исто је важило за окућницу, а посебно за део куће који је гледао на улицу.

Одећа је била скромна и једнообразна, а лепе ношње чувале су се за посебне прилике. Намештај је био направљен искључиво од дрвета, а у великом броју случајева, правили су га сами домаћини или је рађен у некој од локалних столарских радионица (које су најчешће припадале неком Немцу). Спавало се на креветима високо подигнутим од земље, душеци су били испуњени сламом (сламарице), покривало се дебелим јорганима, пуњеним гушчијим перјем (дуње), а јастуци су били бројни и велики.

Исхрана је била углавном базирана на месу (најчешће свињском) и месним прерађевинама (нпр. шунки, кобасицама, сланини, чварцима, шваргли). Од поврћа, у немачким домовима најчешће су се користили кромпир, сладак и кисео купус, келераба... Од посластица, на трпезама Немаца преовладавале су пите, најчешће од јабука, мака, вишања или ораха, те разне нокле или штрудле.

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Према подацима пописа становништва из 2011. године, број Немаца у Војводини јесте 3.272, што је 0,17% од укупног становништва. У поређењу с пописом из 2002. године, можемо приметити минимални пораст броја Немаца (3.154).

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ГРАДОВА ВОЈВОДИНЕ

НОВИ САД (*Novi Sad/Újvidék/Nový Sad*)

Нови Сад је административни, привредни, културни, научни и туристички центар Војводине, седиште Јужнобачког округа и други град по величини у Србији. На широј територији града, живи више од 340.000 становника, а у самом граду – око 250.000. Кроз град пролази саобраћајни коридор број 10, који на свом основном правцу – од Салцбурга до Солуна – повезује осам држава, а – укључујући краке – још шест држава. Коридор број 7 или Дунавски коридор воденим путем, путем Дунава, повезује земље западне Европе с Црним морем. Пловним малим каналом, Нови Сад је повезан са системом канала Дунав–Тиса–Дунав, који омогућава саобраћајне везе пловним путем и то узводно до Средње Европе и низводно према Црном мору. Археолошка истраживања показују да је терен и с леве и с десне обале Дунава био погодан за развој преисторијских заједница, те су на подручју данашње тврђаве пронађени остаци живота још из палеолита. Темељи данашњег града ударени су крајем XVII века, када је на левој обали Дунава подигнуто утврђење, војничко-занатлијско насеље Срба граничара, названо првобитно Рацко Село, затим Рацки Град, а потом Петроварадински Шанац. Захваљујући повољном положају, насељавају се бројни трговци и занатлије (Срби, Мађари, Немци, Грци, Јевреји, Бугари, Јермени), насеље се шири и развија. Желећи да своју делатност развијају без ограничења, становници насеља су 1748. године откупили од царице Марије Терезије слободу за свој град. Скупили су више од 82.000 форинти, однели у Беч, и 1.02.1748. године царица је објавила едикт којим се насеље проглашава за слободан краљевски град, са својим печатом и грбом. Тада у употребу улазе називи Неопланта, *Neosatz*, *Ujvidek*, а Срби га називају – Нови Сад. У то време, Нови Сад је имао преко 4.500 становника и наставио је убрзано да се развија. Градом је управљао магистрат, са судијом на челу и с дванаест сенатора, бираних из редова православног и католичког грађанства. Судија и варошки капетан бирани су наизменично из српске и немачке народности. Посебан полет град доживљава током XIX века. Тада постаје центар политичког, друштвеног и културног живота српског народа, па га отуда и називају – Српска Атина. Отварају се бројне мануфактурне занатске радионице, трговачке

радње, гостионице. Први воз стиже у Нови Сад 5.03.1883. године, а те године подигнут је и први железнички мост преко Дунава. У то време, град је већ озбиљно привредно средиште, у њему се од 1770. године налазе свилара и две пиваре, од 1846. године фабрика текстила, парни млин од 1855. године итд. Грађански сталеж изузетно је јак и даје импулс културном животу, а ради се и на улепшавању града. Сам центар града и данас красе грађевине из тог периода: Градска кућа, подигнута 1894. године, као и Црква имена Маријиног из 1896. године, дела су великог архитекте Ђерђа Молнара. На централном градском тргу подинут је 1854. године и хотел „Јелисавета” (данас хотел „Војводина”), као и Гранд хотел Мајер 1893. године. На централном месту, од 1939. године налази се споменик Светозару Милетићу, рад познатог вајара Ивана Мештровића. Крајем XIX века, подижу се раскошне приватне куће, као и зграде Судске палате, Централног кредитног завода, Српске гимназије и Владичански двор. Задужбина добротворке Марије Трандафил јесте зграда у којој се данас налази Матица српска, а подигнута је 1912. године, по пројекту архитекте Момчила Тапавице. У ужем језгру града налази се и зграда Платонеума, подигнута крајем XVIII века, коју је владика Платон Атанацковић завештао српском народу. У непосредној близини, налази се и Саборна црква посвећена Светом Ђорђу, која се на том месту налази од краја XVIII века. Слику града употпуњују бројни верски објекти, од којих је најстарија православна Николајевска црква (помиње се већ 1730), а 1746. године подигнута је Јерменска црква (порушена 1965). Успенска црква грађена је од 1765. до 1774. године, Алмашка је завршена 1808, гркокатоличка 1822. године, а данашња синагога датира из 1909. године. Иначе, ово је пета синагога подигнута на истом месту, а дело је архитекте Липота Баумхорна. Највеће разарање град је претрпео током Револуције 1848/49. године, када је скоро савишен са земљом. Након те револуције, почиње опоравак и обнова града, који постаје део Војводства Србије и Тамишког Баната, а после укидања ове области, град је укључен у састав Бачко-Бодрошке жупаније. Без обзира на бурне историјске догађаје, у граду се подижу значајне културне и образовне институције. Српска православна гимназија основана је 1810. године, Српска читаоница – 1845, Српско народно позориште – 1861, а три године касније, Матица српска пресељена је из Будимпеште у Нови Сад. Једна од грађевина које представљају симболе града свакако јесте и зграда Дунавске бановине, која је грађена између 1936. и 1939. године за потребе Дунавске бановине, административне области Краљевине Југославије, чије је седиште било у Новом Саду. Зграда је грађена према пројекту архитекте Драгише Брашована. Данас се ту налазе највиши органи власти Аутономне покрајине Војводине. У међуратном периоду, град добија и многе значајне грађевине, као што су Танурџићева палата, зграда Галерије Матице српске на Тргу галерија, Соколски дом код Дунавског парка, Учитељски и Дом трговачке омладине и многа друга здања која чине Нови Сад једним од најлепших градова овог дела Европе. Током XX века, град је доживео велику трансформацију изградњом булевара и нових насеља и делова града. Приликом бомбардовања, 1999. године, порушени су сви новосадски мостови, а њихова реконструкција траје и данас.

СУБОТИЦА (*Subotica/Szabadka*)

Град Суботица налази се на северу Републике Србије, уз границу с Републиком Мађарском. Град – са околним општинама – има око 150.000 становника: Мађара, Хрвата, Буњеваца, Срба и других. Око града подигнуто је осамнаест већих насеља, а највећа туристичка атракција јесте језеро Палић. Утврђено је да су људи на овом подручју живели још пре 3.000 година. Судбину Суботице битно је одређивао положај – на путу је између Европе и Азије; историјски, на граници две сукобљене силе – Угарске и Турске. У честим и великим сеобама, у ову варош дошли су многи народи: Срби, Мађари, Немци, Словаци, Јевреји, Буњевци, Грци... Често су се мењали господари, као и називи града. Под именом Забатка, град се први пут помиње 7.05.1391. године, а претпоставља се да га је као утврђење подигао угарски краљ Бела, IV почетком XIII века. Током наредних векова, град је често мењао назив, а најкарактеристичнији називи јесу *Szent-Maria*, *Maria-Theresiopolis*, *Maria Theresienstadt*, *Szabadka* и Суботица. Од 1439. године, насеље је припадало поседу Јаноша Хуњадија, а у време пада под Турке 1541. године био је у поседу породице Терек. Једна од загонетних средњовековних грађевина на тлу Суботице, која датира из друге половине петнаестог века, јесте и суботичка тврђава, чији се остаци данас налазе у зидинама фрањевачког самостана, с обзиром на то што су се фрањевци ту настанили крајем седамнаестог века. Једна од личности – која је обележила овај период суботичке прошлости – био је свакако и Јован Ненад Црни. Након што је протерао Турке из Јужне Угарске, прогласио се за цара, а Суботицу је изабрао за своју престоницу. Погинуо је 1527. године у сукобу са угарском властелом, а у XX веку Суботичани су му подигли споменик који се налази на главном градском тргу. Од 1542. до 1686. године град је био под турском влашћу, а након ослобођења, постаје привлачно место за насељавање различитих народа – Буњеваца (који се тада називају Далматинцима), Срба, Мађара, Немаца, Словака, Јевреја... Привилегијом из 1743. године, Марија Терезија прогласила је Суботицу слободним коморским трговиштем, за шта су Суботичани даровали царици 150 коња. За одану службу суботичких граничара хабзбуршком двору, Марија Терезија прогласила је Суботицу 1779. године слободним краљевским градом. За ову важну одлуку, Суботичани су поклонили царици 5.000 златника и платили откуп од 266.666 форинти. Статус слободног краљевског града донео је Суботици већу аутономију и ново име – *Maria Theresiopolis*. Од те године, почиње плански и убрзанији развој града. Од 1845. године град носи данашњи назив – Суботица (*Szabadka*).

Током XIX века, Суботица је један од највећих градова у Угарској, одмах после Будимпеште и Сегедина. Развија се и привреда, почиње индустријски развој (на пример, 1879. године основана је циглана, 1880. године фабрика шпиритуса, сода-воде, ливница). Суботица је још 1869. године добила железнички саобраћај, што се тада сматрало симболом напретка. Модерна железничка станица изграђена је 1887. године, а први трамвај суботичким улицама прошао је 1897. године. Електричну централу Суботица је имала већ 1896. године. Зачетке данашње модерне индустрије налазимо крајем XIX века: предузеће за извоз меса „Хартман и Конен“, с првом хладњачом у земљи, прву суботичку фабрику сумпорне киселине и вештачког ђубрива „Клотилд“ (основану 1904). Браћа Руф су 1917. године почела производњу бомбона, а индустрија електричних мотора „Север“ основана је 1923. године. Поред привредног напретка, град бележи и напредак у области културе и просвете. Прва средња школа – претеча гимназије – отворена је у Суботици 1747, музичка школа – 1868, дом за старе – 1766, Палић постаје лечилиште 1845, прва штампарија основана је 1844, прве новине изашле су 1848, прву биоскопску представу приказао је Анђело Бјанки из Печуја 1899, а Александар Лифка отворио је први стални биоскоп – 1910. године. Градска кућа у Суботици је највећа и – према мишљењу многих – најлепша грађевина Суботице. Грађена је од 1908. до 1912. године, Подигнута је за две године (1908–1910), уз још две године радова на украшавању ентеријера. Рађена је према пројекту Марцела Комора и Дежеа Јакаба, будимпештанских архитеката, у тада врло модерном стилу – мађарској варијанти сецесије, украшена с безброј шара стилизованог цвећа. Први монументални и велики црквени објекти изграђени су у XVIII веку. Најстарији објекти из тог периода јесу Српска православна црква из 1725. године, фрањевачка црква светог Миховила из 1736. године и данашња катедрала свете Терезије Авилске – из 1779. године. Крајем XIX и почетком XX века, подигнуте су керска црква Светог Роке (1896), сенћанска црква Светог Ђурђа (1897), Евангелистичка црква (1901), као и Синагога, подигнута 1902. године у стилу сецесије, по пројекту будимпештанских архитеката Марцела Комора и Деже Јакаба. За чувене витраже на овој синагоги, другој по величини у Европи, заслужан је Микша Рот. Фрањевачка црква је реконструисана и дограђен јој је још један торањ (1908), Српска православна црква обновљена је 1910. године и изграђено је још десетак цркава у граду и насељима. По лепоти и значају, истичу се и здања која је подигао Фернц Рајхл – Суботичка гимназија, Национална Касина (данас Градска библиотека), као и две приватне палате које је пројектовао у духу сецесије. Суботица је током времена постала најзначајнији административно-управни, индустријски, трговачки, саобраћајни и културни центар у северној Бачкој, а оближње Палићко језеро доприноси и туристичко-рекреативним потенцијалима града и шире околине.

СОМБОР
(Sombor/Zombor/Зомбор)

Град Сомбор налази се на крајњем северозападном делу Војводине и Републике Србије, у близини граничних прелаза с Мађарском и Хрватском, и центар је Западnobачког округа. Према подацима пописа из 2011. године, у самом граду живи нешто више од 47.000 становника. Подаци о стварању града Сомбора датирају из XIV века (1360), када је на властелинском имању породице Цобор настало мало место Сент Михаљ, које ће се у наредном периоду брзо развијати и напредовати. У њему су повремено одржавана и скупштинска заседања Бодрошке жупаније. На основу дозволе Матије Корвина, 1469. године, породица Цобор подиже утврђење ради одбране од Турака, али град ипак пада њима у руке 1541. године. У то време, Сомбор је велика варош, са око 2.000 кућа, градском цитаделом и занатским радњама. Од 1543. године, насеље било је познато под називом Сомбор, а припадало је будимском вилајету. Нахијско седиште Сегединског санџака постаје 1554. године, обухватајући 46 насеља, а тада представља и војни, управни, судски, привредни и верски центар. Под влашћу Османлија, Сомбор је био све до 12.09.1687. године, када је ушао у састав Хабзбуршке монархије. Поред српског живља, у граду је било и припадника мађарског народа, а 1687. године долази и 5.000 Буњеваца. Сомбор у већем броју насељавају Срби приликом сеобе под вођством Арсенија III Чарнојевића, 1690. године. Војни одреди Сомборца учествоваће у борбама код Сланкамена 1691. године и Сенте 1697. године, а варош ће ускоро постати и седиште среза Бачке жупаније. Град добија статус граничарског града 1717. године, а први капетан војничке вароши постаје гроф Јован Бранковић. Сомборци су за Хабзбуршку монархију ратовали под Петроварадином, Београдом, као и на ратиштима широм Европе. Као награду за лојалност, Аустрија ће Сомбору даривати земљишне поседе, а његови житељи ће бити ослобођени плаћања државних дажбина. Међутим, како је опасност од Османлија почела да јењава, мењао се и однос власти према граду. Марија Терезија је 1741. године донела одлуку којом се војничке вароши потчињавају жупанијским властима. Тада ће Сомбор бити укључен у састав Бачке жупаније и предат на управу Угарској дворској комори. Ово је за Сомборце био велики ударац, јер је то значило губитак свих привилегија. Становници града одлучили су да сакупе 150.000 рајнских форинти у злату, којима ће откупити своју слободу и

аутономију. Царица Марија Терезија, 17.02.1749. године, потписала је повељу којом се Сомбор уздиже у ранг слободних краљевских градова. Град и даље напредује, 1786. године постаје стално седиште Бачко-бодрошке жупаније која – као друга по величини у Угарској – захвата комплетно подручје између Дунава и Тисе, као и градове Суботицу и Нови Сад. Сомбор постаје важан административни, трговачки, занатски, саобраћајни и културно-образовни центар овог дела Хабзбуршке монархије.

Већ од почетка XVIII века, велика пажња поклањала се образовању. У граду је 1717. године отворена прва Вероисповедна православна школа, а 1722. године и Римокатоличка основна школа. Године 1759. основана је прва школа средњошколског типа, а 1763. године Српска православна црквена општина отвара четвороразредну Граматикалну школу. Потом, оснива се и Латинска школа којом руководе фрањевци. Градски магистрат 1767. године оснива школу с наставом на српском и грчком језику. Аврам Мразовић 1778. године отвара Норму, чиме се ударају темељи за школовање учитеља код Срба и других јужнословенских народа на овом подручју. Из Сентандреје у Сомбор, 1816. године, пресељена је и Српска учитељска школа – Препарандија. Године 1895. саграђена је и зграда Препарандије, у којој се одвијала настава све до 1948. године. Ученици ове школе, између осталих, били су Исидора Секулић, Јован Дучић, Јосиф Маринковић, Петар Коњовић и многе друге значајне личности наше културе и науке. У Сомбору се оснивају све бројније културне, образовне и банкарске установе, а касније и спортске друштвене организације. Прва железница – која је повезивала Сомбор са Сегедином – изграђена је 1869. године. Карољ Битерман, 12. октобра 1850. године, отвара прву штампарију и јављају се први листови и часописи. У граду живе Срби, Буњевци, Мађари, Немци, Јевреји. Развијају се занатство и трговина, отварају се пивара, млинови, мануфактуре. Озелењавају се градске површине, по чему ће град остати препознатљив до данас. Карактеристични симбол града јесу и бођоши, донесени из долине Мисисипија још 1903. године. Велики значај за културни живот града имало је и оснивање Народног позоришта у Сомбору, 1882. године. Знаменитости које дају посебан шарм овом бачком граду – поред чувених фијакера и зеленила – јесу и Пашина кула, некада кућа варошког заповедника – диздара, подигнута крајем XVI и почетком XVII века, затим црква Светог Тројства (стара католичка црква), чија је градња почела 1717. године, Жупни двор (некадашњи фрањевачки самостан), који је почео да се зида 1743. године, Градска кућа (1842), Грашалковићева палата, српска Велика саборна црква посвећена Јовану Претечи (1790), жупанијска зграда (1808) у којој се чува чувена слика „Битка код Сенте“ Ференца Ајзенхута, Фернбахова кућа (Градски музеј) и зграда Гимназије.

ПАНЧЕВО
(Pančevo, Pancsova)

Панчево је један од највећих градова у Војводини. Налази се на обали реке Тамиш и седиште је Јужнобанатског управног округа. Према подацима пописа из 2011. године, у овом граду живи 76.203 становника. На територији Панчева и овог дела Баната, сменило се више преисторијских култура, чији се трагови налазе у граду и околини. Најпознатије су Старчевачка култура и нешто млађа Винчанска култура. Све до римског доба, развијаће се на овом подручју различите културе које припадају енеолиту, бронзаном и старијем и млађем гвозденом добу (баденска, ватинска, белегишка култура). У прошлости, подручје града насељавали су многи народи. Забележено је присуство Дачана, Сармата, Римљана, Келта, Хуна, Авара, затим Словена, Мађара, Турака, Немаца. Отуда потичу и различити називи насеља: Пануцеа, Паноча, Панука, Панчал, Пајчова, Чомва, Панчова. Пре турских освајања, град је припадао Ковинској жупанији. Под турском влашћу, у оквиру Темишварског санџака, Панчево је било од 1552. до 1716. године, када га ослобађа гроф Клаудије Флоримунд Мерси и даје му назив Чомва. Одлуком Пожаревачког мира 1718. године, Панчево улази у састав Хабзбуршке монархије. Срби из околине Темишвара досељавају се тада у Панчево (1720) и оснивају Горњу варош, а Немци – који се истовремено насељавају – оснивају Доњу варош (1722). Већ тада почиње убрзан развој овог места – 1718. године отворена је солара и посађени су први виноградни. Абрахам Кепис, Јевреј из Пожуна, 1722. године добија дозволу да сагради пивару, која и данас представља једну од најстаријих пивара овог краја (касније ће то бити позната Вајфертова пивара). Почиње и производња свиле 1733. године. Велику штету Панчево је претрпело током новог аустријско-турског рата 1738. године, када су Турци успоставили краткотрајну управу над градом. Повлачећи се, Турци су запалили варош и оштетили тврђаву која је на основу одлука Београдског мира морала бити порушена након рата. Током XVIII века, територија Војне крајине проширена је и на Банат. У то време, одвија се други талас досељавања Немаца, насељавају се и Румуни, а нешто касније и словачко становништво. За потребе војске, подигнута је фабрика сукна. Панчево је 1767. године постало седиште Дванаестог немачко-банатског граничарског пука. Цар Франц I наређује спајање српског и немачког Панчева 1794. године, а град тад добија статус слободног граничарског комунитета. Укидањем Војне границе 1871. године, Панчево је потпало под мађарску цивилну управу и ушло у састав Торонталске жупаније. Привредни процват град бележи током XIX века (1838. године отвара се клиника, 1846. године – уљара, 1843. године – први млин, развија се индустрија грађевинског материјала). Прва пловидбена линија Дунавом од Панчева до Земуна отворена је 1850. године, град је железницом повезан с Бечкерекком од 1894. године, а с Вршцем – од 1896. године. Почела је да ради телеграфска станица, а постављена је и прва телефонска централа (1896).

Слика: Клаудије Флоримунд Мерси

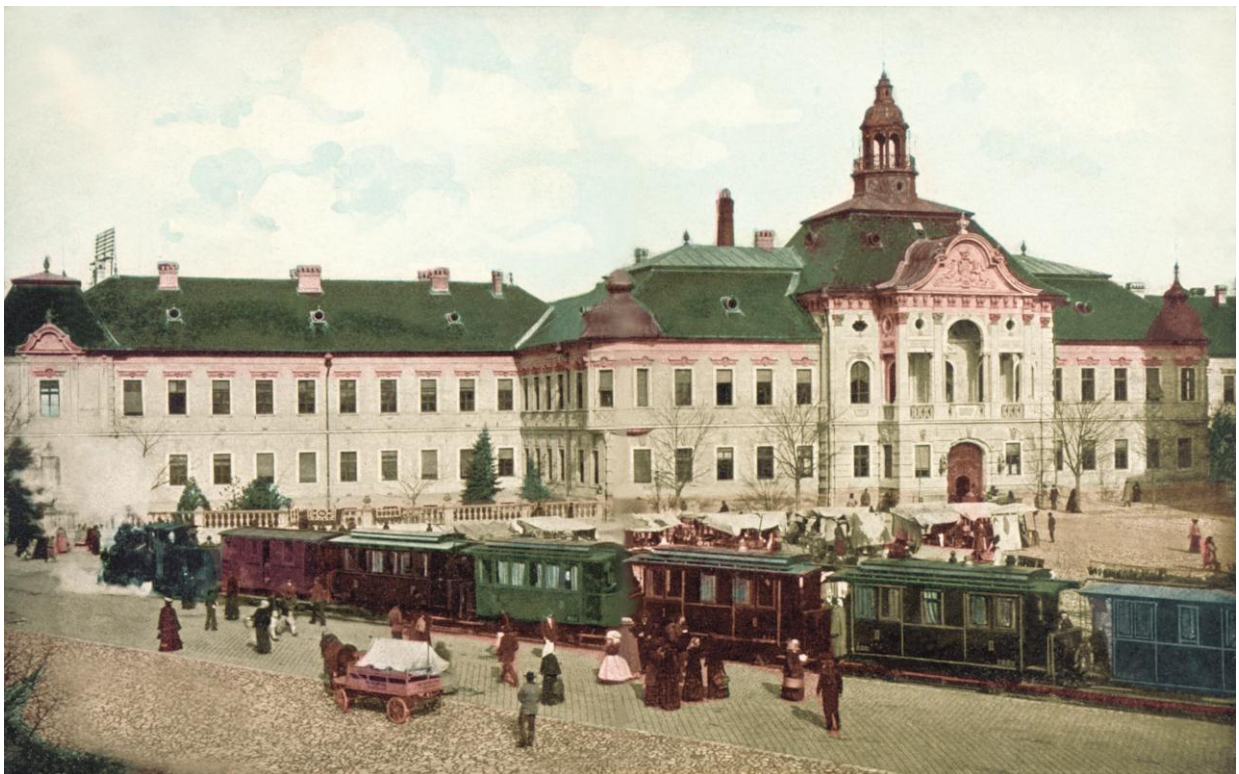
Старо језгро града кресе грађевине подигнуте у неокласицистичком и необарокном стилу. Успенска црква подигнута је 1810. године, а њену унутрашњост осликавао је Константин Данил. Према пројекту Светозара Ивачковића, гради се 1878. године Преображенска црква. Иконостас ове цркве дело је чувеног сликара Уроша Предића. У близини града је и Манастир Војловица (предању, подигнут 1383). У граду, током XIX века, отварају се школе (математичка, повторна и државна мушка грађанска школа), 1839. године оснива се Српско певачко друштво, чији хоровађа Никола Ђурковић организује прво дилетантско позоришно друштво. Први панчевачки лист на српском језику, уједно и најстарији локални недељни лист у Србији – *Панчевац* – појавио се пред читаоцима први пут априла 1869. године. Оснивач овог недељника био је Јован Павловић, професор Трговачке школе. Панчево је дало много угледних културних и научних радника, као што су сликар Арса Тодоровић, један од првих српских виртуоза на виолини Драгомир Кранчевић, композитори Мита Топаловић и Петар Кранчевић, песник етнолог др Јован Ердељановић, гувернер Народне банке Ђорђе Вајферт, сликарка Оља Ивањицки... Током једног периода свог живота, у Панчеву су живели и Јован Јовановић Змај, Светислав Касапиновић, Урош Предић, Милош Црњански и Исидора Секулић. Развој Панчева настављен је и током XX века, када се отварају многа индустријска постројења: стаклара (1932), фабрика скроба (1937), Утва (1937), крзнара, кудељара, азотара (1962), рафинерија нафте (1968), Петрохемија (1977) и многа друга. Један од заштитиних знакова Панчева јесте Народна башта, чији зачеци датирају из 1829. године, а уређена је по налогу првог панчевачког урбанисте, бригадног генерала Миховила Михаљевића.

ЗРЕЊАНИН
(Zrenjanin/Nagybecskerek/Zreñanin/Zrenianin/)

Зрењанин је највећи град српског дела Баната, седиште Средњобанатског округа. Према подацима пописа из 2011. године, у овом граду живи 76.511 становника. Зрењанин се налази на западној ивици банатског лесног платоа, на месту где се каналисана река Бегеј улива у некадашње корито реке Тисе. Подручје општине је изразито равничарски крај. Током историје, град је мењао називе. Од 1326. до 1935. године називао се Бечкерек, Велики Бечкерек, Нађ Бечкерек, Грос Бечкерек, а 1935. године мења назив у Петровград, по краљу Петру Првом Карађорђевићу. Данашњи назив град је добио 1946. године, по народном хероју Жарку Зрењанину. Најстарији подаци о граду потичу из 1326. године. До доласка Османлија на ова подручја, био је под влашћу мађарских властелина и српских деспота Стефана Лазаревића и Ђурађа Бранковића. У то време, изграђена је и Тврђава (1528), а место су насељавали углавном Срби и Мађари. Од 1551. до 1718. године, град се налазио под турском влашћу, а након повлачења Османлија, улази у састав Хабзбуршке монархије. Већ 1718. године почиње немачка колонизација, а досељавају се и Срби, Румуни, Италијани, Французи и Шпанци, који град називају Новом Барселоном (1737). Од 1728. године, по налогу грофа Мерсиа, почиње изградња бегејског канала ради исушивања огромних мочварних површина. Себастијан Крацајзен 1745. године отвара први индустријски погон за производњу пива. Храм Успења пресвете Богородице, који је данас најстарија сачувана грађевина у Зрењанину, подигнут је 1746. године. Прва католичка црква подигнута је 1758. године, а 1760. године је основана Јеврејска општина. Привилегијом Марије Терезије, 6.06.1769. године, Бечкерк је уздигнут у ранг трговишта, а 1778. године добија статус слободног краљевског града. Након тога, Бечкерек постаје седиште Торонталске жупаније. У то време, почиње да ради градска болница, отвара се прва апотека. Током XIX века, наставља се развој града: подижу се парни млинови, циглане, пивара и Српска фабрика тепиха Лазара Дунђерског, 1883. године изграђена је железничка пруга Кикинда – Велики Бечкерек и градска железничка станица, а 1896. године почела је да

ради прва електрична централа и постављене су прве електричне уличне светиљке. Формирање градске структуре – у архитектонском смислу – уследило је након великог пожара, 1807. године. Након пожара, од постојећих зграда сачувано је само неколико у градском језгру, укључујући и цркву Успења Пресвете Богородице. Из 1777. године датира Ваведењски храм (Граднуличка црква). Током XIX века, број становника се скоро удвостручује, а подижу се и значајне грађевине по којима је град и дан-данас препознатљив: Градска кућа (1820), Позориште (1839), Римокатоличка катедрала (1868), Трговачка академија (1891), Реформатска црква у готском стилу (1891), Палата финансија (данас Народни музеј, 1894) и многе друге. На обали Бегеја, 1908. године, подигнута је Палата правосуђа, по монументалности, најзначајнија зграда у Зрењанину после Градске куће и Палате финансија. Изградњи челичних мостова (Малог моста и Великог моста) приступило се 1903. године, да би се заменили стари дрвени мостови који су повезивали средишњи део Бечкерекa с јужним деловима града. Велики Бечкерек се развијао и у области образовања и културе. Мађарска касина отворена је 1833. године, 1880. године – Женска четвороразредна виша народна школа, 1890 – Мушка грађанска школа, 1846 – Државна реална гимназија. У Великом Бечкереку рођени су и Александар Сандић (1836–1908), српски историчар, књижевник, културни радник и политичар, Тодор Манојловић (1883–1968) књижевник, књижевни и ликовни критичар (Орловат, крај Зрењанина), а ту је рођен и сахрањен Урош Предић (1857–1953), један од наших највећих сликара. Током светских ратова у XX веку, град није претрпео већа разарања, што је допринело његовом даљем развоју. Новом територијалном организацијом Републике Србије, 29.12.2007. године, Зрењанин је добио статус града.

КИКИНДА (*Kikinda/Nagykikinda*)

Кикинда је највећи град северног Баната. Према подацима пописа из 2011. године, град има 59.329 становника. Многбројни археолошки налази сведоче о томе да су овде људи живели још пре седам хиљада година. На подручју око града налазе се многбројни трагови старих и ишчезлих култура и цивилизација. Ово подручје било је привремено или трајније боравиште многих народа који су пристизали у Панонску низију. Ту су трагови култура млађег каменог и бронзаног доба, келтске цивилизације, Дачана, Сармата... Назив Кикинда први пут је забележен почетком XV века и то у облику *Kökényud*, а највероватније је означавао, заједно с називом Ецехида, име више мањих насеља, односно добара угарских, а затим и српских деспота. Као посед угарског владара Зигмунда, помиње се 1423. године. Данашњи назив града јавља се први пут на географској карти 1718. године, као *Gross Kikinda* и тада не обележава насеље, већ ненасељен простор – пустару. Од 1551. до 1716. године, Кикинда је била под турском влашћу. Масовније насељавање територије града одвија се од 1751. до 1753. године, када се насељавају Срби граничари, након укидања Потиско-поморишке војне границе. Бивши граничари навикавају се на нов начи живота, а мочварно подручје претварају у обрадиво земљиште. Нешто касније, насељавају се и Немци, Мађари, Јевреји. Новембра 1774. године, Марија Терезија формира Великокиндски привилеговани диштрикт, као управну јединицу са седиштем у Кикинди. У саставу диштрикта било је још девет насеља српских граничара у северном и средњем Банату: Српски Крстур, Јозефово (део данашњег Новог Кнежевца), Мокрин, Карлово (део данашњег Новог Милошева), Башайд, Врањево (део данашњег Новог Бечеја), Меленци, Кумане и Тараш. Диштрикт је укинут 1876. године, а Кикинда је тад припојена Торонталској жупанији, са седиштем у Бечкерек. Током XVIII века, град је подизан плански, према тада важећим урбанистичким правилима. Трасирање и пресецање улица рађено је у другој половини XVIII века, и то тако што су улице биле правилно ушорене и широке, секле су се под правим углом, а на централном тргу су се налазили пијаца, црква, градска кућа, школа, гостионица. За слободну краљевску варош, Кикинда је проглашена 1893. године. У то време, Кикинда је била најнасељеније место Торонталске жупаније, са око 22.000 становника, које се углавном бавило пољопривредом. Почети индустријализације датирају из друге половине XIX века, када се отварају циглане *Месарош* (1864) и *Бон* (1867), које ће бити темељ будуће фабрике грађевинског материјала „Тоза Марковић”. Оснивају се и први млинови (1869), радионица за прераду уља, фабрика леда. Фабрика скроба почиње да ради 1905. године, 1909. године – фабрика сирћета, затим и две фабрике намештаја. Електрична централа је изграђена 1906. године. Миран развој града прекидан је избијањем светских ратова у првој половини XX века, али ће послератне године бити обележене динамичним развојем: подизањем нових фабрика, зграда и насеља. Данас су најзначајнија кикиндска индустријска постројења Ливница „Кикинда”, индустрија грађевинског материјала „Тоза Марковић”; нафтна и хемијска индустрија – НИС Погон „Северни Банат”, Кикиндски млин и друга. Од препознатљивих кикиндских грађевина, треба издвојити православну цркву посвећену светом Николи (1769), чији је иконостас осликао Теодор Илић Чешљар, зграду Магистрата Дистрикта великокиндског – Курију (1836–1839) и сувачу из 1899. године, која је 1951. године стављена под заштиту државе, а 1990. године је проглашена за непокретно културно добро од изузетног значаја. Најстарија установа из области културе у Кикинди је Народна библиотека која носи име књижевника, културног радника и политичара, Јована Поповића. Народна библиотека основана је 1845. године, као прва Српска читаоница. Прва позоришна представа изведена је 1796. године и то на немачком језику, а маја 1834. године – на српском. Био је то комад Јована Стерије Поповића „Светислав и Милева”, изведен у кафани „Код златног плуга”. Друштво за неговање музике „Гусле” у Кикинди основано је 1876. године и то је једна од најстаријих културних установа у граду. У граду је деловало и мађарско певачко друштво *Даларда* и немачко *Цецилија*. Развија се и школство, па се 1781. године отвара латинска школа, 1858. –

године реалка, а 1877. године – прва гимназија. Кикинда је град у којем су рођени и успешну каријеру започели бројни уметници, као на пример Никола Алексић, сликар (живео у Кикинди, од 1837. до 1840), Архимандрит Павле Кенђелац, доктор теологије, научник (рођен у Кикинди 1766), Ђура Јакшић, Душан Васиљев (1900–1924), сликар Радивоје Бербаков (1925–2003).

СРЕМСКА МИТРОВИЦА **(*Sremska Mitrovica* / Сримска Митровица)**

Град Сремска Митровица јесте административни, привредни и културни центар Сремског округа. Градско насеље заправо је спој три насеља: Сремске Митровице – као централне урбане целине, суседне Мачванске Митровице на десној обали Саве и – највећег села по броју становника у Србији – Лаћарка, на западу. Укупан број становника на ширем подручју града јесте 79.940, а у самом граду – 41.624. Историја Сремске Митровице је дуга и бурна. Мада је највећу славу доживела у време римске власти, њени почаци датирају од око 7.000 година пре нове ере. Римљани освајају Сирмијум крајем првог века старе ере, а до средине трећег века град постаје економско средиште читаве Паноније. Од 293. године, након што је цар Диоклецијан (284–305) увео тетрархију, Сирмијум је једна од престоница Римског царства. Град се изграђивао, улепшавао и проширивао, подигнуте су бројне грађевине, као што су форум, амфитеатар, храмови, купатила, хиподром, приватне виле, а о значају града сведочи и чињеница да се у њему налазила и ковница новца. Такође, град је био и ранохришћански центар, о чему сведоче бројни мученици и епископи са овог подручја.

У самом граду или у његовој околини, рођени су и римски цареви: Деције Трајан (249–251), Аурелијан (270–275), Проб (276–282), Максимијан Херкулије (285–310), Констанције (337–361), син Константина Великог, као и Грацијан (367–383), син цара Валентијана. Сирмијум је био мета разних освајача, разарали су га и Хуни 441. године, а освајање Авара и Словена, 582. године, означило је крај славне античке историје „мајке свих градова“, како је овај град називао Амијан Марцелин, познати историчар из четвртог века. У IX веку читав Срем је у саставу Бугарске, а Сирмијум постаје средиште епископије. У наредна два века, за превласт над градом боре се Византија и Угарска, а та борба завршава се трајним протеривањем

Византинаца са ових простора, 1180. године. На рушевинама Сирмијума никао је нови средњовековни град – *Civitas Sancti Demetrii*, тј. град Светог Димитрија, по Светом Димитрију, заштитнику града и истоименом манастиру око кога је ново насеље и почело да се шири. Од 1526. године, град се налазио под влашћу Османлија и био је познат као „шехер Митровица”. У састав Хабзбуршке династије Митровица улази 1718. године, а неколико деценија касније постаје средиште Деветог Петроварадинског граничарског пука. Статус слободног граничарског комунитета додељен је Митровици 1763. године. У град се тада насељавају и Немци, Јевреји, Мађари, Хрвати, Русини. Статус слободног краљевског града Митровица добија 1881. године. Тада долази до наглог успона и развоја града, који се све више шири ка савском приобаљу, где се уређују нове улице и подижу прве мале фабрике. На основу података из 1888. године, у граду је радило 108 трговачких радњи. Трговина се одвијала и на митровачким вашарима, одржаваним пет пута годишње. Најстарија предузећа у граду била су пивара из 1830. године, пилана из 1891, док је прва парна пилана Франц Гамиршек основна 1899. године. Фабрика намештаја отворена је 1909. године. Велика пажња посвећује се и школству. У граду су радиле две немачке основне школе, Девојачка школа, Математичка школа, Српска народна школа и Мађарска народна школа. Реална гимназија отворена је 1838. године. Уређује се и градски трг, формира се градски парк, а око њега се подижу најпрестижније приватне и јавне грађевине. Знаменитости града још представљају и стара православна црква Светог Стефана („мала црква” или „црквица”), нова православна црква Светог Димитрија (данас Велика или Саборна црква), завршена 1794. године, чији је иконостас радио Арса Теодоровић, римокатоличка црква из 1810. године, здање Српског дома из 1895. године, зграда Магиштрата, здање „Судбеног стола”, гркокатоличка црква Вазнесења Господњег, позната и као Русинска црква, и многе друге приватне и јавне зграде. На прелазу у XX век, град је имао преко 10.000 становника. У састав Краљевине СХС, Сремска Митровица ушла је 1918. године. У Другом светском рату град се налазио у оквиру НДХ, а становништво је било изложено прогонима, депортацијама и ликвидацијама, што ће се одразити и на број становника. И етничка структура града се мења, јеврејска заједница је уништена током рата, а немачко становништво је исељено по окончању рата. Град доживљава развој у другој половини XX века, подижу се нови индустријски објекти, граде се нова стамбена насеља, расте број становника. Развија се месна и индустрија конзерви, житомлинска, млекарска, индустрија шећера и сточне гране, као и комбинат за производњу и прераду воћа и поврћа. Као град богате историје и традиције, Сремска Митровица има и бројне установе културе, које повећавају њен туристички потенцијал. Неке од њих су: Музеј Срема, Галерија „Лазар Возаревић”, Позориште „Добрица Милутиновић”, Установа за културу „Сирмијумарт”... Такође, град је и својеврсни музеј на отвореном, јер се у њему налазе и остаци некадашње римске престонице, барокне и класицистичке грађевине из XVIII и XIX века, спомен-парк подигнут у знак сећања на страдале суграђане 1942. године, а у близини су и специјални резерват природе Засавица, као и бројни фрушкогорски манастири.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ (*Sremski Karlovci / Sremski Karlovci*)

Градић на десној обали Дунава, у близини Новог Сада и Петроварадина, с нешто мање од 9.000 становника, издваја се својом бурном историјом, културним наслеђем и барокним грађевинама по којима је препознатљив. Први помен града потиче из 1308. године, где се помиње тврђава под називом Каром, подигнута на остацима утврђења из римског периода. Током средњег века, насеље је припадало угарским племићким породицама Батори и Моровић. Турци су 1521. године срушили тврђаву, па све до Великог бечког рата Карловци остају под њиховом влашћу. Велики бечки рат ће бити окончан миром, потписаним управо у Сремским Карловцима, 26.01.1699. године. На месту склапања мировног споразума, подигнута је 1817. године Капела мира. По окончању рата, Сремски Карловци улазе у састав Хабзбуршке монархије и постају значајно трговачко насеље, чему је доприносила близина Дунава и путеви који су овуда водили ка Труској. Расте број занатских и трговачких радњи, а посебан значај добија виноградарство. У то време, Карловци постају верски и културни центар Срба у Монархији. Године 1713. одлучено је да се седиште митрополита из Манастира Крушедол премести у Карловце, а 1726. отворена је у Карловцима прва школа, захваљујући митрополиту Мојсију Петровићу. Први учитељ био је Максим Суворов који је из Русије донео и прве уџбенике. У Карловце 1733. године долази и друга група учитеља, са Емануелом Козачинским на челу. Римокатоличка црква Светог Тројства први пут се помиње 1735. године. У Карловце се 1739. године насељава 51 немачка породица, али је град и даље имао изразито српски карактер, јер су 1753. године од 3.843 становника, 3.110 били Срби. Исте, 1753. године, град добија статус слободног граничарског комунитета. Велики значај за развој града имао је митрополит Павле Ненадовић, који је подстицао унапређивање просветног и културног живота, основао штампарију, фонд за финансирање учитеља и свештеника, подигао Саборну цркву посвећену Светом Николају (1762), обновио фрушкогорске манастире... Иконостас Саборне цркве, подигнуте у стилу типичне барокне архитектуре, дело је Јакова Орфелина и Теодора Крачуна, а аутор зидних слика је Паја Јовановић. Велики део града је 1788. године изгорео у пожару, а организацији успешне и брзе обнове, допринео је и митрополит Стефан Стратимировић. Захваљујући његовој енергији и посвећености интересима српског народа, као и подршци оснаженог српског грађанства, отворена је прва српска гимназија у Сремским Карловцима, 1791. године. Убрзо, 1794. године, основана је и Богословија, друга по старости у свету, после Кијевске. Почетком XIX века, у Карловцима је деловао Карловачки круг, мало научно друштво, које је окупило многе значајне личности које су се бавиле питањима језика и историје. Чувена чесма Четири лава, један од симбола града, подигнута је 1799. године. Посебан историјски значај Карловци имају и као место одржавања чувене Мајске скупштине 1848. године, на којој је проглашена Српска Војводина, а Карловачка митрополија уздигнута у ранг патријаршије, а и као место одржавања више народно-црквених сабора. На иницијативу ученика Карловачке гимназије, 1883. године, посмртни остаци Бранка Радичевића пренети су из Беча на Стражилово. Према пројекту мађарског архитекте Ђуле Партоша, а на иницијативу патријарха Германа Анђелића и његовог наследника Георгија Бранковића, подигнута је и нова зграда Карловачке гимназије. Патријаршијски двор с капелом, чији је иконостас осликао Урош Предић изграђен је 1894. године. Двор је дело архитекте Владимира Николића, који је пројектовао и Богословски семинар (1901), Црквено-народне фондове и Стефанеум. Након Првог светског рата, 31.12.1918. године, у Сремским Карловцима је проглашено уједињење српских православних епархија и успостављена је српска патријаршија, а град су преправиле избеглице из Русије, официри и свештенство Руске православне цркве. За време Другог светског рата Карловци су прикључени НДХ. Након рата, до данашњих дана, захваљујући својој славној прошлости, Карловци су остали важан културни и духовни центар српског народа. Оно по чему је град свакако препознатљив јесу и бројне винарије које привлаче туристе из земље и иностранства. Постоји предање које каже да је винову лозу у Карловце донео римски

император Марко Аурелије, те да се од тада, стотинама година, овде производе квалитетна вина која су достигла светску славу.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЗНАМЕНИТОСТИ ВОЈВОДИНЕ

ДВОРАЦ СТРАТИМИРОВИЋА У КУЛПИНУ

У Кулпину се налази комплекс објеката, који чине два дворца, саграђена за племићку породицу Стратимировић. Уз ове две централне зграде, налази се и низ економских објеката. Породица Стратимировић била је једна од најзначајнијих српских породица у Хабзбуршкој монархији, којој су припадали и митрополит Стеван Стратимировић, као и Ђорђе Стратимировић, истакнути учесник и вођа Српске револуције 1848/49. године. Стратимировићи су још 1745. године стекли племићку титулу за војничке заслуге у Царевини, а уз титулу, породица је добила од Марије Терезије и даровницу на посед у Кулпину.

Дворски комплекс је накратко откупио Матеј Семзе, а затим је 1889. године прешао у руке Лазара Дунђерског.

Дворци су окружени велелепним парком од 4.5 хектара. Мањи дворца („стари каштел“), изграђен крајем XVIII века, јесте приземна зграда, с високом соклом и повишеним улазом, симетричне фасаде. Прозори и улазна капија украшени су решеткама и украсима од кованог гвожђа. Већи дворца, подигнут половином XIX века, данашњи изглед добио је у време кад је прешао у власништво Лазара Дунђерског. Обнова и реконструкција урађени су 1912. године, према пројекту архитекте Момчила Тапавице. Велики дворца је приземна зграда, изграђена у стилу класицизма. Главном фасадом доминирају портик са степеништем, приступне рампе и четири пара јонских стубова.

Посед је одузет породици Дунђерски 1945. године, на основу закона о национализацији, а у великом дворцу од 1993. године налази се Музеј пољопривреде.

СПОМЕНИК ПОСВЕЋЕН БИЦИ КОД СЛАНКАМЕНА

Током Великог бечког рата (1683–1699), једна од најзначајнијих победа аустријске војске забележена је у бици која је вођена на брду Михаљевцу, код Сланкамена, 19.08.1691. године. Аустријску војску предводио је Лудвиг Баденски, а турску велики везир Мустафа Ђуприлић, који је и погинуо у овој бици. Значајан допринос победи аустријске војске дало је и око 10.000 припадника српске милиције, под заповедништвом Јована Монастерлије. Место битке, у подножју Фрушке горе, обележено је 1892. године спомеником, високим око 17 метара, који се састоји од каменог постоља, четири полукружна стуба и горњег дела у облику пирамиде, са украсним рељефом на средини. Између стубова, налази се камени блок са исклесаним текстом о овом догађају, на немачком језику, а касније су додати и стихови Јована Јовановића Змаја у славу погинулима: „И хвала и слава јунацима хрлим, падом уздигнутим, смрћу неумрлим.“

ДВОРАЦ ШПИЦЕРОВИХ У БЕОЧИНУ

Дворац угледне и богате породице Шпицер саграђен је између 1890. и 1892. године, у Беочину. Еде Шпицер био је један од власника Беочинске фабрике цемента. На згради су приметне карактеристике различитих стилова – од романике, готике, ренесансе и барока, па све до сецесије, те је у културном наслеђу Војводине ова зграда јединствен пример еклектичке архитектуре. Посебну вредност објекту даје ентеријер централног хола, украшен у духу мађарске сецесије, веома китњастих облика, којим доминира камин од чувене Жолнаи керамике из Печуја. Данас, дворац је напуштен, и већ дуже време је без намене.

ДВОРАЦ ГРОФА ХАДИКА У ФУТОГУ

Једно од највећих властелинстава у Бачкој средином XVIII века било је футошко властелинство, у власништву породице Чарнојевић (1744–1770). Властелинство је отукупио, и на њему 1777. године направио репрезентативни дворца, гроф Андраш (Андреас) Хадик, аустријски фелдмаршал и председник Дворског ратног савета у Бечу. У власништво грофовске породице Котек дворца долази 1805. године и у њеном власништву остаје до 1922. године, када је посед видно смањен. Наредних година, до краја Другог светског рата, дворца је мењао власнике, али не и изглед, који није значајно одступио од оног из времена настанка.

Упркос мањим изменама, здање је сачувало своју првобитну барокну концепцију. Дворца је проглашен за споменик културе 2001. године, а у њему се данас налази Пољопривредна школа.

Бројне занимљивости повезане су са овим имањем. Наиме, верује се да је у ондашњем дворцу Котекових, Јохан Штраус Млађи, 1867. године, компоновао свој најпознатији валцер „На лепом плавом Дунаву”. Само неколико дана уочи атентата у Сарајеву, у њему је боравио надвојвода Франц Фердинанд са супругом Софијом, а најпознатији затвореник у подрумима дворца био је немачки фелдмаршал Аугуст фон Макензен, који је ту био заточен од пада у заробљеништво, пред крај Првог светског рата, до новембра 1919. године.

СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈЕ СРЕМСКИ ФРОНТ

Спомен-обележје Сремски фронт подигнуто је у близини села Адашевци, код Шида, у спомен борцима погинулим приликом пробоја Сремског фронта, априла 1945. године. Жестоке борбе на тој територији вођене су од јесени 1944. године, када су на основу одлуке Врховног штаба мобилисани углавном српски младићи, без војног искуства, који су у борбама против непријатељских војника масовно гинули у тешким и исцрпљујућим борбама.

Споменички комплекс састоји се из три целине – Сабиралишта, Алеје части и Музеја. У Сабиралишту су истакнути називи свих јединица које су учествовале у борбама, као и ток операција, у Алеји части су имена погинулих у тим операцијама, а у Музеју, поред разних аутентичних предмета из тог периода, изложене су и скулптуре вајара Јована Солдатовића. Спомен-парк подигнут је 1988. године, а аутор постојећег комплекса јесте архитекта Мирослав Крстоношић.

ВРШАЧКА КУЛА

Данашњи симбол града Вршца, Вршачка кула, сазидаана је 1439. године и верује се да ју је подигао српски деспот Ђурађ Бранковић, после пада Смедерева, како би заштитио своје поседе

на подручју данашње Војводине. Остаци некадашњег замка налазе се на 399 метара надморске висине, на Вршачком брегу изнад града. Од целог утврђења, најочуванија је Донжон кула, висине 20 метара, која је данас потпуно рестаурирана. Очувана кула има правоугаону основу, више спратова и подруме за чување хране и оружја. Улаз у кулу налази се на око десет метара од тла, а до њега се долазило покретним дрвеним степеницама које су се лако могле склонити у случају опасности. На основу остатака камина и оџака, закључује се да је највиши спрат куле коришћен за становање. Некадашње утврђење имало је издужен облик, ширине 18, а дужине 46 метара. Након Карловачког мира, почело је рушење куле, тако да се она више није могла користити у војне сврхе.

ДВОРАЦ ДУЊЕРСКИХ У ЧЕЛАРЕВУ

Комплекс овог дворца настао је у другој половини XVIII века, а чини га неколико објеката, смештених у пространом парку. Мањи дворца саградио је Липот Марфи, на прелазу из XVIII века у XIX век, а Велики дворца – племић Никола Безереди, између 1834. и 1837. године. Зграда је служила искључиво као летњиковац, а 1882. године продата је Лазару Дунђерском. Након Другог светског рата, ово здање такође је одузето породици Дунђерски.

Дворца је приземна грађевина, правоугаоне основе, са степеништем и тремом на источној страни, четири дорска стуба и тимпаноном, подигнут у духу класицизма. Од краја XIX века, па све до Првог светског рата, у њему су боравиле угледне и значајне личности из политике и културе тога доба (нпр. Никола Тесла, Паја Јовановић, Стеван Тодоровић). Управо у овом дворцу, Лаза Костић упознао је Ленку Дунђерски, којој је и посветио своју чувену песму „Санта Марија дела Салуте“. У дворцу је донедавно био Музеј Војводине, са изложбом примењене уметности и аутентичног намештаја и ентеријера некадашњих власника, породице Дунђерски. Дворца се налази под заштитом државе, као културно добро од изузетног значаја.

ДВОРАЦ СЕРВИЈСКИХ У НОВОМ КНЕЖЕВЦУ

Марко Сервијски, богати и угледни новосадски грађанин, купио је 1782. године спахилук Турску Кањижу и потом на том поседу, 1793. године, изградио дворац. Његов син Ђорђе, тестаментом из 1855. године, дворац је оставио сестричини Катарини, која га је удајом за Емила Шулпеа, донела у мираз породици Шулпе. У време првобитних власника, у дворцу су се налазили велика библиотека са око 3.000 књига, бројни предмети од порцелана, сребра, бронзе, као и скупоцени намештај и збирке портрета и трофејног оружја. Удајом наследнице Катарине и Емила Шулпе, Вилхелмине, за Андора Талијана, дворац прелази у власништво ове породице, која је поседовала још два објекта у Новом Кнежевцу. Дворац је један од већих и раскошнијих у Војводини. Грађен је као слободно стојећи објекат окружен парком, зграда је спратна и има издужену правоугаону основу. Својим пропорцијама, симетријом, обрадом фасада и унутрашњим распоредом, сврстава се у ретко сачуване познобарокне профане грађевине овог типа. После Другог светског рата, нестала су сва покретна добра из дворца. Данас је ово здање културно добро од великог значаја, а у њему се налазе општински суд и администрација комуналних служби општине Нови Кнежевац.

ДВОРАЦ КАРАЧОЊИ У НОВОМ МИЛОШЕВУ

Овај дворац саградио је племић и велики жупан Торонталске жупаније – Лајош Карачоњи (1842–1846), на свом имању у Беодри (данас спојено с Новим Милошевом). Грађен је у пространом парку, као репрезентативан резиденцијални објекат, у стилу класицизма. Издужене је правоугаоне основе и има приземље и спрат. Главна фасада је решавана симетрично, а у њеном средишњем делу наглашен је дубоки трем. Хоризонталном поделом, помоћу венца, одвојено је приземље од спратног дела. Прозори у приземном делу имају

јонске капители, а на спратном – коринтске капители. Дворац Карачоњи убраја се у тип пољског (руралног) дворца, који је по правилу окружен економским зградама, чија је улога била омогућавање функционисања имања током целе године. Стога, у склопу имања налазе се и коњушнице, магацини, штале и просторије за послугу. Пред крај Првог светског рата, дворец је напуштен и опљачкан. Током XX века, зграда је коришћена за различите намене (школа, болница, фабрика). Конзерваторски радови рађени су у више наврата, а 1997. године здање је проглашено за културно добро од великог значаја. Последњих година дворец је напуштен.

КАШТЕЛ КРАЈ У БАЧКОЈ ТОПОЛИ

Музеј и галерија Бачке Тополе налазе се данас у згради некадашњег каштела, који је у првој деценији XIX века подигао Ференц Крај. Његов отац, Пал Крај, добио је Тополу на поклон од цара Франца I, у знак признања за ратне заслуге. О изградњи и радовима не постоје детаљнији подаци. Каштел је био прва спратна кућа у општини, осим католичке цркве, у чијој близини се и налази.

Са својим балконом, окренутим ка главном путу, зграда је била украс насеља. Посед се истицао по репрезентативном енглеском парку, који је настао захваљујући супрузи Ференца Краја – Борбали Гесел. До данас, сачуван је само мањи део парка, познат као „Парк Зичи“.

ЗГРАДА ЖУПАНИЈЕ У СОМБОРУ

Град Сомбор, кроз историју, имао је важну улогу, те се у њему налазе многе значајне грађевине. Једна од њих је и зграда управног и административног седишта Бачко-бодрошке жупаније. Наиме, када је 1786. године Сомбор постао жупанијско седиште, донета је одлука о изградњи нове зграде, која ће и бити подигнута између 1805. и 1808. године, према пројектима градског архитекте Јозефа Бауера. Првобитни изглед жупаније приказан је на сачуваној

стилизованој ведути Сомбора из 1818, као и на слици Павла Керинића из 1825. године, која представља свечано устоличење жупана Бачко-бодрошке жупаније (сачувана у музеју града Баје). На сликама се види данашње прочеље зграде са скромнијом фасадом, без два бочна торња, с барокном куполом. Данашњи изглед објекта потиче из 1882. године, када је – према пројекту архитекте Ђуле Партоша – фасада дограђена и преправљена. Стара фасада потпуно је замењена новом, декоративнијом фасадом, у стилу еklektизма. Такође, изграђена су два бочна торња, а дограђен је и задњи део зграде, која је тако добила коначни правоугаони облик. У дворишту је постављена фонтана. Монументално двоспратно здање удахнуло је Сомбору нову урбанистичку визуру европског града. Око зграде уређен је парк с доминантним садницама четинара тисе испред самог здања жупаније, као и с већим бројем садница платана и аустралијског копривића – бођоша, унутар парка. Када је доградња коначно завршена, зграда жупаније имала је двеста различитих просторија, одаја и сала. У великој, свечаној сали жупанијске скупштине, фебруара 1898. године, постављена је импозантна слика Ференца Ајзенхута „Битка код Сенте”, насликана уљаним бојама на једноделном платну величине 7x4 метра, у богатом позлаћеном раму. На таваници сале су грбови земаља које су биле под јурисдикцијом Угарске, а у средини је грб слободног краљевског града Сомбора. У здању жупаније данас је седиште Скупштине града Сомбора, градске управе, округа и државних институција.

ЗГРАДА ЖУПАНИЈЕ У ЗРЕЊАНИНУ

Зграда некадашње Торонталске жупаније јесте најрепрезентативнија палата старог језгра града и налази се на главном тргу у Зрењанину. Првобитна барокна зграда, изграђена између 1816. и 1820. године (према пројекту Јосифа Фишера), била је мања, те је проширена између 1885. и 1887. године (према пројектима архитеката Ђуле Партоша и Едена Лехнера), када су дозидана два необарокна крила. Објекат је имао двојну намену – управно-административну и стамбену, јер су у њему, све до 1918. године, становале водеће личности града. Кров је покривен глазираним бибер-црепом у више боја, израђеним у печујској фабрици Жолнаи. На централном степеништу налази се витражни прозор са алегоричним фигурама Мудрости, Правде и Моћи. Од када је саграђена, па све до данас, зграда није мењала своју првобитну намену, и скоро је у потпуности очувала свој аутентични изглед. Од 1950. године у згради је седиште Скупштине општине Зрењанин.

АРХЕОЛОШКО НАСЕЉЕ ГРАД У ДУПЉАЈИ

Локалитет Град, најпознатије археолошко налазиште у Војводини, налази се 1,5 км југозападно од села Дупљаје, код Беле Цркве. Оно се налази на високој лесној обали, изнад реке Караш. Град је вишеслојно насеље, од касног бронзаног доба до позног средњег века. С локалитета Дупљаја потичу двоја чувених кулних колица од печене земље, ремек-дело преисторијске уметности, изузетно значајно за проучавање друштвеног и религиозног живота тадашњих људи. У питању су кола у виду двоколице, с примитивно приказаним божанством на њима. Двоколица и божанство орнаментисани су концентричним круговима и паралелним линијама испуњеним инкрустацијом. Колица на три точка вуку барске птице, патке или лабудови. Две птице налазе се на крајевима двоструке руде, док је трећа птица на предњој огради кола. На поду кола уцртан је диск сунца. Статуета је звонастог типа, веома стилизована. Она представља фигуру мушкарца, мушко божанство. Једна култна колица чувају се у Народном музеју у Војводини, а друга – у Народном музеју у Вршцу.

РИМСКИ ШЛЕМОВИ ИЗ БЕРКАСОВА

Најзначајнији експонати изложени у Музеју Војводине из римског периода јесу три парадна римска шлема из IV века. Два шлема потичу из села Беркасова код Шида и пронађени су 1955. године, а трећи шлем је сав у деловима пронађен у селу Јарак, у близини Сремске Митровице. Каснијим истраживањима утврђено је да су шлемови чинили део оставе, заједно с два сребрна окова за појас, једном цевчицом од сребрног лима, једном сребрном гајком за ремен, те неколико фрагмената гвожђа и позлаћеног сребрног лима. Шлемови су израђени од кованог гвожђа, пресвученог танким сребрним позлаћеним лимом, а претпоставља се да су имали кожно подлогу. Раскошнији од два шлема има и натпис: „Дизоне, носи у здравље дело Авита“. Додатно је украшен имитацијама драгог камена смарагда и полудрагог камења – оникса и калцедона. Натпис указује на то да је шлем дело мајстора Авитуса. Мање раскошан шлем из Беркасова на себи носи натпис *VICIT [LIC]INIANA*, који је археолозима помогао да га датирају (почетак IV века), у време када су се за римски престо борили будући цар Константин Велики и његов противник Лициније.

КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА

Карловачка гимназија је најстарија српска гимназија, основана 1791. године, у Сремским Карловцима, на иницијативу митрополита Стевана Стратимировића, уз значајну финансијску подршку трговца Димитрија Атанасијевића Сабова. За отварање школе, Сабов је издвојио 20.000 форинти у сребру, а њему су се придружили и други имућни Срби из Карловаца, прикупивши још 13.100 форинти. Митрополит Стратимировић, 15. августа 1791. године, известио је илирског дворског канцелара о жељама Срба да отворе своју гимназију и о прикупљеним средствима, те их је замолио да се Сабов одликује за своје добротинство. Карловачка гимназија ускоро постаје средиште српске просвете, културе и духовности. Првих сто година, гимназија је деловала у старој згради Латинске школе, која је 1890. године

порушена. Данашња зграда подигнута је 1891. године, као задужбина патријарха Анђелића и његовог брата Стефана, а према пројекту будимпештанског архитекте Ђуле Партоша, у српско-византијском стилу, с богато украшеним главним улазом. Од 1907. године, наставу у гимназији могле су да прате и девојке. Рад гимназије издржавали су сами грађани, а после Првог светског рата – гимназија је подржављена. Веома значајна за српску културу на овим подручјима јесте и спомен-библиотека, смештена у репрезентативној просторији Карловачке гимназије, с књижевним фондом који датира из XVIII и XIX века.

ПАТРИЈАРШИЈСКИ ДВОР У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

Данашњи комплекс саграђен је између 1892. и 1895. године, за време патријарха Георгија Бранковића, према пројекту архитекте Владимира Николића. Основа двора је у облику ћириличног слова **Ш**, а на средишњем крилу налази се улаз с колским прилазом. Уз зграду, налази се капела посвећена светом Димитрију. Иконостас је осликао Урош Предић 1896. године. У двору се налази и Ризница, с бројним драгоценостима, уметничким предметима, иконама, портретима митрополита, као и библиотека која чува ретке и вредне рукописе и старе штампане књиге. Данас, ова зграда је стално пребивалиште владике сремског и летње пребивалиште српског патријарха. Такође, двор је и споменик културе од изузетног значаја.

САБОРНА ЦРКВА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

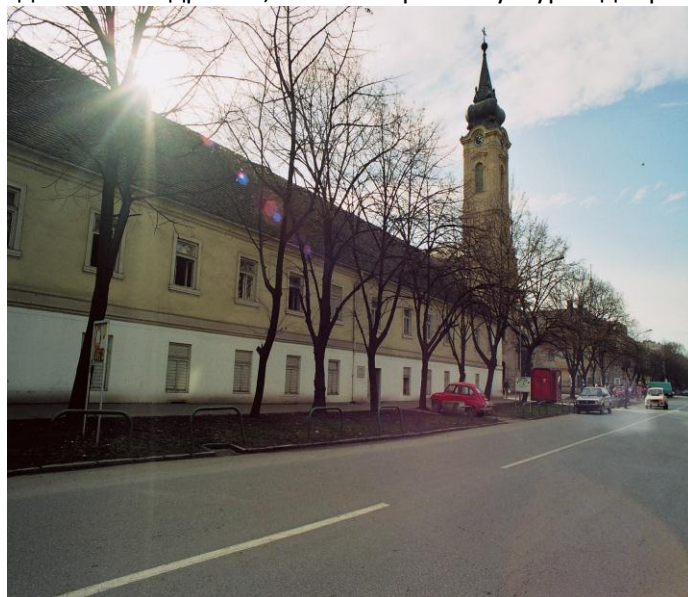
На месту старе цркве из турског времена, започета је 1758. године градња Саборне цркве Светог Николе у Сремским Карловцима, на иницијативу митрополита Павла Ненадовића, према плановима израђеним у Бечу. Према пројекту Захарија Орфелина, зидани су торањ и купола 1760. године, а црква је потпуно завршена 1762. године. Први пут је обновљена после великог пожара (1799), а веће измене на фасади изведене су 1909. године (по нацртима архитекте Владимира Николића, који је унео елементе неокласицизма). Иконостас је дело Теодора

Крачуна и Јакова Орфелина и представља врхунац барокног сликарства у војвођанској уметности. Храм има и велики културно-историјски значај, јер се у њему, осим изузетно вредних фресака и реликвија, налазе и слике познатог сликара Паје Јовановића.

ФРАЊЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА У РУМИ

Ова града подигнута је 1772. године за потребе фрањевачке гимназије, као масивни угаони објект на спрат. Подигао ју је барон Марко Пејачевић који је изабрао Руму за своје седиште после преуређења Војне границе. Према предању, то је била прва спратна грађевина у Руми. Од 1962. године, у њој се налази завичајни музеј са збирком и два легата сликара Миливоја Николајевића и Романа Соретића. Зграда данас представља јединствен пример „граничарске архитектуре” у Руми, и као таква чини јединствену целину с Римокатоличком црквом и жупним двором. Објект је под заштитом државе, као непокретно културно добро од великог значаја.

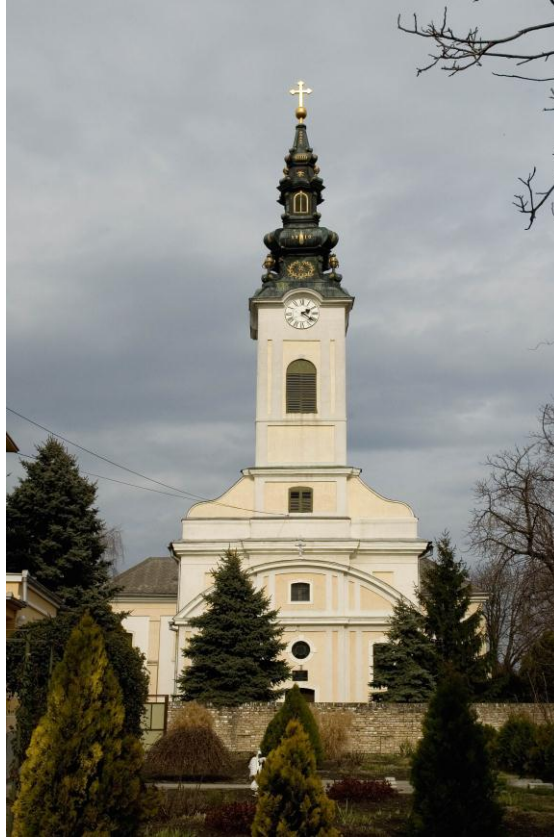
ЕПИСКОПСКИ ДВОР У ВРШЦУ

Епископски двор, између 1750. и 1757. године, саградио је владика Јован Георгијевић, као репрезентативни спратни објекат, за резиденцију банатских епископа. У склопу грађевине, налази се у истом периоду саграђена капела св. арханђела Михаила и Гаврила. Унутрашња и спољна фасада двора видно су преправљене 1904. године. Обновом, првобитни барокни изглед грађевине добио је необарокна и неоренесансна обележја. Доминантни барокни елементи примећују се и на репрезентативној гвозденој огради која се пружа око двора и око лепо уређеног дворишта. Иконе са иконостаса, полукружно распоређене око централне композиције Рођења Христовог, сликане уљем на зиду, између 1761. и 1765. године, дело су сликара Николе Нешковића. У двору се налазе вредне збирке икона, портрети најзначајнијих владика вршачке епархије, архива, велика библиотека, као и чудотворна икона Богородице Бездинске.

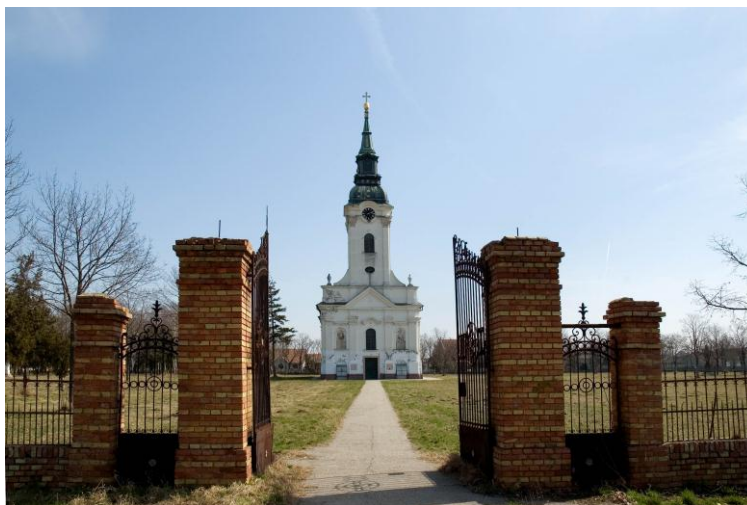
ГРКОКАТОЛИЧКА ЦРКВА У РУСКОМ КРСТУРУ

Грkokатоличка црква посвећена Преносу моштију Светог оца Николаја у Руском Крстуру, подигнута је у духу класицизма у периоду између 1772. и 1784. године. Подизање цркве помогла је и царица Марија Терезија, која је за ту намену издвојила 4.000 форинти. Иконостас, проповедаоницу, архијерејски трон и певницу урадио је дрворезбар Арсеније Марковић 1791. године, а сликарске радове извео је Арсеније Теодоровић Пантазић (1794). Црква је обновљена 1836. године. Данас је Руски Крстур центар Грkokатоличког апостолског егзархата у Србији, а тиме је и црква постала катедрална (саборна црква).

РУМУНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У УЗДИНУ

Румунска православна црква Светог Георгија у Уздину подигнута је 1801. године и сврстава се у најраскошније храмове Румунске православне цркве у Војводини. Изграђена је у барокном стилу, а декорисана класицистичким архитектонским елементима. Иконостас са седамдесет и две иконе, од 1833. до 1836. године, осликао је Константин Данил, најзначајнији сликар из епохе бидермајера. Његово дело су и зидне слике, као и сликани делови Христовог гроба. Целокупну унутрашњост цркве осликали су 1907. и 1908. године сликари Филип Матеј и Јоан Зајку. Црква је под заштитом државе, као споменик културе од изузетног значаја.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У БЕЧЕЈУ

Српска православна црква у Бечеју посвећена је светом Ђорђу. Према предању, на месту данашње цркве постојао је мањи храм, саграђен од набоја, крајем XVII или почетком XVIII века, који је страдао у једном од похода Османлија. Потом је подигнута црква од тврдог материјала, која је уништена током револуције 1848/49. године. Данашња црква грађена је између 1851. и 1858. године, као монументална репрезентативна грађевина у класицистичком стилу. Акцент је стављен на западно pročеље, чијем репрезентативном изгледу доприносе три звоника, од којих је средњи звоник двоспратни, док су бочни, нижи звоници прислоњени уз западни део храма. Ентеријером доминира иконостас, израђен у барокном стилу, дело мајстора Јохана Кистнера из Беча. У периоду од 1889. до 1893. године, Урош Предић насликао је престоне иконе са стојећим фигурама светитеља, над њима празничне иконе и представу Свете Тројице над царским дверима, а у највишој зони – Распеће и овалне иконе с ликовима апостола, пророка и јеванђелиста. Сам Урош Предић о иконостасу бечејске цркве записао је да су му иконе „утешне, иако немају претензију да се сматрају чудотворним”. Својим димензијама, ова црква сврстава се међу највеће православне храмове у Војводини.

ЦРКВА ПРЕОБРАЖЕЊА ХРИСТОВОГ У ПАНЧЕВУ

Српска православна Црква Преображења Христовог у Панчеву подигнута је на месту старе цркве из XVIII века. Почетак радова на данашњој цркви повезује се са 1873. годином, према пројекту архитекте Светозара Ивачковића. Црква је подигнута у неовизантијском стилу, са елементима романике и моравског стила. Прва је грађевина тог типа у Војводини, настала са

идејом да се успостави континуитет са средњовековним српским градитељством. Основа цркве је једнобродна, у облику крста, с куполом монументалне величине и високим звоником издвојеним попут средњовековног пира. Специфичност ове грађевине јесте и јединствена лантерна на куполи, висока седам метара, с позлаћеним крстом. Градња цркве завршена је 1878. године. Унутрашњем уређењу цркве приступило се тек 1906. године, а радови су трајали до 1911. године. Стил декорације је моравски, с нарочито истакнутим мотивима из манастира Хиландара и Каленића. Урош Предић осликао је 37 икона за иконостас. Зидови су осликани историјским темама из живота српских владара – светитеља, а дело су Стевана Алексића из 1908. године. Међу његовим радовима истиче се „Спаљивање моштију Светог Саве”. При храму, постоји библиотека са 15.000 књига, од којих је 2.500 на немачком и латинском језику.

ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ У КУПИНОВУ

Поред остатака средњовековног града Купиника, налази се Црква Светог Луке, коју је подигао деспот Ђурађ Бранковић између 1453. и 1456. године. Први писани помен о тој цркви потиче из 1486. године, када је деспотица Ангелина, са синовима Ђорђем и Јованом, пренела ту мошти свога мужа, деспота Стефана Бранковића. Град Купиник, а вероватно и цркву, Турци су разорили 1521. године, те се она не спомиње од краја XVI и током XVII века. Црква је обновљена првих деценија XVIII века. У другој половини XVIII века, ова мала, једноставна грађевина добила је раскошни иконостас с резбарским радовима, који се приписују осигечком резбару Јакову Герстнеру. Иконостас је рад познатог уметника Јакова Орфелина.

ФРУШКОГОРСКИ Манастири

У овим крајевима, српски православни манастири подизани су још од XV века. Папа Никола V 1455. године дозволио је деспоту Ђурђу Бранковићу да сагради у краљевини Угарској девет манастира за српске православне калуђере. На обронцима Фрушке горе има много манастира. Међутим, за многе од њих поуздано се не зна време настанка, нити њихов ктитор. Традиција говори о томе да су за подизање манастира највише заслужни припадници деспотске породице Бранковић.

Током наредних векова, услед турских најезди и светских ратова, многи манастири су опљачкани, порушени и запаљени. Стога, у таквим околностима, изгубљени су и документи о пореклу манастира.

Манастир Ђипша – Дивша

Предање каже да је Ђипшу сазидао деспот Јован Бранковић, крајем XV века. Манастирска црква посвећена је светом Николи. Први поуздани подаци о овом манастиру у турским изворима потичу из друге половине XVI века. Од почетка Првог светског рата до 1922. године, манастир је био напуштен, али монашки живот у њему обновљен је 1923. године, када је постао женски манастир. Пред Други светски рат, у њему је живело пет монахиња. За време Другог светског рата, под управом НДХ, црква Манастира Ђипше срањена је са земљом, манастир је тешко оштећен, а иконостас је демонтиран и однет. Од 1980. године, манастир је насељен и постепено се обнавља. Данас, манастир чине Црква Св. Николе и спратни конак северно од ње.

Манастир Јазак

Манастир Јазак налази се на јужним падинама Фрушке горе. Манастирска црква посвећена је празнику Силаска светог Духа (Светој Тројици). На удаљености од око један километар, налазе се остаци првобитног манастира истог имена, који се од градње нове цркве назива Стари Јазак, а био је посвећен Ваведењу Богородице. Према народном предању, Манастир Стари Јазак основао је деспот Јован Бранковић. У писаним документима, Манастир Јазак се први пут помиње 1522. године. Монах Христифор 1705. године пренео је кивот с моштима цара Уроша из Неродимља у Јазак.

Нова, садашња црква и коначи подигнути су између 1736. и 1758. године, захваљујући прилозима богатијих Срба. Нова црква такође је посвећена Светој Тројици. Подигнута је у традиционалном стилу српске средњовековне архитектуре, али с примесам барока.

Иконостас цркве у Новом Јаску осликао је 1769. године Димитрије Бачевић с Теодором Крачуном и Димитријем Поповићем. Конак овог манастира сврстава се у најлепше конаке на Фрушкој гори.

За време Другог светског рата, под влашћу НДХ, коначи манастира су попаљени. Манастир је делимично обновљен, а чине га црква са звоником, тространи коначи и високи оградни зид који затвара порту.

МОНАСТИР КРУШЕДОЛ

После смрти супруга, Стефана Слепог, деспотица Ангелина, која је једно време боравила на Западу, 1487. године стиже у Срем, носећи са собом и његове мошти. Од угледне српске породице Јакшић добија земљиште на коме подиже женски манастир (данас сеоска црква посвећена Сретењу Господњем) у самом месту Крушедолу, а њен син, владика Максим (у световном животу деспот Ђорђе Бранковић), у периоду од 1509. до 1514. године – уз материјалну помоћ свог рођака, влашког војводе Јована Њагоја – подиже мушки манастир Крушедол. Тако настаје манастир који ће вековима бити културни и верски центар Срба у јужној Угарској. У својој задужбини, владика Максим умире 1516. године, а Ангелина – 1520. године. Убрзо након смрти, проглашени су светим и мошти су им чуване у Крушедолу.

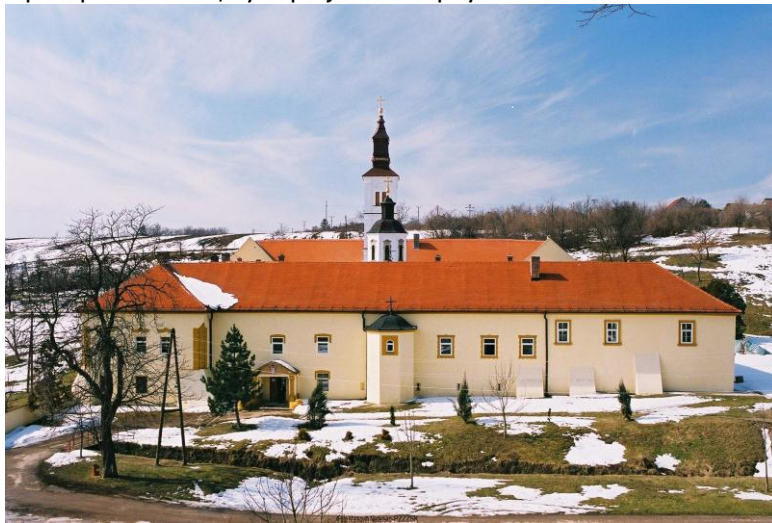
Манастирска црква посвећена је Благовештењу Богородице.

Овај манастир – са својим имањем које је било знатно веће од имања осталих фрушкогорских манастира – помиње се у турском попису из 1546. године. Манастирска имања, према турским пописима из 1566/67. године, знатно су увећана, а помоћ стиже и из Русије, у коју често одлазе крушедолски игумани, ради прикупљања помоћи. После битке код Петроварадина, 1716. године, Турци су приликом повлачења опљачкали и запалили манастир, а мошти Бранковића – сасекли и запалили. Током прве половине XVIII века, манастир је обнављан (сазидани су коначи, који окружују храм са све чети-ри стране, а црква је проширена). Уз западно крило конака, изграђен је велики звоник. Аутори уљаног зидног сликарства били су Јов Василијевић и Стефан Тенецки, а 1763. године иконостас су осликали Димитрије Бачевић и Теодор Крачун. Вредност крушедолског иконостаса јесте изузетна. Реч је о једном од најстаријих и најлепших иконостаса у Србији, о ремек-делу сликарства и дрворезбарства. Мајстори крушедолских фресака били су највероватније Грци са Свете Горе. Такође, манастир је био један од

најважнијих књижевних центара, где су се преписивале и писале књиге. Веома богата била је и манастирска ризница.

Црква Манастира Крушедола јесте и маузолеј многих српских црквених и других знаменитих личности, у ком се чувају остаци моштију светих Бранковића – деспота Ђорђа Бранковића (монаха Максима) и његових родитеља Ангелине и Стефана, као и посмртни остаци патријарха Арсенија Чарнојевића, грофа Георгија Бранковића, војводе Стевана Шупљикца, пуковника Атанасија Рашковића, кнегиње Љубице и краља Милана Обреновића.

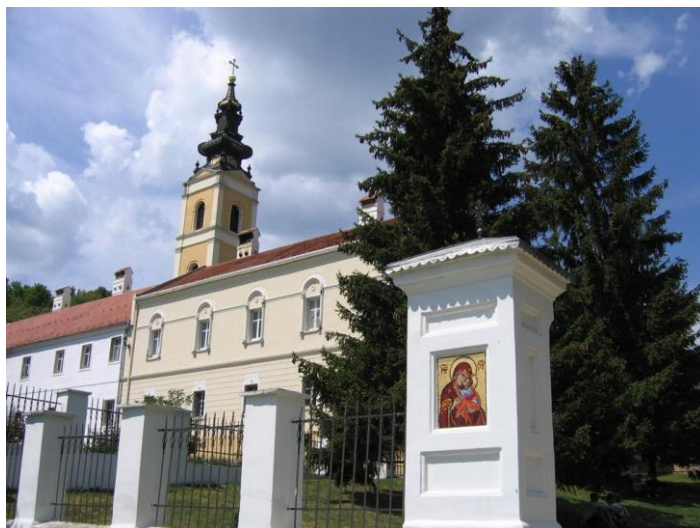
У Другом светском рату манастир није разорен, али је опљачкан, као и вредна манастирска ризница. После рата, коначи манастира били су претворени у дечји дом, да би тек седамдесетих година прошлог века били враћени монасима. Данас, манастирски комплекс чине црква и четворострани коначи у ограђеном парку.

МАНАСТИР ГРГЕТЕГ

Према предању, изградња Манастира Гргетег 1471. године повезује се с деспотом Вуком Гргуревићем (Змај Огњени Вук). Први материјални доказ о постојању овог манастира потиче из 1545. године, из турских пореских докумената. Током XVII века, манастир је био напуштен, а обновљен је почетком XVIII века, јер је аустријски цар Леополд I 1691. године поклонио Исаји Ђаковићу посед у Срему, с Манастиром Гргетег. Кроз историју, овај манастир је неколико пута обнављан. Нова, барокна црква изграђена је 1770. године, када је направљен и звоник. Стари иконостас осликао је Јаков Орфелин 1774/75. године, а данашњи иконостас јесте дело Уроша Предића, из 1902. године. Један од утемељивача историјске науке међу Србима, Иларион Руварац, живео је у овом манастиру између 1874. и 1905. године.

Током Другог светског рата, манастир је тешко страдао, срушен је звоник и велики део конака. Данас, у оквиру комплекса манастира, налазе се главна црква – посвећена Преносу моштију Светог оца Николаја, две капеле, коначи и економске зграде.

МОНАСТИР ВЕЛИКА РЕМЕТА

Манастир Велика Ремета један је од најстаријих фрушкогорских манастира. Према предању, основао га је краљ Драгутин, након што је пао с коња и власт препустио брату Милутину. Из 1509. године постоји писани податак о томе да је изасланик деспотице Ангелине Бранковић долазио у манастир посвећен светом Димитрију (Манастир Велика Ремета посвећен је овом светитељу). Подаци о овом манастиру могу се наћи и у ферману султана Сулејмана I из 1543. године, којим су регулисани земљишни односи између манастира и суседних спахија.

Данашњи манастирски комплекс веома је стар и сматра се да је његова градња започета још у XV веку. Барокни звоник, са шест спратова и плитком куполом, придодат му је 1735. године. Нове иконе за иконостас израђене су у првој половини XVIII века. Међутим, престоње иконе су старије, и њих су сликали 1687. године руски зографи – Леонтије Стефанов, Јоан Максимов и Спиридон Григорев.

Током Другог светског рата, све до пролећа 1943. године, у манастиру бораве усташке јединице, те су многа добра била покрадена или уништена, а током напуштања манастира, усташе су га и спалиле. Велика Ремета обновљена је 1982. године. Звоник главне цркве, посвећен Светом Димитрију, највиши је звоник у Срему.

МАНАСТИР СТАРО ХОПОВО

Манастир Старо Хопово налази се у источном делу Фрушке горе, на два километра удаљености од Манастира Ново Хопово. Према предању, овај манастир подигао је Ђорђе (Максим) Бранковић, између 1496. и 1520. године. Турски списи помињу га у више наврата, од 1546. године. Првобитна црква – брвнара, посвећана Светом Николи, страдала је у земљотресу 1751. године. Већ наредне године, почела је изградња нове цркве, посвећене Светом Пантелејмону; та црква и данас постоји. У једнобродној цркви с куполом, богато резбарени иконостас сликао је иришки молер Јефрем Исајловић, између 1793. и 1800. године.

МАНАСТИР ВРДНИК

Манастир је изграђен на јужним падинама Фрушке горе, у самом насељу Врднику. Према предању, ктитор манастира био је сремски митрополит Серафим. Стара црква Манастира Врдника сазидана је пре турске власти у Срему и била је посвећена Светом Јовану Крститељу. У турским документима из периода од 1566. до 1569. године, постоје подаци који говоре о овом манастиру. Овде су 1697. године избегли монаси из Манастира Раванице код Ђуприје, који су као највећу вредност са собом донели мошти Светог кнеза Лазара Хребељановића и манастирску ризницу. Ту су положили тело Светог кнеза Лазара у цркву коју су – за успомену на стару Раваницу – посветили Вазнесењу Господњем. Од тог доба, Врдник почиње да се зове и Раваница. Због бројних ходочасника који су долазили у ову цркву, 1801. године почела је изградња нове, веће цркве, са звоником на четири спрата. Конаци су сазидани у првој половини XVIII века, а преправљани су и дозиђивани све до почетка XIX века. Иконе на иконостасу старе цркве радио је Станоје Поповић 1743. године, а иконостас и живопис у новој цркви – Димитрије Аврамовић, од 1851. до 1853. године. Дрвени део иконостаса изрезбарио је карловачки дуборезац Марко Вујатовић. На плафону су приказани портрети српских владара. Све ове слике уништене су у току Првог светског рата и Другог светског рата. У манастирској ризници чувале су се многе драгоцености, као што су хаљина кнеза Лазара и покров од црвене свиле за лице кнеза Лазара, на коме је монахиња Јефимија 1399. године извезла златном жицом „Похвалу кнезу Лазару“. Иако је црква посвећена Вазнесењу, као национални празник црква слави Видовдан.

Манастир Шишатовцац

Манастир Шишатовцац, с црквом посвећеном рођењу Богородице, смештен је на западном делу Фрушке горе, на извору Ремете. Оснивач манастира је жички игуман Теофил, који је са жичким монасима, 1520. године, на месту мале цркве Свега Николе, подигао манастир. Први писани помен о Шишатовцу јесте из 1545. године, а у вези је с плаћањем дажбина турским властима. Данашња црква изграђена је 1778. године, захваљујући залагању вршачког епископа Вићентија Поповића. Иконостас је 1794. године осликао Григорије Давидовић Опшић. Једно време, игуман манастира био је угледни архимандрит и књижевник Лукијан Мушички. Овај

манастир такође је разаран током Другог светског рата, а његова обнова започела је 1970. године.

МОНАСТИР ПРИВИНА ГЛАВА

Манастир Привина глава налази се на западу Фрушке горе, на путу Шид–Илок, у близини села Беркасова. Предање о настанку манастира повезује се с властелином Прибом (Привом) из XII века. Обновљен је 1496. године, захваљујући Јовану и Максиму Бранковићу. За време аустријско-турских ратова, манастир је опустео, па су се монаси у њега вратили након закључења Карловачког мира, 1699. године. На месту старије средњовековне цркве, од 1741. до 1760. године, подигнута је нова црква, посвећена светим арханђелима Гаврилу и Михајлу. Иконе на иконостасу дело су сликара Андреја Шалтиста. У време Другог светског рата, манастир је опљачкан, а монахиње су протеране. Обнова манастира почела је 1987. године. Данас, у манастирском комплексу налазе се и три цркве, подигнуте 2004, 2006. и 2010. године.

МАНАСТИР РАКОВАЦ

Манастир Раковац је женски манастир, смештен у подножју северног дела Фрушке горе, одмах уз Раковачки поток, а непосредно поред главног пута који води кроз Раковац. Посвећен је Светом Кузми и Светом Дамјану, а према предању, подигао га је неки Рака, коморник деспота Јована Бранковића, крајем XV века. Први поуздани подаци о постојању манастира налазе се у турским пореским документима из 1546. године. Фреске из 1533. године сачуване су само у фрагментима, с обзиром на то што је манастир током бурне историје ових крајева више пута паљен и уништаван. Барокни звоник подигнут је 1735. године, а коначи – 1771. године. Иконостас цркве 1763. године осликао је новосадски сликар Василије Остојић.

ВАТРОГАСНИ ДОМ У СЕНТИ

Зграда Ватрогасног дома у Сенти грађена је током 1903/04. године, према пројекту мађарског архитекте Беле Лајте. Наменски грађена зграда касарне, с три – по функцији – различита павиљона, подигнута је у стилу сецесије. Према уличном фронту, налазе се два симетрична архитектонска елемента која се у централном делу постепено повлаче ка унутрашњости, где се налази строже конципирана зграда. Унутар дворишта, налази се гаража с четири бокса. Одлика зграде јесу срцолики и цветни украси, преузети из народне градитељске баштине, као и декоративна орнаментика. Разни елементи зграде представљају уникатна занатска дела. Зграда је 1975. године проглашена за споменик културе, а од 1991. године је на листи споменика културе од великог значаја.

ГРАШАЛКОВИЋЕВА ПАЛАТА У СОМБОРУ

Изградња палате – која је назив добила по грофу Антону Грашалковићу, управнику краљевских коморских добара, властелину Баје и виском царском чиновнику Сомбора – почела је 1750. године.

Палата је служила као административни центар планског насељавања подунавских Шваба на ово подручје. Првобитно, зграда је служила као карантин за досељено немачко становништво. Касније, мењала се намена овом здању, па су се од краја XIX века ту налазиле телеграфска станица, пореска управа, па потом пошта. Основа зграде је у облику слова П, с два бочна крака, у барокном стилу. Датум завршетка зграде (1763) уписан је на унутрашњој страни степеништа, а дугачко, бочно крило дозидано је 1891. године, када је фасада добила нов изглед. У приземљу зграде налази се широка лучна ајнфорт капија, изнад које је балкон с масивним конзолама и оградом од кованог гвожђа. Грашалковићева палата је заштићено споменичко благо од великог значаја и представља једно од препознатљивих обележја града Сомбора.

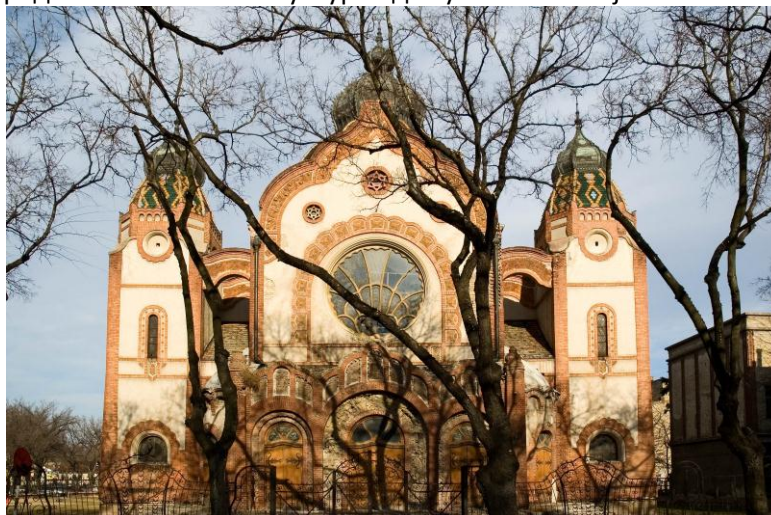
СИНАГОГА У СУБОТИЦИ

Суботичка синагога, једна од најлепших верских грађевина у Војводини, саграђена је 1902. године, у стилу сецесије. Грађена је према пројекту будимпештанских архитеката – Марцела Комора и Деже Јакаба, сарадника архитекте Едена Лехнера, творца мађарске варијанте сецесије. У архитектонском смислу, синагогу одликују смела и модерна решења, украси од витража, као и стилизације преузете из мађарског фолклора, као што су стилизоване латице ружа, љиљана, каранфила и пауновог перја. Коришћена је и опека и бојена Жолнаи керамика, с китњастим украсима који се заснивају на мађарским народним мотивима.

На четири мање куполе – које симболишу четири стране света – ослоњена је велика купола која симболизује универзум, а ослања се на гвоздену конструкцију коју носи осам гвоздених стубова.

На врху средишње куполе налази се шестокрака звезда. Унутрашњост синагоге осветљена је дневним светлом путем витражних прозора, а зидови су богато осликани флоралним мотивима. У приземљу има 850 седишта за мушкарце, а на галерији 550 седишта за жене.

Синагога је једно од највреднијих средњоевропских остварења ове врсте сакралне архитектуре, те представља споменик културе од изузетног значаја.

ВЕТРЕЊАЧА У МЕЛЕНЦИМА

Бошњакова ветрењача подигнута је 1899. године, на периферији села, крај пута за Башаид. Зидана је у комбинацији опеке и ћерпича, у облику зарубљене купе, на којој је купасти кров од шиндре. Кроз покретни кров некада је пролазила масивна основа с крилима за хватање ветра, што је уједно био и погон за покретање механизма. Унутрашњи простор подељен је на

приземље, два спрата и поткровље, а повезан је унутрашњим степеништем. У таванском простору и на горњем спрату налазила се констукција, а на првом спрату – три пара камења за мљење жита. У приземљу су се налазили сандуци у које је олуцима доспевало брашно.

Ветрењача представља редак примерак некадашњих бројних објеката ове врсте у Војводини. Комплетна обнова ветрењаче почела је 1971. године, јер се ово културно добро од посебног значаја налазило у веома лошем стању.

ВЛАДИЧАНСКИ ДВОР У НОВОМ САДУ

Владичански двор јесте седиште и резиденција бачког владике (епископа) и сврстава се у најрепрезентативније грађевине у Новом Саду. Саграђен је 1901. године, за време епископа Митрофана Шевића, према пројектима архитекте Владимира Николића, на месту солане у самом центру града. Двор је саграђен у еклектичком стилу и представља синтезу *раскоши истока, духовности српске средњовековне архитектуре и монументалности западних резиденцијалних објеката*. Приближно на истом месту, налазио се стари Владичански двор који је саградио епископ Висарион Павловић. Та зграда срушена је у бомбардовању Новог Сада с тврђаве, 12. јуна 1849. године. Три грба епархије налазе се на двору – на фасади, на зиду према порти и према дворишту. У доњем делу двора, налазе се Епархијски црквени суд, Епархијски управни одбор, библиотека, архив, ризница и кабинет за примање странака. У дворској боблиотеци чувају се вредне књиге штампане на немачком, латинском и грчком језику. У горњем делу двора налазе се приватне просторије епископа.

САБОРНА ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У НОВОМ САДУ

Саборна црква Светог Ђорђа налази се поред Владичанског двора и изграђена је у барокном стилу. Први подаци о изградњи цркве потичу из 1734. године. Страдала је у бомбардовању Новог Сада 1849. године, па је обнављана 1851. и 1853. године, према пројекту пештанског архитекте Густава Шаибе. Године 1902. црква је темељно обновљена према пројекту Михајла Харминца, архитекте из Будимпеште. Уз обновљени мобилијар, зидне слике Стевана Алексића и иконе Паје Јовановића, витраже на прозорима израдио је Имре Желер из Будимпеште. У порти Саборне цркве налази се најстарији јавни споменик у Новом Саду – православни крст од црвеног мермера из XVIII века, који је некада био на углу Змај Јовине улице и Милетићеве улице. Овај крст обновила је 1867. године добротворка Марија Трандафил, а одатле је 1910. године уклоњен, када је уведена трамвајска пруга која је пролазила овом улицом. Крст се налази у порти Саборне цркве од 1957. године.

НИКОЛАЈЕВСКА ЦРКВА У НОВОМ САДУ

Николајевска црква, саграђена 1730. године, јесте најстарији православни храм у Новом Саду, посвећен Преносу моштију Светог оца Николаја (22. мај). Препознатљива је по позлаћеним куполама које су урађене у руском царском стилу. Црква је уцртана у план Новог Сада из 1745. године. Иконостас и иконе у класицистичком стилу израдио је сликар Павле Симић. Пажњу посетилаца привлачи и икона црне Богородице, која се налази у олтарском делу. Претпоставља

се да је икона поклон неког грчког верника, пошто је крајем XVIII века дата на коришћење грчким и руским верницима који су живели овде. Све до 1848. године, осим на црквено-словенском језику, служба у овој цркви служила се и на грчком језику. Као и све цркве у Новом Саду, Николајевска црква такође је страдала 1849. године, а обновила ју је новосадска добротворка Марија Трандафил, која је у њој сахрањена са својим мужем.

ГРАДСКА КУЋА У НОВОМ САДУ

Зграда градске куће у Новом Саду изграђена је према нацрту новосадског архитекте Ђерђа Молнара, у неоренесансном стилу. Зграда је завршена 1895. године. Према нацртима, простор испред градске куће, на централном градском тргу, требало је да буде озелењен, с фонтаном у средишту. На згради доминира високи торањ с балконом, који је служио за пожарну стражу. На фасади палате истичу се прелепе алегоричке фигуре грчких богиња. У средишту зграде налази се свечана сала на првом спрату, коју је сликаним композицијама украсио новосадски декоратер Павел Ружичка. Зграду су изградили новосадски грађевински предузимачи Карл Лерер и Јозеф Цоцек. У овој дворани, 3. јануара 1895. године, одржана је прва скупштинска седница у новој палати, где су се одржавали чувени новосадски балови.

ЦРКВА ИМЕНА МАРИЈИНОГ У НОВОМ САДУ

На месту данашње католичке Цркве Имена Маријиног у центру Новог Сада, коју многи називају Катедралом, према доступним подацима, већ 1100. године постојала је црква, с гробљем око ње. Након ослобођења од Турака, у Петроварадинском Шанцу основана је католичка жупа 1702. године, а 1719. године подигнута је привремена црква на месту жупанијског двора. Црква је посвећена помоћници Марији, симболу борбе против Турака, што се слави 12. септембра, када је црквена слава храма. Та прва црква већ 1725. године била је у рушевном стању. После пада Београда у турске руке (1739), у Нови Сад доселило се много имућних католика који су помогли да се изгради нова црква, освећена 1742. године. У бомбардовању, 1849. године, црква је запаљена и срушен јој је торањ. Данашња црква подигнута је у периоду између 1892. и 1895. године, према нацртима новосадског архитекте Ђерђа Молнара. Саграђена је у еоготичком стилу, с торњем високим 72 метра. Олтар су резбарили тиролски мајстори, а прозори цркве украшени су витражима рађеним у Будимпешти.

ЦРКВА МАРИЈЕ СНЕЖНЕ НА ТЕКИЈАМА

Црква Марије Снежне највеће је маријанско светилиште у Србији. Арапска реч „текија” означава мирно почивалиште, обично поред путева и увек поред воде. Налази се на излазу из Петроварадина, у правцу Сремских Карловаца. Према предању, на месту садашње цркве налазила се средњовековна богомоља посвећена Блаженој Девици Марији, коју су срушили Турци 1526. године. Турци су на овом месту радо проводили време и изградили су дрвену џамију с минаретом и то место назвали Текије. Црква Марије Снежне подигнута је у знак велике победе над Турцима у Петроварадину (Везирцу), 5. августа 1716. године, када је – према легенди – пао снег у августу. Аустријска војска, под командом принца Еугена Савојског, поразила је бројнију турску војску. Уверен у то да је победа над Турцима извојевана заслугом Девице Марије, принц Еуген Савојски поклонио је петроварадинској цркви слику с ликом Богородице са Исусом у наручју. Текијској Госпи католички верници приписују чудотвону моћ, па је данашња црква, изграђена 1881. године, постала место ходочашћа. Црква је изграђена у мешовито неороманско-неоготском стилу, с два торња. На куполи цркве налази се полумесец, над којим је постављен крст – као симбол хришћанства и победе над Турцима.

МОНАСТИР МЕСИЋ

Манастир Месић налази се у југоисточном делу Баната, источно од Вршца. Манастирска црква посвећена је рођењу Светог Јована Крститеља. О настанку манастира постоји више предања. Прво предање каже да је манастир саграђен у првој половини XI века (тачније, 1033. године), а да га је саградио ученик Кирила и Методија. Према другом предању, манастир је основао Арсеније Богдановић који је дошао из Свете горе атонске, из Манастира Хиландара 1225. године, када га је Свети Сава и поставио за игумана овог манастира. Треће предање казује да су овај манастир изградили и обновили деспоти Бранковићи, крајем XV века. Манастирска црква подигнута је у рашком стилу, од ломљеног камена, са основом уписаног крста. Први слој фресака потиче из XI и XII века, када је манастир основао и изградио ученик Кирила и Методија. Други слој фресака је из XIII и XIV века, када је монах Арсеније обновио Манастир Месић, док је трећи слој из периода од 1493. до 1502. године, када су манастир обновили деспот Јован Бранковић и његова мајка Ангелина. У периоду од 1522. године до 1738. године, Турци су у неколико наврата палили манастир. Након последњег страдања, игуман манастира Мојсије

Стефановић 1743. године обнавља манастир и духовни живот братства, те доводи мајсторе – зографе, припаднике иконописане школе која је чувала традицију византијског живописа. Ови зографи – Петар, Андреј и Јован Андрејевић – завршили су фрескопис храма 1743. године у тзв. поствизантијском стилу. Међутим, крајем XVIII века, на храму су урађене неке измене, према нацрту немачког архитекте Блобергера. Том приликом, приликом „барокизације” храма, између осталог, дограђен је барокни звоник с припратом и постављен је барокни иконостас. У ризници манастира чува се више вредних рукописних и штампаних књига и низ слика познатих сликара. Од 1952. године, Манастир Месић је женски манастир.

ЛИТЕРАТУРА

- Андраши, О. Мале јеврејске заједнице у Бачкој током XVIII века.
<http://www.makabijada.com/dopis/gradovi/backa.htm> (посећено 08.12.2018)
- Бара, Б.; Жигманов, Т. (2009). *Хрвати у Војводини*. Суботица: Завод за културу војвођанских Хрвата
- Биљња, В. (1987). *Русини у Војводини*. Нови Сад: Дневник
- Босић, М. (1985). *Божјићи обичаји Срба на Балкану*. Београд: Култура
- Босић, М. (1996). *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Музеј Војводине
- Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција* (2012). Зборник радова са Међународне научне конференције, Андревлје 20-21. април 2012., Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
- Група аутора (2008). *Војводина 1-2*. Нови Сад: Прометеј
- Група аутора (2010). *Име и презиме Нови Сад*. Нови Сад: Прометеј
- Драговић, С.; Максимовић, Л.; Радојевић, В.; Пантелић, С. (2005). Историјски развој уређења водног режима земљишта променом одводњавања и наводњавања у Војводини. *Vodoprivreda* 37, стр. 287-298
- Дуранци, Б. (2002). *Војводина, богатство различитости*. Нови Сад: Пчеса
- Еветовић, М. (2010). *Културна повијест буњевачких и шокачких Хрвата*. Суботица: Хрватска ријеч
- Етнолошка грађа о Ромима* (1979). Нови Сад: Војвођански музеј
- Јањетовић, З. (2009). *Немци у Војводини*. Београд: Инис
- Комшија, па бог*. (1996). Нови Сад: Пчеса
- Ковачевић, В.; Младеновић Кљајић, Б. (2015). *Географија 3, Уџбеник за трећи разред гимназије*. Београд: Клет
- Културно наслеђе Војводине* (2008). Нови Сад: Завод за културу Војводине
- Кулић, Б. (2012). *Дворци и летњиковци у Војводини*. Нови Сад: Покрајински завод за културу Војводине и Покрајински завод заштити споменика културе
- Куртовић-Фолић, Н. и др. (2008). *Културно наслеђе Војводине*. Нови Сад: Завод за културу Војводине и Покрајински завод за заштиту споменика културе
- Маран, М. (2013). Румуни у Банату. Особености идентитета. *Културна прожимања: антрополошке перспективе*, Зборник радова Етнографског института САНУ 28, стр. 229-238
- Марковић, Д. (2017). *Српски свадбени обичаји у Војводини*. Нови Сад: Музеј града Новог Сада
- Микавица, Д. (2011). *Милетићевци на путу формирања странке 1860–1869*. Нови Сад: Филозофски факултет
- Поповић, Д. Ј. (1990). *Срби у Војводини 1-3*. Нови Сад: Матица српска
- Ристовић, М. (прир.) (2007). *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*. Београд: Клио
- Рокаи, П.; Ђере З.; Пал, Т.; Касаш, А. (2002). *Историја Мађара*. Београд: Клио
- Савковић, Н. (2003). *Војводина културна баштина*. Нови Сад: Покрајински секретаријат за културу
- Харди, Ђ. (ур.) (2013). *Средњовековна насеља на тлу Војводине, историјски догађаји и процеси*. Сремска Митровица: Историјски архив „Срем“ и Филозофски факултет у Новом Саду, одсек за историју
- Хрвати у Војводини: идентитет, процеси и друштвене активности* (2012). Суботица: Завод за културу војвођанских Хрвата
- Ђоровић, В. (1989). *Историја Срба*. Београд: Бигз
- Шајти, Е. А. (2011). *Мађари у Војводини 1918-1947*. Нови Сад: Форум

Сајтови:

- Музеј Војводине <https://www.muzejvojvodine.org.rs/>
Покрајинска влада АП Војводине <http://www.vojvodina.gov.rs/>
Национални савет русинске националне мањине <http://www.rusini.rs/sr/static/28>

Национални савет хрватске националне мањине-Хрватско национално вијеће у Републици Србији http://www.hnv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php

Завод за културу војвођанских Словака <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/kultura-i-sirajavnost/12948>

Јеврејска општина Нови Сад <https://www.jons.rs/>

Покрајински завод за заштиту споменика културе <http://www.pzzzsk.rs/>

Епархија Сремска <http://www.eparhija-sremska.rs/>

Туристичка организација Војводине <https://vojvodinaonline.com/>

Споменици културе у Србији <http://spomenicikulture.mi.sanu.ac.rs/list.php>

<https://www.poreklo.rs>

Званичне интернет презентације градова:

Нови Сад <http://www.novisad.rs/>

Сремски Карловци <http://sremskikarlovci.rs/>

Зрењанин <http://www.zrenjanin.rs/>

Сомбор <https://www.sombor.rs/>

Суботица <http://www.subotica.rs/>

Панчево <http://www.pancevo.rs/>

Сремска Митровица <http://www.sremskamitrovica.rs/>

Кикинда <http://www.kikinda.org.rs/>

САДРЖАЈ	
ПРЕДГОВОР	2
УВОД.....	3
ПОРЕКЛО ИМЕНА ВОЈВОДИНА.....	3
ВОЈВОДИНА ДАНАС.....	4
ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ И КЛИМА ВОЈВОДИНЕ	6
ВОДЕ ВОЈВОДИНЕ	7
СТАНОВНИШТВО ВОЈВОДИНЕ	9
ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ	10
НАЦИОНАЛНИ САВЕТИ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА	10
КРАТАК ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ВОЈВОДИНЕ – ОКВИР ЗА РАЗУМЕВАЊЕ	
СПЕЦИФИЧНОСТИ ЖИВОТА НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ	11
НАЈСТАРИЈА ПРОШЛОСТ – ПРЕИСТОРИЈА НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ	11
НАРОДИ НА ПОДРУЧЈУ ВОЈВОДИНЕ – ДО РИМСКОГ ДОБА.....	12
ВОЈВОДИНА ПОД РИМСКОМ ВЛАШЋУ	12
ЦРТИЦЕ ИЗ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПЕРИОДА	14
ШИРЕЊЕ ОСМАНЛИЈА – ОПАСНОСТ ЗА СВЕ И ЗАЈЕДНИЧКИ ПОКУШАЈ ОТПОРА.....	14
КОЛОНИЗАЦИЈА И МИГРАЦИЈЕ.....	16
НАСЕЉАВАЊА ПОЈЕДИНИХ НАРОДА.....	16
РУСИНИ	16
СЛОВАЦИ	18
НЕМЦИ	19
ХРВАТИ.....	21
БУЊЕВЦИ	22
ЈЕВРЕЈИ.....	22
МАЂАРИ	24
РОМИ	25
РУМУНИ	26
СРБИ.....	27
КРАТАК ОСВРТ НА КАСНИЈА ИСТОРИЈСКА ЗБИВАЊА.....	29

ДВАДЕСЕТИ ВЕК.....	30
РАТОВИ И ДАЉЕ МИГРАЦИЈЕ.....	30
КОЛОНИЗАЦИЈА ТОКОМ XX ВЕКА	31
ДАНАС	31
КУЛТУРНА ОБЕЛЕЖЈА ВОЈВОДИНЕ.....	32
АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ	32
ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ	34
АРХИТЕКТУРА У ВОЈВОДИНИ	37
ТВРЂАВЕ У ВОЈВОДИНИ.....	40
ДВОРЦИ И ЛЕТЊИКОВЦИ	43
СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ	44
МАТИЦА СРПСКА.....	44
МУЗЕЈИ, ГАЛЕРИЈЕ, АРХИВЕ.....	46
ЛИКОВНА УМЕТНОСТ	48
КЊИЖЕВНОСТ У ВОЈВОДИНИ.....	60
КЊИЖЕВНОСТ МАЂАРА У ВОЈВОДИНИ.....	79
КЊИЖЕВНОСТ СЛОВАКА У ВОЈВОДИНИ	83
КЊИЖЕВНОСТ РУМУНА У ВОЈВОДИНИ	85
КЊИЖЕВНОСТ РУСИНА У ВОЈВОДИНИ.....	87
КЊИЖЕВНОСТ ХРВАТА У ВОЈВОДИНИ.....	91
КЊИЖЕВНОСТ РОМА У ВОЈВОДИНИ	93
ПОЗОРИШТЕ НА ТЛУ ВОЈВОДИНЕ.....	94
МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО У ВОЈВОДИНИ.....	96
РАЗВОЈ ШКОЛСТВА НА ПОДРУЧЈУ ДАНАШЊЕ ВОЈВОДИНЕ	99
УНИВЕРЗИТЕТ, НАУЧНИЦИ И ПРОНАЛАЗАЧИ	101
КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ ЕТНИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА ВОЈВОДИНЕ	109
СРБИ У ВОЈВОДИНИ	109
МАЂАРИ У ВОЈВОДИНИ	112
СЛОВАЦИ У ВОЈВОДИНИ	116
РУСИНИ У ВОЈВОДИНИ.....	118
РУМУНИ У ВОЈВОДИНИ.....	120
ХРВАТИ У ВОЈВОДИНИ	122
БУЊЕВЦИ У ВОЈВОДИНИ.....	123
РОМИ У ВОЈВОДИНИ.....	125
ЈЕВРЕЈИ У ВОЈВОДИНИ	128

НЕМЦИ У ВОЈВОДИНИ.....	132
ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ГРАДОВА ВОЈВОДИНЕ	133
НОВИ САД.....	133
СУБОТИЦА	135
СОМБОР	137
ПАНЧЕВО	139
ЗРЕЊАНИН	141
КИКИНДА	143
СРЕМСКА МИТРОВИЦА	144
СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ	146
КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЗНАМЕНИТОСТИ ВОЈВОДИНЕ	147
ДВОРАЦ СТРАТИМИРОВИЋА У КУЛПИНУ.....	147
СПОМЕНИК ПОСВЕЋЕН БИЦИ КОД СЛАНКАМЕНА.....	148
ДВОРАЦ ШПИЦЕРОВИХ У БЕОЧИНУ	149
ДВОРАЦ ГРОФА ХАДИКА У ФУТОГУ	150
СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈЕ СРЕМСКИ ФРОНТ	151
ВРШАЧКА КУЛА	151
ДВОРАЦ ДУЊЂЕРСКИХ У ЧЕЛАРЕВУ.....	152
ДВОРАЦ СЕРВИЈСКИХ У НОВОМ КНЕЖЕВЦУ.....	153
ДВОРАЦ КАРАЧОЊИ У НОВОМ МИЛОШЕВУ.....	153
КАШТЕЛ КРАЈ У БАЧКОЈ ТОПОЛИ	154
ЗГРАДА ЖУПАНИЈЕ У СОМБОРУ	154
ЗГРАДА ЖУПАНИЈЕ У ЗРЕЊАНИНУ	155
АРХЕОЛОШКО НАСЕЉЕ ГРАД У ДУПЉАЈИ	156
РИМСКИ ШЛЕМОВИ ИЗ БЕРКАСОВА	156
КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА	157
ПАТРИЈАРШИЈСКИ ДВОР У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА.....	158
САБОРНА ЦРКВА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА	158
ФРАЊЕВАЧКА ГИМНАЗИЈА У РУМИ	159
ЕПИСКОПСКИ ДВОР У ВРШЦУ	160
ГРКОКАТОЛИЧКА ЦРКВА У РУСКОМ КРСТУРУ	160
РУМУНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У УЗДИНУ	161

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У БЕЧЕЈУ	161
ЦРКВА ПРЕОБРАЖЕЊА ХРИСТОВОГ У ПАНЧЕВУ.....	162
ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ У КУПИНОВУ	163
ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ	165
МАНАСТИР ЂИПША – ДИВША	165
МАНАСТИР ЈАЗАК	165
МАНАСТИР КРУШЕДОЛ	166
МАНАСТИР ГРГЕТЕГ	167
МАНАСТИР ВЕЛИКА РЕМЕТА	168
МАНАСТИР СТАРО ХОПОВО	169
МАНАСТИР ВРДНИК	169
МАНАСТИР ШИШАТОВАЦ	170
МАНАСТИР ПРИВИНА ГЛАВА.....	171
МАНАСТИР РАКОВАЦ.....	172
ВАТРОГАСНИ ДОМ У СЕНТИ	172
ГРАШАЛКОВИЋЕВА ПАЛАТА У СОМБОРУ.....	173
СИНАГОГА У СУБОТИЦИ	174
ВЕТРЕЊАЧА У МЕЛЕНЦИМА.....	174
ВЛАДИЧАНСКИ ДВОР У НОВОМ САДУ	175
САБОРНА ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У НОВОМ САДУ	176
НИКОЛАЈЕВСКА ЦРКВА У НОВОМ САДУ	176
ГРАДСКА КУЋА У НОВОМ САДУ.....	177
ЦРКВА ИМЕНА МАРИЈИНОГ У НОВОМ САДУ.....	178
ЦРКВА МАРИЈЕ СНЕЖНЕ НА ТЕКИЈАМА.....	179
МАНАСТИР МЕСИЋ.....	179
ЛИТЕРАТУРА	181
САДРЖАЈ	183